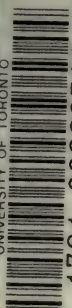

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00686509 1

PK
666
A8
1968
c.1
Pt. 1

ROBA

A SANSKRIT MANUAL

FOR HIGH SCHOOLS

PART I

R. ANTOINE, S.J., M.A.

PRICE Rs. 2.50

Approved by the Council for the Indian School Certificate
Examination (12th January, 1961).

A SANSKRIT MANUAL

FOR HIGH SCHOOLS

PART I

BY

R. ANTOINE, S.J., M.A.

Sixth Edition

1968

XAVIER PUBLICATION

CALCUTTA 16

Published by Xavier Publication
30, Park Street, Calcutta 16

PK

666

A8

1968

Pt. 1

1953 : 1st. edition : 2000

1956 : 2nd. edition : 2000

1958 : 3rd. edition : 3000

1961 : 4th. edition : 5000

1963 : 5th. edition : 10000

1968 : 6th. edition : 10000

Printed by Sri G. C. Ray at Navana Printing Works Private Ltd.,
47, Ganesh Chunder Avenue, Calcutta-13.

CONTENTS

LESSON	PAGE
1. THE SANSKRIT ALPHABET	1
2. THE FIRST CONJUGATION (भ्वादि)	4
3. MASCULINE AND NEUTER NOUNS IN अ NOMINATIVE AND ACCUSATIVE	8
4. THE FOURTH CONJUGATION (दिवादि)	13
5. INSTRUMENTAL AND DATIVE THE SIXTH CONJUGATION (तुदादि)	18
6. MASCULINE NOUNS IN इ AND उ ABLATIVE AND GENITIVE	22
7. THE TENTH CONJUGATION (चुरादि) LOCATIVE AND VOCATIVE	27
8. FEMININE NOUNS IN आ AND ई PRESENT TENSE—MIDDLE VOICE (आत्मनेपदी)	33
9. THE IMPERFECT TENSE (लङ्) ACTIVE AND MIDDLE. FEMININE NOUNS IN इ AND उ	38
10. MASCULINE AND FEMININE NOUNS IN ऋ IMPERATIVE MOOD (लोट्)	43
11. FEMININE NOUNS IN ॠ POTENTIAL MOOD (विधिलिङ्)	48
12. NEUTER NOUNS IN इ, उ AND ऋ AGREEMENT OF THE ADJECTIVE	53
13. PERSONAL PRONOUNS—PASSIVE VOICE	53
14. THE DEMONSTRATIVE PRONOUNS इदम् AND अदम् PASSIVE VOICE (cont.)	63
15. NOUNS ENDING IN CONSONANTS	70

LESSON		PAGE
16.	NOUNS WITH ONE STEM (cont.) ...	75
17.	PASSIVE IMPERSONAL (भावे प्रयोगः) NOUNS WITH TWO STEMS ...	80
18.	PRESENT AND PERFECT PARTICIPLES ...	84
19.	THE USE OF THE PARTICIPLES ...	89
20.	NOUNS AND ADJECTIVES WITH TWO STEMS (cont.) DEGREES OF COMPARISON ...	93
21.	NOUNS AND ADJECTIVES WITH THREE STEMS ...	98
22.	NOUNS AND ADJECTIVES WITH THREE STEMS (cont.)	101
23.	THE FORMATION OF THE FEMININE ...	105
24.	INDECLINABLE PAST PARTICIPLE (^(secund) त्वा AND ल्यप्) LOCATIVE AND GENITIVE ABSOLUTE ...	109
25.	INFINITIVE IN तुम् (तुमुन्) THE SUBORDINATE-CLAUSE ...	115
26.	THE ADVERB-CLAUSE ...	119
	VERBAL ROOTS WITH THEIR PRINCIPAL PARTS ...	124
	SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY ...	136
	ENGLISH-SANSKRIT GLOSSARY ...	151
	SYSTEMATIC INDEX ...	164

P R E F A C E

The purpose of this **Manual** is not to give an exhaustive treatment of Sanskrit grammar. It is meant as a practical method of teaching and learning Sanskrit through the medium of English. Its composition is based on the two following principles :

1. The effort of memory which the study of languages demands becomes a mere drudgery when its rational usefulness is not clearly shown and immediately given practical scope. An instrument, however beautiful, remains cumbersome as long as it cannot be utilized.

2. The drudgery of memory work is amply repaid by the capacity which the student acquires of expressing himself in the language which he learns. That is why greater stress has been laid on translation from English into Sanskrit than on translation from Sanskrit into English.

This First Part covers the matter of the first three years (Standards IV to VI or Classes VI to VIII). The beginnings should be extremely slow. The vocabulary should be learnt by small doses (five to eight words a day) and frequent repetitions should be given.

The first ten lessons could conveniently form the syllabus of the first year. Their treatment is very analytical.

Lessons 11 to 26 are more compact and will require more time to be assimilated. They should be distributed over the second and third year.

In this sixth edition, besides correcting the few printing mistakes which had escaped our scrutiny, we have incorporated the valuable suggestion of colleagues and well-wishers.

RA., S.J.

LESSON 1

THE SANSKRIT ALPHABET

1. The Vowels—There are 13 vowels in the Sanskrit alphabet. They are divided into simple vowels and diphthongs.

Every simple vowel, except the last, shows a short and a long form.

Simple vowels { short : अ a इ i उ u ऋ ॠ लृ !
long : आ ā ई ī ऊ ū ऋ ॠ

Diphthongs : ए e ऐ ai ओ o औ au

2. The Consonants—The Sanskrit consonants are classified according to the organs of pronunciation. There are five categories : those pronounced from the throat are called gutturals ; those pronounced from the palate are called palatals ; those pronounced from the roof of the mouth are called cerebrals : those pronounced from the teeth are called dentals ; those pronounced from the lips are called labials—The Sanskrit names for those five categories are :

कण्ठ्य, तालव्य, मूर्धन्य, दन्त्य, ओष्ठ्य

Each category contains seven consonants : 5 mutes, 1 semi-vowel and 1 sibilant. The five mutes of each category are divided as follows : 2 hard mutes one non-aspirate, the other aspirate ; 3 soft mutes, one non-aspirate, the second aspirate and the third nasal. The semi-vowels are soft, the sibilants are hard.

MUTES

	Hard non-asp.	Hard aspirate	Soft non-asp.	Soft aspirate	Soft nasal	Semi- vowels	Sibi- lants
GU T T U R A L S	क ka	ख kha	ग ga	घ gha	ङ ṅa	(ह ha)	: ः ḥ
PALAT A L S	च ca	छ cha	ज ja	झ jha	ञ ña	य ya	श śa
CEREBR A L S	ट ṭa	ठ ṭha	ड ḍa	ढ ḍha	ण ṇa	र ra	ष ṣa
DENT A L S	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na	ल la	स sa
LABI A L S	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma	व va	: ः ḥ

N.B.—An 'a' has been added to each consonant to facilitate the pronunciation. Besides the consonants given above, the following should be noted :

anusvāra : a dot above a vowel, standing for final स् or for any of the five nasals followed by one of the first four mutes of its own class :

कं=kam ; अंग=aṅga ; सिंह=simha

visarga : a double dot : standing for a final स् or a final र्

avagraha : the sign S marking the elision of अ at the beginning of a word तेऽपि

a stroke below a consonant क् indicates that it stands by itself without any vowel following it.

3. Consonants followed by vowels—When a vowel follows a consonant, the consonant loses its stroke and the vowel is written in an abbreviated form.

-अ is not written at all : स्+अ=म

-आ is written as ा : क्+आ=का

-इ is written as ि : ज्+इ=जि

-ई is written as ी : न्+ई=नी

-उ is written as ु : त्+उ=तु

-ऊ is written as ू : भ्+ऊ=भू

Note—र्+उ=रु ; र्+ऊ=रू

-ऋ is written as ृ : क्+ऋ=कृ

-ॠ is written as ृ : त्+ॠ=तृ

-लृ is written as लृ : क्+लृ=कलृ

-ए is written as े : म्+ए=मे

-ऐ is written as ै : ग्+ऐ=गै

-ओ is written as ो : स्+ओ=सो

-औ is written as ौ : प्+औ=पौ

4. **Compound consonants**—When two or more consonants have to be written without intervening vowels, the following general principle is followed :

All consonants, except the last of the group, drop their final vertical line : ग्+ध=ग्ध ; क्+त्+य=क्य ; म्+प=म्प ; स्+थ=स्थ ।

The combination of consonants which have no final vertical line assumes a form of its own . क्+क=क्क ; क्+त=क्त ; क्+ष=क्ष ; छ्+क=क्छ ; छ्+ग=गछ ; ज्+ञ=जञ ; ज्+ज=ज्ज ; ट्+य=ट्य ; ड्+ग=ङ्ग ; त्+त=त्त ; द्+य=द्य ; द्+ध=द्ध ; श्+च=श्च ; ष्+ट=ष्ट ; ष्+ठ=ष्ठ ; ह्+ण=ह्रण ; ह+न=ह्न ।

The consonant र् has a special treatment in combination :
when it follows a consonant, it is written as

म्+र=म्र ; त्+र=त्र ; प्+र=प्र

When it precedes a consonant or the vowel ऋ it is written as
र्+क=र्क ; र्+थ=र्थ ; र्+ऋ=र्ऋ

5. **The Sanskrit numerals** are :

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, ०

EXERCISE 1

- I. Write the Sanskrit vowels.
- II. Write the Sanskrit consonants.
- III. What are the hard consonants ?
- IV. What are the soft consonants ?
- V. Join the following groups of letters :

न्र्+अ ;	प्+आ ;	ज्+इ ;	द्+ई ;	श्+उ ;	भ्+ऊ ;
स्+ऋ ;	त्+ॠ ;	क्+लृ ;	य्+अ ;	व्+आ ;	ह्+इ ;
ष्+ई ;	र्+उ ;	र्+ऊ ;	म्+ऋ ;	ग्+ए ;	घ्+ओ ;
ह्+औ ;	थ्+ऐ ;	च्+इ ;	ह्+आ ;	श्+ई ;	द्+ए ।

VI. Write the following in Sanskrit letters :

bhūmāvupaviśāmi ; snāyuh ; jñānam ; kṣetraṇi ; āṅgāt ; udyāne ;
 rohanti ; arthābhyām ; śāstraiḥ ; sarvadā ; krīṇīvaḥ ; drśyate ; asti ;
 andhakāreṇa ; ratna ; atra ; tyakta ; mūḍa ; tiṣṭhāmi ; bhramati ;
 aśva ; baddha ; sa na jānāti ; tena suhṛdā rakṣitaḥ ; mayā dattam ;
 tvayā drṣṭam ; yuṣmābhiruktam.

LESSON 2

THE FIRST CONJUGATION (भ्वादि)

6. (1) The Sanskrit verb conjugated in a finite tense has three persons and three numbers. The three numbers are : singular, dual and plural (एकवचन, द्विवचन, बहुवचन).

(2) The verbal root (धातु) is the original form of the verb. The verbal base (अङ्ग) is the form assumed by the root before the terminations are added.

(3) The formation of the verbal base depends partly on the strengthening of the radical vowel (i.e. the vowel of the root). Simple vowels are subject to a twofold strengthening : the first degree of strengthening is called *guṇa* : the second degree of strengthening is called *vrddhi*. The following scheme of simple vowels with their twofold strengthening should be committed to memory :

Simple vowels short and long	अ आ	इ ई	उ ऊ	ऋ ॠ	लृ
GUNA	अ	ए	ओ	अर्	अल्
VRDDHI	आ	ऐ	औ	आर्	आल्

7. Formation of the base in the first Conjugation

(1) The final vowel and the short medial vowel of a root take guṇa.

A medial vowel is a vowel which stands between consonants.

When a short vowel is followed by a compound consonant it is counted as long, e.g. : निन्द्, भक्ष् ।

(2) The letter अ is added before the terminations.

That अ becomes आ before the terminations beginning with म् or व्. That अ is dropped before terminations beginning with अ.

8. The terminations of the present tense—active voice (लट् परस्मैपदी) are :

	S.	D.	P.
1st pers.	-मि	-वः	-मः
2nd pers.	-सि	-थः	-थ
3rd pers.	-ति	-तः	-अन्ति

9. Applications

Roots having a short medial vowel : पत् (to fall), बुध् (to know), कृष् (to pull).

Formation of the base

(1) Guṇa of the short medial vowel : पत्-पत्; बुध्-बोध्; कृष्-कर्ष् ।

(2) The letter अ is added : पत्+अ=पत; बोध्+अ=बोध; कर्ष्+अ=कर्ष ।

Before terminations beginning with म् or व्: पता-, बोधा-, कर्षा-

Before terminations beginning with अ: पत्-, बोध्-, कर्ष्-

Adding the terminations

	S.	D.	P.
1st pers.	पतामि I fall	पतावः We two fall	पतामः We fall
2nd pers.	पतसि Thouallest	पतथः You two fall	पतथ You fall
3rd pers.	पतति He falls	पततः They two fall	पतन्ति They fall

In roots like जीव् (to live) and निन्द् (to blame), the medial vowel does not take guṇa because it is long.—Hence : जीवति, निन्दति।

Roots having a final vowel, short or long : जि (to conquer), भू (to become), स्र (to move).

Formation of the base

(1) Guṇa of the final vowel : जि-जे ; भू-भो ; स्र-सर्

(2) The letter अ is added : जे+अ ; भो+अ ; सर्+अ=सर

In Sanskrit, two vowels following each other must be combined according to definite rules. Those rules are called the rules of vowel-sandhi.

In the case of जे+अ and of भो+अ ; the following rule applies :

When ए and ओ are followed, in the same word, by any vowel, they are changed respectively to अय् and अव्

Hence : जे+अ=जय्+अ=जय ; भो+अ=भव्+अ=भव

Before terminations beginning with म् or व् : जया-, भवा-, सरा-

Before terminations beginning with अः जय्-, भव्-, सर्-

Adding the termination

	S.	D.	P.	S.	D.	P.
1st pers.	जयामि	जयावः	जयामः	भवामि	भवावः	भवामः
2nd pers.	जयसि	जयथः	जयथ	भवसि	भवथः	भवथ
3rd pers.	जयति	जयतः	जयन्ति	भवति	भवतः	भवन्ति

EXERCISE 2

I. Vocabulary

कृष् (कर्षति) to draw

खन् (खनति) to dig

खाद् (खादति) to eat

चर् (चरति) to move

चल् (चलति) to move

जि (जयति) to conquer

जीव् (जीवति) to live

त्यज् (त्यजति) to abandon

दह् (दहति) to burn

दु (द्रवति) to run, to melt

धाव् (धावति) to run

नम् (नमति) to salute

नी (नयति) to lead

पच् (पचति) to cook

पत् (पतति) to fall

बुध् (बोधति) to know

भू (भवति) to be, to become

यज् (यजति) to worship

रक्ष् (रक्षति) to protect

रुह् (रोहति) to grow

वद् (वदति) to speak

वप् (वपति) to sow

वस् (वसति) to dwell

वह् (वहति) to carry, to flow

व्रज् (व्रजति) to go

शंस् (शंसति) to praise

सृ (सरति) to go

स्मृ (स्मरति) to remember

II. Conjugate the following in the present tense, active voice :

नी, वस्, दु, बुध् and स्मृ

III. Translate the following into English :

सराभि । त्यजन्ति । जीवामः । शंसतः । पचसि । रक्षथ । खादावः । वदति ।
 रोहथः । कर्षन्ति । खनामि । चरामः । जयतः । जीवसि । दहामः । नमति । नयथ ।
 स्मरावः । वसामि । चलन्ति । धावतः । पचन्ति । बोधति । वपथ । भवसि ।
 यजतः । वहामः । व्रजावः ।

IV. Translate the following into Sanskrit :

We worship. You two move. He conquers. They grow.
 I sow. We two abandon. Thou salutest. They two remember.
 They cook. I fall. He draws. You two dig. They know.

We two become. Thou eatest. They two move. We protect.
 You live. He leads. We go. You two praise. They melt.
 I burn. Thou dwellest. They two speak. We to run. You go.
 He carries. I cook. You two eat.

LESSON 3

MASCULINE AND NEUTER NOUNS IN अ NOMINATIVE AND ACCUSATIVE

10. (1) In Sanskrit, the grammatical function of noun in a sentence is indicated by special terminations called **case-endings**. For instance, the noun पुत्र (son) becomes पुत्रः when it is subject ; it becomes पुत्रम् when it is direct object. What we express by means of prepositions such as 'with', 'by', 'to', 'for', 'from', 'of', 'in' etc., is also rendered into Sanskrit by case-endings. There are **eight cases** in Sanskrit : nominative, accusative, instrumental, dative, ablative, genitive, ocative and vocative.

(2) As in the verb, so also in the noun, Sanskrit has **three numbers** : singular, dual and plural. Sanskrit has **three genders** : masculine, feminine and neuter.

(3) The various forms taken by a noun in all its cases and numbers are called the **Declension** of that noun.

(4) There are two types of nouns ending in अ. Some are masculine and some are neuter. Both masculine and neuter nouns in अ are *declined* in the same way except in the nominative, accusative and vocative.

11. Declension of कूप m. (a well) and of वन n. (a forest) :

	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nominative	कूपः	कूपौ	कूपाः	वनम्	वने	वनानि
Accusative	कूपम्	कूपौ	कूपान्	वनम्	वने	वनानि
Instrumental	कूपेन	कूपाभ्याम्	कूपैः	वनेन	वनाभ्याम्	वनैः
Dative	कूपाय	कूपाभ्याम्	कूपेभ्यः	वनाय	वनाभ्याम्	वनेभ्यः
Ablative	कूपात्	कूपाभ्याम्	कूपेभ्यः	वनात्	वनाभ्याम्	वनेभ्यः
Genitive	कूपस्य	कूपयोः	कूपानाम्	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
Locative	कूपे	कूपयोः	कूपेषु	वने	वनयोः	वनेषु
Vocative	कूप	कूपौ	कूपाः	वन	वने	वनानि

12. The verb agrees with its subject in person and number :

e.g. : A boy falls—बालः पतति ।

Two boys fall—बालौ पततः ।

Boys fall—बालाः पतन्ति ।

13. The Nominative case is used :

(1) to indicate the subject : The father leads—जनकः नयति ।

(2) to indicate the subjective complement :

The sons become heroes—पुत्राः भवन्ति वीराः ।

(3) to indicate a noun in apposition to the subject :

Rāma, the hero, conquers—रामः वीरः जयति ।

14. The Accusative case is used :

(1) to indicate the direct object of a transitive verb :

The father leads the sons—जनकः पुत्रान् नयति ।

- (2) to indicate the objective complement :

We know Rāma (to be) a hero—रामम् वीरम् बोधामः ।

- (3) after verbs indicating movement :

The servant goes to the well—दासः कूपम् गच्छति ।

(4) with the following prepositions : अति (above), अनु (after along), अभि (near), उप (near, below), अभितः (near, in front of), परितः (around), सर्वतः (on all sides of), उभयतः (on both sides of), धिक् (lie on), समया, निकषा (near), विना (without), अन्तरेण (without, concerning), अन्तरा (between), प्रति (to, towards).

↑ needed only when not direct object

15. Sandhi rules do not apply to vowels alone, but also to consonants. Thus, in the sentences above, the final म् and the final : of a word followed by another word undergo various changes.

- (1) Final म् when followed by a consonant is changed to anusvāra :
रामम् वीरम् बोधामः=रामं वीरं बोधामः ।

- (2) Final : (visarga)

when followed by a hard consonant

-remains unchanged before क् ख् प् फ् श् ष् and स्

पुत्रः खनति । जनाः पतन्ति । बालः सरति ।

-becomes श् before च् and छ्—जनाः चलन्ति=जनाश्चलन्ति ।

-becomes ष् before ट् and ठ्—पठतः टीकाम्=पठतष्टीकाम् ।

-becomes स् before त् and थ्—पुत्रः तरति=पुत्रस्तरति ।

when preceded by आ and followed by a soft consonant or a vowel, is dropped : बालाः धावन्ति=बाला धावन्ति ।

जनाः अटन्ति=जना अटन्ति ।

when preceded by अ and followed by a soft consonant, is changed to ओ—पुत्रः धावति=पुत्रो धावति ।

when preceded by अ and followed by any vowel except अ, is dropped :
धावतः आकुलौ = धावत आकुलौ ।

when preceded by अ and followed by अ, is changed to ओ while the following अ is elided : धावतः अश्वौ = धावतोऽश्वौ ।

N.B.—When final visarga is followed by a sibilant (श्, ष् or स्) it is optionally changed to the sibilant :

रामः शरणम् or, रामश्शरणम् । बालः सरति or, बालस्सरति ।

EXERCISE 3

1. Vocabulary

Masculine nouns	Neuter nouns	Prepositions governing the accusative
अश्वः horse	अन्नम् food	* अभितः near, in front
आचारः conduct	इन्धनम् fuel	परितः around
कपोतः pigeon	कनकम् gold	✓ सर्वतः on all sides
करः hand	कमलम् lotus	✓ उभयतः on both sides
काकः crow	जलम् water	धिक् fie on <i>damn</i>
ग्रामः village	तृणम् grass	समया } near
जनः person	दुःखम् misery	* निकषा } without
दासः servant	पत्रम् leaf	✓ विना } without
देशः country	पात्रम् vessel	अन्तरेण } above
नरः man	फलम् fruit	अति above
नृपः king	शरीरम् body	अनु after, according to, along
पर्वतः mountain	शास्त्रम् sacred precept	अभि near
बालः boy	शीलम् character	प्रति to, towards
मेघः <i>could cloud</i>	सुखम् happiness	✓ अन्तरा between
वृक्षः tree	स्थानम् place	उप near, below

II. Translate the following into English :

(१) काकः फलानि खादति । (२) जलम् द्रवति । (३) दुःखम् स्मरतः ।
 (४) अश्वः पर्वतम् प्रति धावन्ति । (५) नृपः आचारम् शंसति । (६) जनाः
 जीवन्ति । (७) देशम् त्यजावः । (८) ग्रामं सर्वतः वृक्षाः रोहन्ति । (९) क्रूपम्
 निकषा दासौ वदतः । (१०) कनकं विना शरीरं जीवति । (११) शीलम् बोधामि ।
 (१२) सुखम् दुःखम् जयति । (१३) नरः इन्धनम् वहति । (१४) कपोतः करम्
 त्यजति । (१५) पर्वतम् परितः कमलानि रोहन्ति । (१६) जनः अन्नम् पचति ।
 (१७) अश्वः तृणम् खादन्ति । (१८) पात्रे अन्तरा कपोतः पत्रम् त्यजति । (१९) मेघाः
 सरन्ति । (२०) धिक् बालम् । (२१) अन्नम् अन्तरेण कमलम् रोहति । (२२) नरः
 तृणम् वपति । (२३) पर्वतम् उभयतः नृपः वृक्षान् दहति । (२४) अनु नृपम् दासः
 व्रजति । (२५) अनु शास्त्रम् बालौ नृपम् नमतः । (२६) स्थानम् अभितः दासः
 फलानि पचति । (२७) वनम् समया वसामः । (२८) अति कनकम् सुखम् ।
 (२९) उप देशम् नृपः ।

III. Decline fully the following nouns :

ग्रामः, मेघः, कपोतः, कमलम्, शरीरम् ।

IV. Join the sandhis in the following :

नृपः जयति । बालाः धावन्ति । तृणम् खादति । नरः त्यजति । जनाः
 चलन्ति । बालः जनम् स्मरति । अश्वः अन्नम् खादति । ग्रामम् अभितः वृक्षाः
 रोहन्ति ।

V. Translate the following into Sanskrit :

Example : Two servants lead the horses around the village.

Two servants	noun-dual-masc.-subject-nomin. : दासौ
lead	verb-pres.-act.-3rd pers.-dual : नयतः
the horses	noun-plur.-masc.-object-accus. : अश्वान्
around	preposition : परितः
the village	noun-sing.-masc.-governed by परितः-accus. : ग्रामम्

ग्रामम् परितः दासौ अश्वान् नयतः ।

Sandhi : ग्रामं परितो दासौ अश्वान् नयतः ।

(1) Trees grow near the well. (2) The pigeon becomes a crow. (3) The king conquers the country. (4) Two horses eat grass. (5) The servant draws the boys. (6) Persons carry the vessels. (7) We live without happiness. (8) Trees carry leaves. (9) On both sides of the well boys burn the fuel. (10) Clouds move towards the mountain. (11) The hand protects the body. (12) Water falls on all sides of the village. (13) Sacred precepts lead men to happiness. (14) Fie on the crows. (15) Between the two trees the water flows. (16) Persons salute the king. (17) I praise the lotus. (18) According to (his) character, the king protects the people (persons). (19) You to leave the place. (20) Character (is) superior to (=above) gold. (21) The servant (is) inferior to (=below) the king.

LESSON 4

THE FOURTH CONJUGATION (दिवादि)

16. The Fourth Conjugation

Present Tense—Active Voice (कर्तरी प्रयोगः)

(1) Formation of the base

(a) The radical vowel does not take guṇa.

(b) य् is added to the root.

(c) The letter अ is added before the terminations.

That अ becomes आ before terminations beginning with म् or व्

That अ is dropped before terminations beginning with अ

(2) The terminations are the same as those of the first conjugation (see No. 8).

(3) Application : पुष् (to nourish).

Formation of the base

(a) No guṇa of the radical vowel : पुष्

(b) य् is added to the root : पुष् + य् = पुष्य्

(c) The letter अ is added : पुष्य् + अ = पुष्य

Before terminations beginning with म् or ष् : पुष्या-

Before terminations beginning with अ : पुष्य-

Adding the terminations

	S.	D.	P.
1st Pers.	पुष्यामि	पुष्यावः	पुष्यामः
2nd Pers.	पुष्यसि	पुष्यथः	पुष्यथ
3rd Pers.	पुष्यति	पुष्यतः	पुष्यन्ति

17. The nominative and accusative plural of neuter nouns in -अ end in नि-वनम्-वनानि । In some cases, however, we have to write णि instead of नि, as in शरीरम् (body)-शरीराणि । The rule to be applied in this and similar cases is the following :

When, in the same word, न् is preceded by ऋ, ॠ, र or ष् and followed by a vowel, न्, म्, य् or व्, it is changed to ण्.

The rule applies even when the न्, is separated from the preceding ऋ, ॠ, र or ष् by several letters, provided those intervening letters be vowels, gutturals, labials, or य्, व्, ह् and anusvāra.

Examples : पत्रा-नि=पत्राणि ; नरे-न नरेण ; रामाय-न=रामायण ।

But : नरान् because न् is followed by nothing

पुष्यन्ति because न् is followed by त्

अजुनेन because the intervening ज् is neither a vowel, a guttural, a labial nor य्, व्, ह् or anusvāra.

In order to remember the above rule, commit to memory the following line :

ऋषिर् वनमयं चटत सलेशम् ।

-ऋषिर्—When, in the same word, ऋ is preceded by ऋ (ऋ), ष or र्,

-वनमयं—and followed by a vowel or by व्, न्, म् or य् ,
it is changed to ण्

-चटत सलेशम्—provided the intervening letters be not palatals (च् छ् ज् झ् ञ्), cerebrals (ट् ठ् ड् ढ् ण्), dentals (त् थ् द् ध् न्) or one of the three letters स्, ल् or श्

18. Both in the first and in the fourth conjugations, there are verbal roots which form their base irregularly.

Irregular verbs

First Conjugation

गम् (गच्छति)	to go
यम् (यच्छति)	to restrain
गुह् (गूहति)	to hide
सद् (सीदति)	to sit
घ्रा (जिघ्रति)	to smell
पा (पिबति)	to drink
स्था (तिष्ठति)	to stand
दंश् (दशति)	to bite
ध्मा (धमति)	to blow
दृश् (पश्यति)	to see

Fourth Conjugation

दिब् (दीव्यति)	to play
शम् (शाम्यति)	to cease
थ्रम् (थ्राम्यति)	to be weary
मद् (माद्यति)	to rejoice
व्यध् (विध्यति)	to pierce
भ्रंश् (भ्रश्यति)	to fall
क्षम् (क्षाम्यति)	to forgive
अ्रम् (आ्रम्यति)	to roam, to err

19. The Sanskrit sentence usually ends with the verb. The normal order of words is as follows : subject-object-verb :

e. g. : Two men see the forest—नरौ वनं पश्यतः ।

20. The negation न is placed immediately before the verb :

The king does not blame the servants—नृपो दासान् न निन्दति ।

The conjunction च (and) is either repeated after each one of the nouns it connects, or is written once only after the last noun of the series.

The man and the boys go to the village :

—नरश्च बालाश्च ग्रामं गच्छन्ति ।

or—नरो बालाश्च ग्रामं गच्छन्ति ।

EXERCISE 4

II, Vocabulary

4th conj. - except 1st

अस् (अस्यति) to throw

तुष (तुष्यति) to be

pleased

नश् (नश्यति) to perish

नृत् (नृत्यति) to dance

पुष (पुष्यति) to nourish

मुह (मुह्यति) to faint

अंश् (अंश्यति) to fall

दंश् (दशति) to bite

निन्द (निन्दति) to blame

दिव् (दीव्यति) to play

शम् (शाम्यति) to be quiet

क्षम् (क्षाम्यति) to forgive

श्रम् (श्राम्यति) to be

weary

मद् (माद्यति) to be glad

व्यघ् (विध्यति) to piece

भ्रम् (भ्राम्यति) to roam,

to err

ध्मा (धमति) to blow

हृ (हरति) to take away

गम् (गच्छति) to go

यम् (यच्छति) to

restrain

दा (यच्छति) to give

गुह (गूहति) to hide

सद् (सीदति) to sit

घ्रा (जिघ्रति) to smell

पा (पिबति) to drink

स्था (तिष्ठति) to stand

दृश् (पश्यति) to see

कूपः well

गजः elephant

चन्द्रः moon

प्रासादः palace

हृदः lake

कुसुमम् flower

जीवनम् life

धनम् wealth

वनम् forest

शीर्षम् head

न not

च and

II. Translate the following into English :

(१) नृप आचारं निन्दति । (२) हृदं परितः कुसुमानि रोहन्ति । (३) शरीरं नश्यति । (४) दासो गजं पुष्यति । (५) प्रासादमभितो नृत्यामः । (६) नरः श्राम्यति ।

जलं च पिबति । (७) जनश्चन्द्रं पश्यति तुष्यति च । (८) पत्राणि भ्रज्यन्ति ।
 (९) नृपो दासान् क्षाम्यति । (१०) हृदं निकषा बाला दीव्यन्ति । (११) कुसुमं
 जिघ्रामि । (१२) गजा धमन्ति । (१३) नृणं करं विध्यति । (१४) दासा धनं हरतः ।
 (१५) हृदं सर्वतो वृक्षास्तिष्ठन्ति । (१६) भ्रम्यामः । (१७) माद्यथः । (१८) शाम्यथ ।
 (१९) दशति । (२०) बाला श्राम्यन्ति मुह्यन्ति च । (२१) धनमन्तरेण जीवनं नश्यति ।
 (२२) कुसुमे यच्छावः । (२३) बाला नृत्यन्ति नृपश्च सीदति । (२४) दासः कमलमस्यति ।
 (२५) पात्रं गूहसि । (२६) अश्वं यच्छामि अश्वश्च शाम्यति । (२७) शीर्षं नमति ।
 (२८) कपोतः कुसुमं हरति ।

III. Conjugate the following in the present tense, active voice :

इश्, ध्मा, स्था, शम्, दिव् and व्यध् ।

IV. Translate the following into Sanskrit :

(1) I throw fuel. (2) Two men are dancing near the well.
 (3) People run to the palace. (4) The elephant eats leaves, drinks
 water and is pleased. (5) Pigeons do not bite. (6) Two servants
 hide the fruits and the food. (7) I play and I am glad. (8) We
 do not praise wealth. (9) You two smell the flower. (10) They
 stand on all sides of the village. (11) Men dig the place and
 carry the gold away. (12) You are weary and you sit. (13) The
 horses are not quiet. (14) The king is not pleased. (15) The crow
 pierces the fruit. (16) The boys faint. (17) The man blames
 the two servants. (18) Life without happiness becomes misery.
 (19) We see the moon. (20) Elephants live on both sides of the
 lake.

LESSON 5

INSTRUMENTAL AND DATIVE THE SIXTH CONJUGATION (तुदादि)

21. The Instrumental Case is used :

(1) to indicate the agent of a passive verb.

(2) to indicate the instrument which is used to do the action.

The boy hides (his) face with (his) hands—बालो मुखं हस्ताभ्यां गूहति ।

(3) to indicate the person or thing accompanying the action.

I go with the servant—दासेन गच्छामि ।

In this sense, the instrumental may be followed by the preposition सह (with)—दासेन सह गच्छामि ।

(4) to indicate the cause or reason, i.e. to translate expressions such as : 'owing to', 'on account of', 'out of', 'because of', etc. On account of misery I leave the village—दुःखेन ग्रामं त्यजामि ।

(5) to translate expressions like 'by name', 'by nature', 'by family', 'by birth', etc. Rāma is a hero by nature—स्वभावेन रामो वीरो भवति ।

(6) with the prepositions सह (with) and विना (without).

(7) with the particles अलम् and कृतम् (enough). Enough with misery !—अलं दुःखेन ।

22. The Dative Case is used :

(1) to indicate the indirect object of verbs meaning 'to give', 'to send', 'to promise', 'to show'. The preceptor gives the books to the students—आचार्यः शिष्येभ्यः पुस्तकानि यच्छति ।

(2) after verbs meaning 'to be angry with', 'to desire', 'to long for'. The father is angry with the son—जनकः पुत्राय कुप्यति ।

(3) to express the purpose of the action. He goes for war (=with a purpose to fight) युद्धाय गच्छति ।

(4) to indicate the person or thing for whose advantage the action is done. He digs a well for (his) sons—कूपं पुत्रेभ्यः खनति ।

(5) after verbs indicating movement (see Accusative, No. 14). The servant goes to the village—दासो ग्रामाय गच्छति ।

(6) after the particles नमः (salutation) and खस्ति (hail to). Hail to the king !—नृपाय खस्ति ।

23. The sixth Conjugation (तुदादि)

Present tense—Active voice

Formation of the base

(a) The radical vowel does not take guṇa.

(b) य् is not added to the root.

(c) The letter अ is added before the terminations.

That अ becomes आ before terminations beginning with म् or व्

That अ is dropped before terminations beginning with अ

The terminations are the same as those of the first conjugation (see No. 8).

24. Application : तुद् (to strike)

Formation of the base

(1) & (2) Neither guṇa nor य्—तुद्

(3) The letter अ is added : तुद् + अ = तुदा

Before terminations beginning with म् or व् : तुदा-

Before terminations beginning with अः तुद्-

Adding terminations

	S.	D.	P.
1st pers.	तुदामि	तुदावः	तुदामः
2nd pers.	तुदसि	तुदथः	तुदथ
3rd pers.	तुदति	तुदतः	तुदन्ति

25. Irregular verbs of the sixth Conjugation

कृत् (कृन्तति)	to cut	विद् (विन्दति)	to find
मुच् (मुञ्चति)	to release	सिच् (सिञ्चति)	to sprinkle
लुप् (लुम्पति)	to break	इष् (इच्छति)	to wish
लिप् (लिम्पति)	to anoint	प्रच्छ् (पृच्छति)	to ask

26. When final visarga is preceded by any vowel except अ or आ, a new sandhi rule must be applied.

Final visarga preceded by any vowel except अ or आ and followed by a vowel or a soft consonant is changed to र्

बालैः धावति = बालैर्धावति । मित्रैः अटति = मित्रैरटति ।

27. We can now recapitulate the sandhi rules applying to final visarga (see No. 15).

Final

visarga

preceded by

followed by

any vowel	क् ख् प् फ् श् ष् स्	remains unchanged
any vowel	च् or छ्	becomes श्
any vowel	ट् or ठ्	becomes ष्
any vowel	त् or थ्	becomes स्
any vowel except अ or आ	a vowel or a soft cons.	becomes र्
आ	a vowel or a soft cons.	is dropped
अ	a soft consonant	becomes ओ
अ	any vowel except अ	is dropped
अ	अ	becomes ओ and the following अ is elided.

N.B.—The particle भोः drops its visarga when followed by a vowel or a soft consonant.

when
standing
for व्

anything

vowel or
soft cons.

remains र्

sibilants - unvoiced

EXERCISE 5

6th conj.

I. Vocabulary

कृप् (कृषति) to plough
 क्षिप् (क्षिपति) to throw
 तुद् (तुदति) to strike
 दिश् (दिशति) to show
 लिख् (लिखति) to write
 विश् (विशति) to enter
 सृज् (सृजति) to create
 स्पृश् (स्पृशति) to touch
 कृत् (कृन्तति) to cut

मुच् (मुञ्चति) to release
 लुप् (लुम्पति) to break
 लिप् (लिम्पति) to anoint
 विद् (विन्दति) to find
 सिच् (सिञ्चति) to sprinkle
 इष् (इच्छति) to wish
 प्रच्छ् (पृच्छति) to ask
 हस् (हसति) to laugh
 ह्वे (ह्वयति) to call

अनिलः wind
 भारः burden
 वीरः hero m
 शृगालः jackal
 हंसः swan
 गृहम् house
 तीरम् bank n
 भूषणम् ornament
 रत्नम् jewel

Prepositions governing the instrumental : सह with ; विना without.

Particles governing the instrumental : अलम्, कृतम् enough.

Particles governing the dative : नमः salutation to, स्वस्ति hail to.

II. Translate the following into English :

(१) सुखमिच्छामि । (२) वीराय कुसुमानि यच्छति नृपः । (३) शृगालो बालं दशति । (४) कराभ्यां जलं स्पृशसि । (५) भारेण दासः श्राम्यति । (६) अनु तीरं हंसश्चलति । (७) जनैः सह गृहं गच्छामि । (८) भूषणैस्तुष्यति नरः । (९) शरीरं लिम्पथः । (१०) जलेन विना कमलानि न रोहन्ति । (११) करेण दासं तुदसि । (१२) रत्नानि विन्दति । (१३) जलेन कुसुमानि सिञ्चामः । (१४) अनिलो वृक्षान् लुम्पति । (१५) तृणेन गजान् पुष्यामि । (१६) आचारेण बालं निन्दति । (१७) चन्द्रं बालेभ्यो दिशन्ति । (१८) अन्नाय गृहं गच्छामि । (१९) हंसौ हृदं विशतः । (२०) प्रासादं निरुषा वीरो वसति । (२१) इन्धनाय दासा वृक्षं कृन्तन्ति । (२२) सुखेन नरो नृत्यति । (२३) देशाय वीरो गृहं त्यजति । (२४) आचारः सुखं सृजति । (२५) दासं पृच्छति नरः । (२६) दुःखेन रत्नानि क्षिपावः । (२७) कपोतान् मुञ्चथः । (२८) करेण लिखामि । (२९) गृहमभितः कृषन्ति जनाः । (३०) वीराय नमः । (३१) अलं धनेन ।

III. Conjugate the following in the present tense, active voice :
हो, इष्, विद् and प्रच्छ।

IV. Translate the following into Sanskrit :

(1) I give fruits to the two servants. (2) Thou goest to the forest for flowers. (3) He is glad by character. (4) Misery breaks life. (5) Owing to the wind the lotuses perish. (6) The jackal finds food. (7) The two men call the servant. (8) Through happiness the boys laugh and dance. (9) The hero shows the jewels to the king. (10) He sees the jackal and runs (away). (11) Due to (his) conduct, he leaves (abandons) the house. (12) For the sake of wealth men plough, carry burdens, dig the mountains and leave (their) country. (13) Owing to the wind, the fruits fall. (14) We sit near the bank. (15) On all sides of the house, jackals roam. (16) Clouds emit (सृज्) water. (17) With the herces you enter the palace. (18) I stand near the lake with the boys. (19) They see the lotuses and laugh with happiness. (20) The swans move towards the bank. (21) I show the swan to the boys. (22) Hail to the country ! (23) Enough with misery.

LESSON 6

MASCULINE NOUNS IN इ AND उ ABLATIVE AND GENITIVE

28. Masculine nouns in इ and उ

(1) There is a great similarity between the declension of masculine nouns in इ and that of masculine nouns in उ. When the masculine nouns in इ have इ, ई, यू and ए, the masculine nouns in उ have उ, ऊ, वृ and औ respectively.

- (2) The Declension of मुनि *m.* (a sage) and of शिशु *m.* (a baby) :
S.	D.	P.	S.	D.	P.

Nom.	मुनिः	मुनी	मुनयः	शिशुः	शिशू	शिशवः
Acc.	मुनिम्	मुनी	मुनीन्	शिशुम्	शिशू	शिशून्
Instr.	मुनिना	मुनिभ्याम्	मुनिभिः	शिशुना	शिशुभ्याम्	शिशुभिः
Dat.	मुनये	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः	शिशवे	शिशुभ्याम्	शिशुभ्यः
Abl.	मुनेः	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः	शिशोः	शिशुभ्याम्	शिशुभ्यः
Gen.	मुनेः	मुन्योः	मुनीनाम्	शिशोः	शिश्वोः	शिशूनाम्
Loc.	मुनौ	मुन्योः	मुनिषु	शिशौ	शिश्वोः	शिशुषु
Voc.	मुने	मुनी	मुनयः	शिशो	शिशू	शिशवः

29. The Ablative Case is used :

(1) to indicate the place from which the action begins or originates.

The sage goes from the forest—मुनिर्वनात् गच्छति ।

(2) with verbs meaning 'to desist from', 'to protect', 'to fear'
God protects men from misery—ईश्वरो नरान् दुःखात् रक्षति ।

(3) to express the cause, the motive (cf. Instrumental, No. 21)

Out of anger he strikes the boy—क्रोधात् बालं नुदति ।

(4) with the following prepositions : प्राक् (before, to the east of), पूर्वम् (before), अनन्तरम् (after), आ (until, since), प्रमृति (since), बहिः (outside), ऋते (except), विना (without).

30. (1) The Genetive Case has no relation with the action of the verb. It indicates a relation between nouns, usually rendered into English by the preposition 'of'.

The king gives jewels to the son of Hari—हरेः पुत्राय नृपो रत्नानि यच्छति ।

(2) There is no verb meaning 'to have' in Sanskrit. To translate : "The enemies have chariots", the sentence must be turned into : Of the enemies (there) are chariots"—अरीणां रथा भवन्ति ।

(3) The genitive is used with the following prepositions : उपरि (above), अधः (below), पुरतः (in front of), पश्चात् (behind), परतः (beyond), अग्रे, समक्षम् (in the presence of), कृते (for the sake of).

31. When a word ends with a vowel and the following word begins with a vowel, both vowels are combined into one. The rules of vowel-sandhi are divided into three sections :

(1) Combination of similar simple vowels

अ or आ + अ or आ = आ ।	मुनिना अटामि = मुनिनाटामि ।
इ or ई + इ or ई = ई ।	नमसि ईश्वरम् = नमसीश्वरम् ।
उ or ऊ + उ or ऊ = ऊ ।	किन्तु उवाच । = किन्तूवाच ।
ऋ or ॠ + ऋ or ॠ = ॠ ।	कर्तुं ऋजुः = कर्तृजुः ।

(2) Simple vowels combined with dissimilar vowels

अ or आ + इ or ई = ए ।	नमथ ईश्वरम् = नमथेश्वरम् ।
अ or आ + उ or ऊ = ओ ।	गच्छथ उद्यानम् = गच्छथोद्यानम् ।
अ or आ + ऋ or ॠ = अर् ।	मुनिना ऋषिः = मुनिर्नृषिः ।
अ or आ + ए = ऐ ।	तिष्ठत एव = तिष्ठथैव ।
अ or आ + ओ = औ ।	खादथ ओदनम् = खादथौदनम् ।
अ or आ + ऐ = ऐ ।	इन्द्रः च ऐरावतः च = इन्द्रश्चैरावतश्च ।
अ or आ + औ = औ ।	पश्यथ औघम् = पश्यथौघम् ।

इ or ई followed by a dissimilar vowel is changed to य् ।

धावति अश्वः = धावत्यश्वः ।

उ or ऊ followed by a dissimilar vowel is changed to व् ।

ननु एव = नन्वेव ।

क् or कृ followed by a dissimilar vowel is changed to र्

कर्तृ इति=कर्त्रिति ।

(3) Diphthongs combined with any vowel

ए and ओ followed by any vowel except अ are changed respectively to अय् and अव् (see No. 9.)

ए and ओ followed by अ remain unchanged while the अ is elided.

मुनये अन्नं यच्छामि=मुनयेऽन्नं यच्छामि । प्रभो अधुना=प्रभोऽधुना ।

Before any vowel except अ, अय् and अव् may optionally drop the य् and the व्

कवे इच्छसि=कवयिच्छसि or कव इच्छसि ।

गुरो इति=गुरविति or गुर इति ।

ऐ and औ followed by any vowel are changed respectively to आय् and आव्. But आय् and आव् may optionally drop the य् and the व्

तस्मै इषुं यच्छति=तस्मायिषुं यच्छति or तस्मा इषुं यच्छति ।

अमौ इन्धनम्=अमाविन्धनम् or अमा इन्धनम् ।

(4) Exceptions

Interjections like आ, हे, अहो do not combine with the following word. ई, ऊ and ए, when dual terminations, remain unchanged before vowels.

वने अतिथिः पश्यति—the guest sees two forests.

वनेऽतिथिर्वसति—the guest dwells in a forest.

कवी इच्छतः । बन्धू अतिथिं नयतः ।

EXERCISE 6

I. Vocabulary

अग्निः fire	इन्दुः moon	Prepositions governing the ablative	
अतिथिः guest	इषुः arrow	प्राक् before, to the east	प्रभृति since
अरिः enemy	गुरुः teacher	पूर्वम् before	बहिः outside
कविः poet	तरुः tree	अनन्तरम् after	ऋते except, without
गिरिः moun- tain	परशुः axe	आ until, up to	विना without
मुनिः sage	पशुः beast	Prepositions governing the genitive	
रविः sun	बन्धुः relative	उपरि above	अग्रे in the pre- sence of
राशिः heap	बाहुः arm	अधः below	परतः beyond
उदधिः ocean	बिन्दु drop	पुरतः in front of	समक्षम् in the pre- sence of
कलिः quarrel	शिशुः baby	पश्चात् behind	ऋते for the sake of

II. Translate the following into English after breaking up the Sandhis :

(१) गिरेर्ग्रामं गच्छामि । (२) परशुना वीरोऽरीन् तुदति । (३) तृणस्य राशेरधः कविरिषुं विन्दति । (४) अतिथीनां ऋते दासः फलानि पचति । (५) बाहूभ्यां तरुं लुम्पति । (६) शिशू हसतः । (७) अग्निर्वनस्य वृक्षान् दहति । (८) मेघानामुपरि रविश्चलति । (९) जलस्य बिन्दवः पात्रात् पतन्ति । (१०) इषुभिर्दृष्टोऽरिं जयति । (११) गुरोर्गृहे भवतः । (१२) बालयोः कलिना नरो न तुष्यति । (१३) गृहस्य पश्चात् बन्धवः सीदन्ति । (१४) कपोतः काकः शृगालश्च पशवो भवन्ति । (१५) मनेः समक्षं जनास्तिष्ठन्ति । (१६) प्राक् गिरेः पश्याम इन्दुम् । (१७) उदधिं प्रति जलानि द्रवन्ति । (१८) ग्रामात् बहिः शृगाला वसन्ति । (१९) सुखात् ऋते जना न माद्यन्ति । (२०) गृहात् नरः शिशून् वनं नयति ।

III. Join the following sandhis :

गुरुणा अतिथिः । खादति अन्नम् । किन्तु अरिः । इषू अस्यति । अग्रे अश्वः ।
अग्रे इन्दुः । बालौ इन्धनम् । पश्यामि इन्दुम् ।

IV. Translate the following into Sanskrit :

(1) The poet shows the trees to the sage. (2) The sage calls the boys. (3) The boys stand in front of the house. (4) The clouds move above the mountain. (5) The arrows of the hero pierce the enemy. (6) The boy falls from the tree and breaks (his) hand. (7) The guests have no water. (8) The servant takes away the food from the fire. (9) The water of the ocean is calm. (10) The beasts of the forest roam around the village. (11) I hide the jewels behind the tree. (12) The poet has a place in the presence of the king. (13) From the babies up to the men the people are tired. (14) With (my) relatives I go from the mountain to the forest. (15) He carries the axe with both hands. (16) With heaps of leaves we feed the fire. (17) Sages worship the sun. (18) Owing to the quarrel, the teacher leaves the village.

LESSON 7

THE TENTH CONJUGATION (चुरादि) LOCATIVE AND VOCATIVE

32. The tenth Conjugation : Present Tense—Active Voice

(1) Formation of the base

(a) A short medial vowel takes guṇa.

(b) A final vowel takes vṛddhi.

(c) अय् is added to the root.

(d) The letter अ is added before the terminations.

That अ becomes आ before terminations beginning with म् or व्

That अ is dropped before terminations beginning with अ.

(2) The terminations are the same as those of the first conjugation (see No. 8).

(3) Application : चुर (to steal) ; धृ (to owe).

Formation of the base

(a) Guṇa of medial short vowel : चोर

(b) Vṛddhi of final vowel : धार

(c) अय् is added to the root : चोर + अय् = चोरय् ; धार + अय् = धारय्

(d) The letter अ is added : चोरय् + अ = चोरय् ; धारय् + अ = धारय्

Before terminations beginning with म् or व् : चोरया-, धारया-

Before terminations beginning with अ : चोरय्-; धारय्-

Adding the terminations

	S.	D.	P.	S.	D.	P.
1st pers.	चोरयामि	चोरयावः	चोरयामः	धारयामि	धारयावः	धारयामः
2nd pers.	चोरयसि	चोरयथः	चोरयथ	धारयसि	धारयथः	धारयथ
3rd pers.	चोरयति	चोरयतः	चोरयन्ति	धारयति	धारयतः	धारयन्ति

33. Irregular verbs of the tenth Conjugation

स्पृह् (स्पृहयति) to desire ; ऋद् (ऋदयति) to cover.

34. The first, fourth, sixth and tenth Conjugations at one glance.

	Guṇa of short medial vowel	Guṇa of final vowel	Vṛddhi of final vowel	य्	अय्	अ before termination
1st Conj.	+	+	-	-	-	+
4th Conj.	-	-	-	+	-	+
6th Conj.	-	-	-	-	-	+
10th Conj.	+	-	+	-	+	+

35. The Locative Case is used :

(1) to indicate the place where the action takes place. In English it is rendered by the prepositions 'in', 'at', 'on', 'upon', 'among', etc.

I play in the garden—उद्याने क्रीडामि । among the trees—तरुषु ।

(2) to indicate the time when the action takes place.

In summer—ग्रीष्मे ।

(3) after verbs indicating movement (see Accusative, No. 14) such as 'to fall', 'to place', 'to throw', 'to send', 'to enter', etc.

The tree falls into the lake—वृक्षो हृदे पतति ।

(4) to translate expressions like 'concerning', 'in the matter of', etc.

In the matter of modesty Hari stands first—विनये हरिः प्रथमस्तिष्ठति ।

(5) to indicate the object of emotions and feelings :

He feels affection for (or towards) Hari—हरौ स्निह्यति ।

36. The Vocative Case is used as the case of address :

O Baby !—हे शिशो !

37. Verbs preceded by a preposition

A preposition prefixed to a verb changes the meaning of that verb.

The preposition mostly in use are :

अति over, beyond : अति-क्रम् (अतिक्राम्यति) to go beyond, to cross.

अधि near, unto : अधि-गम् (अधिगच्छति) to go unto, to obtain.

अनु after, along : अनु-सृ (अनुसरति) to move after, to follow.

अप away from : अप-चर (अपचरति) to move away, to depart.

अभि towards : अभि-धा (अभिधावति) to run towards, to attack.

अव down : अव-दह (अवदहति) to burn down, to destroy.

आ unto, back : आ-नी (आनयति) to take unto, to bring.

उद् up, fourth : उद्-भू (उद्भवति) to arise, to be produced.

उप near : उप-विश् (उपविशति) to sit.

नि under : नि-क्षिप् (निक्षिपति) to throw under, to put down.

निस् away, out : निस्-वह् (निर्वहति) to carry out.

परि round, about : परि-पत् (परिपतति) to fall around, to fly around.

प्र forward : प्र-चल् (प्रचलति) to move forward, to set out.

प्रति towards, against : प्रति-गम् (प्रतिगच्छति) to go towards, to return.

वि apart, without : वि-अस् (व्यस्यति) to throw apart, to scatter.

सम् together, fully : सम्-क्षिप् (संक्षिपति) to throw together, to summarize.

EXERCISE 7

1. Vocabulary

कथ् (कथयति) to tell

क्षल् (क्षालयति) to wash

गण् (गणयति) to count

घृप् (घोषयति)

to proclaim

चिन्त् (चिन्तयति)

to think

चुर् (चोरयति) to steal

क्वद् (क्वादयति) to cover

दण्ड् (दण्डयति)

to punish

धृ (धारयति) to owe

पाल् (पालयति)

to protect

पीड् (पीडयति)

to oppress

पूज् (पूजयति) to adore

भक्ष् (भक्षयति) to eat

भूष् (भूषयति)

to adorn

रच् (रचयति)

to arrange

सान्त्व् (सान्त्वयति)

to console

स्पृह् (स्पृहयति)

to long for

(+dative)

अति-क्रम् (अतिक्राम्यति)

to cross

अधि-गम् (अधिगच्छति)

to obtain

अनु स (अनुसरति)

to follow

अप-चर (अपचरति)

to depart

अभि-धाव् (अभिधावति)

to attack

अव-दह् (अवदहति)

to burn down

आ-नी (आनयति)

to bring

उद्-भू (उद्भवति) to arise

उप-विश् (उपविशति)

to sit

II. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

Example : हे कवे, प्रासादे गुरुणा सह नृपस्याग्रे तिष्ठसि ।

हे कवे	voc. sing. of कवि O poet,
प्रासादे	loc. sing. of प्रासाद in the palace
गुरुणा	instr. sing. of गुरु the teacher
सह	prep. governing गुरुणा with
नृपस्य	gen. sing. of नृप of the king
अग्रे	prep. governing नृपस्य in the presence
तिष्ठसि	2nd pers. sing., pres. tense, active of स्था thou standest.

O poet, in the palace thou standest with the teacher in the presence of the king.

- (१) वने पशवो जीवन्ति । (२) हे बाला अग्राविन्धनं क्षिपथ । (३) कूपान् जलमानयति । (४) कपोतान् गणयामः । (५) वनस्य तरुषु मुनिर्वसति । (६) गृहे करौ सुखं च क्षालयामि । (७) नृपः शरीरं रत्नैर्भूषयति । (८) सुखाय स्पृहयन्ति नराः । (९) दुःखं धनात् ऊद्भवति । (१०) पत्रैः फलानि द्यादयति । (११) हृदे हंसा दीव्यन्ति । (१२) हे गुरो बालानामाचारं निन्दसि । (१३) दासाय कुसुमे धारयामि । (१४) देशे वीरान् पूजयामः । (१५) पात्रेषु कमलानि भवन्ति । (१६) नरा उदधिमतिकाम्यन्ति । (१७) वृक्षं निकषोपविशथः । (१८) अनिलेन तरूणां पत्राण्युदधौ पतन्ति । (१९) गृहयोरञ्जं भक्षयामि । (२०) वनेऽरय इषून् गूहन्ति । (२१) मेघेष्विन्दुश्चलति । (२२) अग्निस्तरु अवदहति । (२३) नृपं वीरं घोषयति कविः । (२४) बन्धूनां गृहात् नरो धं चोरयति । (२५) शिशून् सान्त्वयामि । (२६) मुनिर्दासं न पीडयति ।

III. Translate the following into Sanskrit :

- (1) The enemies attack the king's palace. (2) In happiness, people are glad ; in misery, people are weary. (3) The clouds cover the sun. (4) In both villages there is no water in the wells. (5) On the bank of the lake the poet sits and thinks. (6) We console the servant. (7) Crows live in trees. (8) Thou countest the drops. (9) I arrange the jewels of the king.

(10) The swans cross the lake from bank to bank. (11) Servants, you do not throw leaves on the fire. (12) Boys follow the teacher. (13) They sit with (their) relatives in the house. (14) You two sit on the heap of grass. (15) The child covers (his) face with both hands. (16) The servant washes the vessels with the water of the well. (17) The enemies are throwing arrows at the heroes. (18) We owe jewels to the two teachers. (19) The two boys of the teacher have no friends.

RECAPITULATION

I. Vocabulary

ईश्वरः M-a	God	आरोग्यम् N-ma	health	अलिः m-i	bee	वायुः m-u	wind
पुत्रः	son	काव्यम्	poem	कपिः	monkey	मृत्युः	death
गुणः	virtue	दैवम्	fate	नृपतिः	king	प्रभुः	lord
लोकः	world	बलम्	strength	ऋषिः	seer		master
विनयः	modesty	मांसम्	meat	ध्वनिः	sound	शत्रुः	enemy
जनकः	father	मित्रम्	friend	निधिः	treasure	हेतुः	cause
आकाशः	sky	वचनम्	saying	पाणिः	hand	साधुः	honest
आगमः	arrival	सौन्दर्यम्	beauty	विधिः	fate		man
प्रसादः	favour	हलम्	plough	रश्मिः	ray	रघुः	Raghu

नि-क्षिप् (निक्षिपति)	to put down
निस् वह (निवेहति)	to carry out
परि पत् (परिपतति)	to fly round
प्रति-गम् (प्रतिगच्छति)	to return
वि-अस् (व्यस्यति)	to scatter
सम् क्षिप् (संक्षिपति)	to shorten

Adverbs and prepositions	
अत्र	here
तत्र	there
एव	just, only
अद्य	today
अधुना	now
इव	like
एवम्	thus
अपि	even
न कदापि	never
सदा	always

II. Give

the instrumental singular of पुत्रः, मित्रम्, निधिः and साधुः
 the genitive dual of गुणः, काव्यम्, पाणिः and शत्रुः
 the vocative singular of ईश्वरः, मित्रम्, नृपतिः and रघुः

III. Join the following sandhis :

निधिः भवति । पुत्रः तिष्ठति । अत्र एव । कपिः अपि । अधुना आनयति ।
सदा इन्दुः । वने एव । वहति इन्धनम् । किन्तु एवम् । मुनी अपि ।

IV. What case is governed by the following preposition :

अभितः, विना, पश्चात्, पूर्वम्, सह, उपरि, बहिः, निकषा ?

V. Conjugate the following in the presen tense, active voice :

हृ, मद्, लिप्, स्पृह, अनु-सृ, वि-अस् ।

LESSON 8

FEMININE NOUNS IN आ AND ई PRESENT TENSE—MIDDLE VOICE (आत्मनेपदी)

38. Feminine nouns in आ and ई are declined as follows : लता
(a creeper), नदी (a river) :

S. D. P. S. D. P.

Nom.	लता	लते	लताः	नदी	नद्यौ	नद्यः
Acc.	लताम्	लते	लताः	नदीम्	नद्यौ	नदीः
Instr.	लतया	लताभ्याम्	लताभिः	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
Dat.	लतायै	लताभ्याम्	लताभ्यः	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
Abl.	लतायाः	लताभ्याम्	लताभ्यः	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
Gen.	लतायाः	लतयोः	लतानाम्	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
Loc.	लतायाम्	लतयोः	लतासु	नद्याम्	नद्योः	नदीषु
Voc.	लते	लते	लताः	नदि	नद्यौ	नद्यः

39. Present tense—Middle voice

When I do an action for the benefit of another, I use the *active voice* (परस्मैपदी). When I do an action for my own benefit, I use the *middle voice* (आत्मनेपदी). In Sanskrit, the distinction between active and middle voice has not been strictly preserved. Besides a small number of verbs which can be conjugated in both the active and the middle voice (उभयपदी), most verbs are conjugated either in the active or in the middle voice.

In the middle voice, the verbal base is formed according to the rules given previously for the active voice of the first, fourth, sixth and tenth conjugation (see No. 34). The terminations alone are different.

40. Terminations of the present tense, middle voice (आत्मनेपदी) :

1st pers.	-ए	-वहे	-महे
2nd pers.	-से	-इथे	-ध्वे
3rd pers.	-ते	-इते	-अन्ते

The letter अ added to the base before the terminations becomes आ before terminations beginning with म् or व् is dropped before terminations beginning with अ or ए.

41. Examples

1st conjugation : मुद् (to rejoice) ; verbal base : मोद-; 3rd pers. sing. : मोदते

4th conjugation : मन् (to think) ; verbal base : मन्य-; 3rd pers. sing. : मन्यते

6th conjugation : जुद् (to incite) ; verbal base : जुद-; 3rd pers. sing. : जुदते

10th conjugation : मन्त्र् (to counsel) ; verbal base : मन्त्रय-; 3rd pers. sing. : मन्त्रयते ।

42. Conjugation of लभ् (to obtain) :

	S,	D.	P,
Ist pers	लभे	लभावहे	लभामहे
2nd pers.	लभसे	लभेथे	लभध्वे
3rd pers.	लभते	लभेते	लभन्ते

43. A Sandhi rule to be remembered (see No. 31)

The final ए of a word followed by a vowel

General rule : ए followed by any vowel is changed to अय्

Exceptions

(1) Final ए of a word followed by अ remains unchanged while the अ is elided : लभध्वे असिम् = लभध्वेऽसिम् ।

(2) Final ए of a word followed by any vowel except अ, after changing to अय् may optionally drop the य् : ईक्षे इन्दुम् = ईक्षयिन्दुम् or ईक्ष इन्दुम्—The second form is by far the more frequent.

(3) Final ए of a dual form followed by any vowel remain unchanged : लभावहे असिम् ; ईक्षेथे इन्दुम् ।

44. Special construction of the verb रुच् (रोचते)—to please, to appeal to.

The verb रुच् governs the dative of the person who is pleased, while the thing which pleases is put in the nominative.

Fight appeals to the hero—युद्धं वीराय रीचते ।

Boys are fond of fruits (=fruits appeal to boys)—फलानि बालेभ्यो रोचन्ते ।

Travellers are fond of water (=water pleases travellers)—जलं पथिकेभ्यो रोचते ।

45. The difference between लतासु and नदीष is the result of the following rule :

When स् is preceded by a vowel except अ or आ, or by क् or र्, it is changed to ष् when, in the same word, त्, थ्, म्, य्, व् or any vowel follows—
An anusvara or a visarga do not affect the application of the rule.
नदी + सु = नदीषु, अनु + सङ्ग = अनुषङ्ग, धनुः + सु = धनुषु, अभि + सेक = अभिषेक ।

EXERCISE 8

I. Vocabulary

F - अ		F - इ		ātmanepadi	
गङ्गा	the Ganges	नगरी	town	ईक्ष् (ईक्षते)	to see
रम्मा	plantain- tree	नदी	river	कम्प् (कम्पते)	to tremble
मुद्रा	seal, coin	धात्री	nurse	गाह् (गाहते)	to dive
शोभा	splendour	पृथिवी	earth	जन् (जायते)	to be born
भार्या	wife	वाणी	voice	डि (डीयते)	to fly
छाया	shade	राज्ञी	queen	मन् (मन्यते)	to think
सन्ध्या	twilight	सिंही	lioness	युध् (युध्यते)	to fight
भाषा	speech	जननी	mother	रुच् (रोचते)	to please
सभा	assembly	नारी	woman	मन्त्र् (मन्त्रयते)	to consult
रेखा	line	पत्नी	wife	मृग् (मृगयते)	to search
माला	garland	भगिनी	sister	वि जि (विजयते)	to conquer
लता	creeper	गृहिणी	house- wife	परा-जि (पराजयते)	to defeat
बालिका	girl	शर्वरी	night	आ-प्रच्छ् (आपृच्छते)	to take leave of (+accus.)

II. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

- (१) शर्वर्याः शोभां शंसन्ति कवयः । (२) पुत्रौ नगर्याः प्रतिगच्छतः । (३) शीर्षात् नारी भारं निक्षिपति । (४) मित्रे गङ्गायां गाहते । (५) नृपतेः समक्षं राज्ञी भगिनीमापृच्छते । (६) कपिभ्यः फलानि रोचन्ते । (७) गृहिणी मुद्रा गणयति । (८) विधिर्दुःस्वस्य हेतुर्भवति ।

(९) भेधानां रेखाकाशं भूयति । (१०) सिंहीव जननी पुत्रान् रक्षति । (११) सन्ध्यायां नृपतिररीन् पराजयते । (१२) रम्भासु काकौ परिपततः । (१३) बालिके कुसुमानि मृगयेते । (१४) जनन्या आगमेन बालिका मालां रचयन्ति । (१५) मुनेर्वचनानि संक्षिपति कविः । (१६) बलेनारीन् रघुर्विजयते । (१७) मांसं शृगालाय रोचते । (१८) दुःखे सुखे च नार्य ऋषिं मन्त्रयन्ते । (१९) मृत्यावपि वीरो न कम्पते । (२०) धात्री शिशुं न कदापि त्यजति । (२१) गङ्गा वने अन्तरा वहति । (२२) नद्यास्तीरे शत्रवो युध्यन्ते । (२३) अद्यैव नृपतिः सभायां नोपविशति । (२४) ईश्वरस्य प्रसादेन नरा आरोग्यमधिगच्छन्ति । (२५) तरोस्तहं कपोता डीयन्ते ।

III. Translate the following into Sanskrit :

(1) Through fate, the enemies attack the town and conquer. (2) Even today I do not see the Ganges. (3) The voice of the queen pleases the poets. (4) The speech of the child is the cause of the mother's happiness. (5) We carry out the sacred precepts of the R̥sis. (6) Just around the village men are bringing heaps of grass. (7) Out of modesty the honest man worships God (as his) Lord. (8) The sound of the waters of the Ganges pleases the sages. (9) I sit in the shade of the tree and think. (10) Like a jewel, the moon adorns the sky. (11) Thus speaks the king. (12) Here people have no wealth. (13) The woman scatters the flowers of the garland on the earth. (14) There the creepers adorn the trees with (their) flowers. (15) We take leave of (our) mother and go to the teacher's house. (16) Because of the splendour of the sky and of the earth we praise God the Lord.

IV. Decline fully the following :

सुद्धा and धात्री ।

LESSON . 9

THE IMPERFECT TENSE (लङ्) ACTIVE AND MIDDLE, FEMININE NOUNS IN इ AND उ

45. The Imperfect Tense (लङ्)

(1) There are three past tenses in Sanskrit : the Imperfect (लङ्), the Perfect (लिट्) and the Aorist (लृट्). Originally these three past tenses had specific meanings :

the Imperfect was used for past events of which the speaker had been a witness ;

the Perfect was used for past events of which the speaker had not been a witness ;

the Aorist was used for the immediate past.

In classical Sanskrit, however, those three tenses are used almost indiscriminately, with this restriction that the Perfect is very rarely used in the first person.

(2) The formation of the base follows the rules given for the present tense of the first, fourth, sixth and tenth conjugations (see No. 34).

The final अ of the base is changed to आ before terminations beginning with म् or व्, and is dropped before terminations beginning with अ.

47. The Augment

(1) To all verbs conjugated in the Imperfect, the augment अ is to be prefixed, e.g. : पत् ; verble base : पत ; augment : अ-पत-

(2) When the verb is preceded by a preposition, the augment अ should be inserted between the preposition and the verb, and the rules of sandhi should be applied :

प्र-विश् ; प्र-अ-विश ; प्राविश

अनु-भू ; अनु-अ-भव ; अन्वभव

प्रति-पत् ; प्रति-अ-पत ; प्रत्यपत

(3) When the verb begins with a vowel, the augment अ forms *vrddhi* with the initial vowel :

अस्-	अ-अस्य-	आस्य-
इष्-	अ-इच्छ-	ऐच्छ-
उष्-	अ-ओष-	औष-
ऋ-	अ-ऋच्छ-	आ ^c -

48. Teaminations

परस्मैपदी

आत्मनेपदी

S.

D.

P.

S.

D.

P.

1st pers.	-अम्	-व	-म	-इ	-वहि	-महि
2nd pers.	-स्	तम्	-त	-थाः	-ईथाम्	-ध्वम्
3rd pers.	-त्	ताम्	-अन्	-त	ईताम्	-अन्त

49. The Imperfect of विश् (Par.) and of लम् (Atm.) :

S

D.

P.

S.

D.

P.

1st pers.	अविशम् ^{not}	अविशाव	अविशाम	अलभे	अलभावहि	अलभामहि
2nd pers.	अविशः	अविशतम्	अविशत	अलभथाः	अलभेथाम्	अलभध्वम्
3rd pers.	अविशत्	अविशताम्	अविशन्	अलभत	अलभेताम्	अलभन्त

50. Feminine Nouns in इ and उ

Feminine nouns in इ and उ borrow most of their declension from the masculine nouns in इ and उ (see No. 28). Their instrumental singular and accusative plural are similar to those of feminine nouns in ई (see No. 38). Their dative, ablative, genitive and locative singular have two optional forms, one similar to those of नदी, the other to those मुनि and शिशु ।

Declension of मति (thought) and of धेनु (cow) ;

S. D. P. S. D. P.

Nom.	मतिः	मती	मतयः	धेनुः	धेनु	धनवः
Acc.	मतिम्	मती	मतीः	धेनुम्	धेनू	धेनूः
Instr.	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः	धेन्वा	धनुभ्याम्	धेनुभिः
Dat.	मत्यै मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः	धेन्व धेनवे	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
Abl.	मत्याः मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः	धेन्वाः धेनोः	धेनुभ्याम्	धनुभ्यः
Gen.	मत्याः मतेः	मत्योः	मतीनाम्	धेन्वाः धेनोः	धेन्वोः	धेनूनाम्
Loc.	मत्याम् मतौ	मत्योः	मतिषु	धेन्वाम् धेनौ	धन्वोः	धेनुषु
Voc.	मते	मती	मतयः	धेनो	धेनु	धेनवः

make, cause

51. The verb कृ, to do, belongs to the eighth conjugation. Yet, owing to its frequent occurrence, its conjugation should be learnt from the start :

Present

Imperfect

S. D. P. S. D. P.

1st pers.	करोमि	कुर्वः	कुर्मः	अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म
2nd pers.	करोषि	कुरुथः	कुरुथ	अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत
3rd pers.	करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्

EXERCISE 9

1. Vocabulary

कृ (करोति) to do, to make
 वि-वद् (विवदते) to disagree
 वृत् (वर्तते) to exist
 नि वृत् (निवर्तते) to desist from
 उप-गम् (उपगच्छति) to approach
 वि सद् (विषोदति) to be sad
 अधि-स्था (अधितिष्ठति) to live in
 (+accus.)

परि नी (परिणयति) to marry
 अभि-नि-विश् (अभिनिविशते)
 to resort to (+accus.)
 आ-दृ (आद्विष्यते) to respect
 भाष् (भाषते) to speak
 आ रम् (आरभते) to begin
 लभ् (लभते) to obtain

मतिः (f.) mind
 शक्तिः (f.) power
 भक्तिः (f.) devotion
 तृप्तिः (f.) satisfac-
 tion
 नीतिः (f.) conduct
 केलिः (f.) jest
 भूमिः (f.) earth
 धूलिः (f.) dust
 रात्रिः (f.) night

धेनुः (f.) cow
 चञ्चुः (f.) beak
 तनुः (f.) body
 रज्जुः (f.) rope
 रेणुः (f.) dust,
 pollen
 हनुः (f.) jaw
 कार्यम् work
 घटः jar
 आदेशः order

A few idioms containing
 the verb कृ
 शीर्षे करोमि I place on my
 head
 करे करोमि I take in my hand
 क्षणं करोमि I wait one
 moment
 मतिं करोमि I turn my mind
 to (+loc.)
 पदं करोमि I set foot (+loc.)

II. Conjugate the following in the imperfect, active voice :

नी, ईक्ष्, उप-गम् and अभि-नि-विश् ।

III. Decline fully the following :

रात्रिः and चञ्चुः ।

IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

(१) चञ्च्वा काको मांसमहरत् । (२) प्रासादे पदमकरवं नृपतिं चोपागच्छम् ।
 (३) जनकस्यादेशात् बालो धेनु ग्रामात् बहिरनयत् । (४) घटं कुरुतो दासौ । (५) रज्ज्वा

पुत्रो धेनुं कर्षति । (६) जनन्यास्तुतये विनयमभिन्यविशेतां बालिके । (७) हे रघो कार्यात् न न्यवर्तथाः । (८) कुसुमात् कुसुमं रेण्वा अलिङ्गीयते । (९) शत्रूणामागमेन धूलिप्राप्तं छादयति । (१०) मुनी विवदेते । (११) मित्रस्य सृत्युना विषीदथः । (१२) शीर्षे भारमकुर्वन् । (१३) पशोर्हन्वारीनतुदत् । (१४) वनमध्यतिष्ठम् । (१५) नृपतेः पुत्रो गुरोर्भगिनीं पर्यणयत् । (१६) मित्रस्यागमे मतिमकरोत् । (१७) भूमौ तृणस्य राशयो वर्तन्ते । (१८) साधुः कार्यं रात्रौ नारभते । (१९) प्रभोः प्रसादेन दासास्तृप्तिमलभन्त । (२०) पुत्रो जनकं जननीं चाद्रियते । (२१) सभायां जनकोऽभाषत । (२२) मुनिनारीणां नीतिमशंसत् । (२३) ईश्वरस्य शक्तिं दैवं मन्यन्त ऋषयः ।

V. Translate the following into Sanskrit :[†]

(1) Through God's favour he resorted to devotion. (2) I was always fond of jest. (3) Two boys took the rope in their hands. (4) The girl adorned (her) body with jewels. (5) Owing to the clouds and the dust cows did not eat grass. (6) Even for the sake of (his) friends a honest man does not desist from virtue. (7) Men think Raghu (to be) a hero. (8) At night a sky without moon is like a lake without lotus. (9) By order of the teacher we began the work. (10) He spoke thus and the people of the town praised the power of the king. (11) You took the pigeons in your hand. (12) We two always disagree. (13) You two obtained happiness owing to (your) modesty. (14) Two friends found a treasure and carried (it) home.

LESSON 10

MASCULINE AND FEMININE NOUNS IN ऋ IMPERATIVE MOOD (लोट्)

52. There are two types of masculine nouns in ऋ, agent-nouns and nouns of relations. Their declension differs only in the nominative and vocative dual and plural and in the accusative singular and dual; in which case the final ऋ of agent-nouns takes वृद्धि (आर्) while that of nouns of relations takes गुण (अर्).

(1) Declension of नेतृ (leader) and of पितृ (father) :

S. D. P. S. D. P.

Nom.	नेता	नेतारौ	नेतारः	पिता	पितरौ	पितरः
Acc.	नेतारम्	नेतारौ	नेतृन्	पितरम्	पितरौ	पितृन्
Instr.	नेत्रा	नेतृभ्याम्	नेतृभिः	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
Dat.	नेत्रे	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः	पित्रे	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
Abl.	नेतुः	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः	पितुः	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
Gen.	नेतुः	नेत्रोः	नेतृणाम्	पितुः	पित्रोः	पितृणाम्
Loc.	नेतरि	नेत्रोः	नेतृषू	पितरि	पित्रोः	पितृषू
Voc.	नेतर्	नेतारौ	नेतारः	पितर्	पितरौ	पितरः

(1) भर्तृ (husband) and नप्तृ (grandson), although names of relations, are declined like नेतृ, e.g. : accus., sing : भर्तारम् नप्तारम् ।

53. Feminine nouns in ऋ are all nouns of relations. They are declined like पितृ except in the accusative plural which ends with ऋः ; स्वसृ (sister), however, is decline like नेतृ except in the accusative plural.

Nominative and accusative of मातृ (mother) and स्वसृ (sister).

	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	माता	मातरौ	मातरः	स्वसा	स्वसारौ	स्वसारः
Acc.	मातरम्	मातरौ	मातः	स्वसारम्	स्वसारौ	स्वसः

54. All the visargas met with in the previous lessons stand in the place of final स् जनः=जनस् ; नमथः=नमथस् Final र् also becomes visarga : नेतरः=नेतः ; मातरः=मातः। So also in the adverbs पुनर् पुनः (again) and प्रातर् प्रातः (early).

Visarga standing for final र् follows the general rules of visarga-sandhi (see No. 27) with one exception.

Visarga standing for final र् even when preceded by अ or आ and followed by a vowel or a soft consonant is changed to र् :

e.g. : पुनः अपि=पुनरपि ; पितः वदसि=पितर्वदसि ;
मातः इन्दुं पश्यसि=मातरिन्दुं पश्यसि ।

When visarga is changed to र् and is followed by र्, the first र् is dropped and the preceding vowel, if short, is lengthened :

e.g. : इन्दुः राजते=इन्दुर् राजते=इन्दू राजते ।
भ्रातः रचयसि=भ्रातर् रचयसि=भ्राता रचयसि ।

55. The Imperative mood (लोट्) is used :

- (1) to express a command or an advice
- (2) to express a wish or a prayer
- (3) to express a possibility or doubt
- (4) with the negative मा to express prohibition.

must, let.

The formation of the base follows the rules given for the present tense of the first, fourth, sixth and tenth conjugations (see No. 34),

The final अ of the base is dropped before terminations beginning with अ.

Terminations

Imperative

	परस्मैपदी				आत्मनेपदी	
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
1st pers.	-आनि	-आव	-आम	ऐ	-आवहै	-आमहै
2nd pers.	—	-तम्	-त	-स्व	-ईथाम्	ध्वम्
3rd pers.	-तु	-ताम्	अन्तु	-ताम्	-ईताम्	-अन्ताम्

56. The Imperative of बुध् (Par.) and of मन् (Ātm.)

	S.	D.	P.	S.	D.	P.
1st pers.	बोधानि	बोधाव	बोधाम	मन्यै	मन्यावहै	मन्यामहै
2nd pers.	बोध	बोधतम्	बोधत	मन्यस्व	मन्येथाम्	मन्यध्वम्
3rd pers.	बोधतु	बोधताम्	बोधन्तु	मन्यताम्	मन्येताम्	मन्यन्ताम्

57. The न् in आनि (1st pers. sing.) follow the rule given in No. 17 :

thus : सृ + आनि = सर + आनि = सराणि

चुर् + आनि = चोरय + आनि = चोरयाणि ।

EXERCISE 10

I. Vocabulary

दातृ (दाता) m. donor	दुहितृ (दुहिता) f.	क्रोधः anger
कर्तृ (कर्ता) m. doer	daughter	लोभः greed
नेतृ (नेता) m. leader	मातृ (माता) f. mother	कामः desire
श्रोतृ (श्रोता) m. hearer	ननाद (ननादा) f. sister-in-law	मोहः illusion
सवितृ (सविता) m. sun	स्वसृ (स्वसा) f. sister	नाशः destruction
जेतृ (जेता) m. conqueror	रथः chariot	पापम् sin
नप्तृ (नप्ता) m. grandson	शठः rogue	कारणम् cause
पितृ (पिता) m. father	उद्यानम् garden	प्रभू (प्रभवति) to arise,
भ्रातृ (भ्राता) m. brother	स्वस्ति hail ! (+ dat.)	to be produced
जामातृ (जामाता) son-in-law	पुनर् (पुनः) again	प्रवृत् (प्रवर्तते)
	प्रातर (प्रातः) early morning	to proceed
		खण्ड् (खण्डयति)
		to break

II. Decline fully the following : जेतृ and स्वसृ ।

III. Conjugate the following in the imperative mood, active voice :
सृ and ईक्ष् ।

IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

- (१) रथेन जेता गच्छतु । (२) दुहितरो मातरं नमन्तु । (३) नेत्रे स्वस्ति ।
 (४) शठ उद्यानात् फलान्यचोरवत् । (५) श्रोतारो गुरोर्वचनैस्तुध्यन्तु । (६) भ्रात्रा
 सह स्वसारं मृगयै । (७) हे बाल पितरमापृच्छस्व । (८) हे नप्तर्मा विषीद ।
 (९) भर्ग्या सह जामाता पितुर्गृहं गच्छतु । (१०) दातारौ ननाद्रे मालामयच्छताम् ।
 (११) जीवने कर्तार एव सुखमधिगच्छन्ति । (१२) नेतारमनुसराम । (१३) प्रातः
 सविताकाशे रात्रिं पराजयते । (१४) पुनर्मन्यध्वम् । (१५) लोभात् शठः पापं

करोति । (१६) पितरं मातरं चाद्रियामहै । (१७) प्रातः कार्यमारभेथाम् । (१८) हे श्रोतारः, पापात् निर्वर्तध्वम् । (१९) हे नत्तारौ, मित्राणामग्रेऽपि विवदेथे ।

लोभात् क्रोधः प्रभवति लोभात् कामः प्रवर्तते ।

लोभात् मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ।

V. Translate the following into Sanskrit :

(1) Out of anger (my) brother broke the jar. (2) May the donors give wealth to the people of the villages ! (3) Let him live in the forest. (4) See the beauty of the garden. (5) You desire happiness : desist from greed. (6) The man sat in the garden with (his) two grandsons. (7) Hail to the poets ! (8) O sister, do not abandon the house. (9) The hearers stood again in front of the palace. (10) Through the destruction of the enemies the conqueror has freed (released) the country. (11) May I always live among (my) brothers ! (12) Let the leader punish the rogues. (13) O daughters, follow (your) mother up to the house. (14) May sin, the cause of misery, perish ! (15) O heroes, fight with the enemies, follow the leader and protect the country.

LESSON 11

FEMININE NOUNS IN ऊ POTENTIAL MOOD (विधिलिङ्)

58. Feminine nouns in ऊ are declined on the same pattern as नदी (see No. 38); where नदी has इ, ई and य्, feminine nouns in ऊ have उ, ऊ and व् respectively. Besides, their nominative singular takes visarga.

Declension of वधू (young woman, bride) :

Nom.	वधूः	वध्वौ	वध्वः वः
Acc.	वधूम्	वध्वौ	वधूः
Instr.	वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
Dat.	वध्वै	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
Abl.	वध्वाः	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
Gen.	वध्वाः	वध्वोः	वधूनाम्
Loc.	वध्वाम्	वध्वोः	वधूषू
Voc.	वधू	वध्वौ	वध्वः

59. Potential (or Optative) mood (विधिलिङ्) is used :

- (1) to express a wish or a request ✓ *prayer*
- (2) to express an advice *should*
- (3) to express possibility or doubt ✓ *may*
- (4) to express probability or near future *might*
- (5) in conditional clauses. *2 optatives*

anything hypothetical

The formation of the base follows the rules given for the present tense of the first, fourth, sixth and tenth conjugations. Since all the terminations of the Potential begin with ई, the combination of the final अ of the base with that ई will give ए (cf. No. 31 : अ+ई=ए) :

Terminations

optative

परस्मैपदी

आत्मनेपदी

S.

D.

P.

S.

D.

P.

1st pers.	-ईयम्	-ईव	-ईम	-ईय	-ईवहि	-ईमहि
2nd pers.	-ईः	-ईतम्	-ईत	-ईथाः	-ईयाथाम्	-ईध्वम्
3rd pers.	-ईत्	-ईताम्	-ईयुः	-ईत	-ईयाताम्	-ईरन्

60. The potential of भू (to become) and of मृग् (to search) :

1st pers.	भवेयम्	भवेव	भवेम	मृगयेय	मृगयेवहि	मृगयेमहि
2nd pers.	भवेः	भवेतम्	भवेत	मृगयेथाः	मृगयेयाथाम्	मृगयेध्वन्
3rd pers.	भवेत्	भवेताम्	भवेयुः	मृगयेत	मृगयेयाताम्	मृगयेरन्

61. Illustrations of the use of the Imperative and Potential

(1) Order, prohibition, advice :

{ जलमानय—Bring water.

{ शिशुं मा पोडय—Do not annoy the baby.

{ नरः सदा सत्यं वदेत्—Man should always tell the truth.

{ दुर्जनानां गृहे न प्रविशेः—You should not enter the house of the wicked.

(2) Wish, prayer, request :

{ पितुगृहे तिष्ठानि—O that I may stay in my father's house !

{ मातरं पश्येयुर्बालाः—May the boys see their mother !

(3) Possibility and doubt :

{ विषं भवतु—There may be poison.

{ पारितोषिकं न लभेध्वम्—You might not receive the reward.

(4) Conditional clause :

यदि माता नागच्छेत् शिशुम्रियेत—If the mother does not come, the child will die.

62. Imperative and Potential of the verb कृ, to do.

Imperative			Potential			
S.	D.	P.	S.	D.	P.	
Ist pers.	करवाणि	करवाव	करवाम	कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम
2nd pers.	कुरु	कुरुतम्	कुरुत	कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात
3rd pers.	करोतु	कुरुताम्	कुर्वन्तु	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः

63. The verb अस्, to be, (2nd conj.) is conjugated as follows :

Present			Imperfect		
S.	D.	P.	S.	D.	P.
अस्मि	स्वः	स्मः	आसम्	आस्व	आस्म
असि	स्थः	स्थ	आसीः	आस्तम्	आस्त
अस्ति	स्तः	सन्ति	आसीत्	आस्ताम्	आसन्

Imperative			Potential		
S.	D.	P.	S.	D.	P.
असानि	असाव	असाम	स्याम्	स्याव	स्याम
एधि	स्वम्	स्व	स्याः	स्यातम्	स्यात
अस्तु	स्ताम्	सन्तु	स्यात्	स्याताम्	स्युः

EXERCISE 11

I. Vocabulary

वधूः bride F	यदि if	किन्तु but ; तद् (ताडयति)
चमूः army	एकदा once upon a	to beat
श्वश्रूः mother-in-law	time	कुप् (कुप्यति) to be angry (+dat)
असिः (m.) sword	तारा star F	क्लप् (कल्पते) to be fit for (+dat)
आश्रमः hermitage	दासी maid-servant F	अव-गम् (अवगच्छति) to know
औषधम् medicine	दुर्जनः wicked person M	उद्-स्था (उत्तिष्ठति) to rise
क्षेत्रम् field N	नेत्रम् eye	तुल् (तोलयति) to weigh
विद्या knowledge F	पुस्तकम् book N	आ-दिश् (आदिशति) to order, to command
	भयम् fear	प्र-बुध् (प्रबोधति) to wake up
	सत्यम् truth	मृ (म्रियते) to die ; अस् (अस्ति) to be

II. Decline fully : श्वश्रूः

III. Conjugate the following in the potential mood, active voice :
कुप्, प्र-बुध्, मृ, कृ and अम् ।

IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

(१) श्वश्रूर्वध्वै न कुप्येत् । (२) मुनयोऽधितिष्ठेयुराश्रमम् । (३) विद्या साधूनां निधिः स्यात् । (४) एकदा प्रातः प्राबोधं क्षेत्रेषु चागच्छम् । (५) हे नेतरादिश, चम्बा वीराणां भयं नास्ति । (६) दुर्जना विद्यायै न कल्पेरन् । (७) हे बालौ, सर्वदा सत्यं भाषेयाथाम् । (८) असिनेव नेत्रेणर्षिर्जनानां मतीविध्यति । (९) उत्तिष्ठन्तु नरा नार्यश्च शत्रूणां च भयात् देशं मुञ्चन्तु । (१०) नृपतिं परितो दास्य इव चन्द्रं परितस्ताराः कम्पन्ते । (११) गुरवः शास्त्राण्यवगच्छेयुः । (१२) तोल्येरौषधम् । (१३) पुस्तकेभ्य एव विद्यां न

लभेध्वम् । (१४) यदि दुर्जना लोके जयेयुर्मनयो भाषाया निवर्तेरन् । (१५) ताडय यदिच्छसि
किन्तु पितुरादेशं स्मर । (१६) प्रातः प्रबोधेत् नरः, दुर्जेनान् त्यजेत्, ईश्वरं पूजयेत्, भ्रातृन्
सान्त्वयेत्, सत्यं वदेत्; यद्येवं कुर्यात् न कदापि दुःखस्य कारणं स्यात् ।

V. Translate the following into Sanskrit :

(1) On the order of the king, the army may set out for the village. (2) If you were to rise early, you would roam along the river's bank. (3) People should know the modesty of the sages. (4) Wait a moment : I just put down (my) book and come. (5) Maid-servants should follow the bride up to the house of (her) mother-in-law. (6) If you long for knowledge, you should dwell in a hermitage with (your) teacher. (7) You tremble out of fear of God; you should worship God out of devotion. (8) Men live and die, kings conquer and perish; truth alone does not die. (9) Like a star in the sky, like a lotus in the lake, like a flower on a creeper, the sage should live in the world for the happiness of men. (10) Do not be angry with (your) friend; anger could only be the cause of sin.

LESSON 12

NEUTER NOUNS IN इ, उ AND ऋ AGREEMENT OF THE ADJECTIVE

64. The neuter nouns in इ, उ and ऋ are all declined on the same pattern.

Declension of वारि (water), मधु (honey) and of धातृ (dispenser) :

Nom.	वारि	वारिणी	वारीणि	मधु	मधुनी	मधूनि	धातृ	धातृणी	धातृणि
Acc	वारि	वारिणो	वारीणि	मधु	मधुनी	मधूनि	धातृ	धातृणी	धातृणि
Instr.	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः	धातृणा	धातृभ्याम्	धातृभिः
Dat.	वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	मधुने	मधुभ्याम्	मधुभ्यः	धातृणे	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
Abl.	वारिणः	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः	धातृणः	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
Gen.	वारिणः	वारिणोः	वारी- णाम्	मधुनः	मधुनोः	मधू- नाम्	धातृणः	धातृणोः	धातृणाम्
Loc.	वारिणि	वारिणोः	वारिषु	मधुनि	मधुनोः	मधुषु	धातृणि	धातृणोः	धातृषु
Voc.	वारि वारे	वारिणी	वारीणि	मधु मधो	मधुनी	मधूनि	धातृ धातर	धातृणी	धातृणि

65. The declensions seen so far can be classified as follows :

(1) Nouns ending in अ & आ	(2) Nouns ending in इ	(3) Nouns ending in उ
Mas. : कूपः	Mas. : मुनिः	Mas. : शिशुः
Fem. : लता	Fem. : मतिः	Fem. : धेनुः
Neut. : वनम्	Neut. : वारि	Neut. : मधु

(4) Nouns ending in ऋ	(5) Nouns ending in ई	(6) Nouns ending in ऊ
Masc. : नेतृ, पितृ Fem. : मातृ Neut. : धातृ	Fem. : नदी	Fem. : वधुः

66. The adjective, whether it be used as an epithet or as a predicate, agrees with the noun it qualifies in gender, number and case.

(1) Most of the adjectives ending in अ form their feminine in आ and their neuter in अम् ।

Thus : प्रिय (dear) will be declined in the masculine as कूपः—प्रियः
in the feminine as लता—प्रिया
in the neuter as वनम्—प्रियम्

Examples : प्रिय qualifying the following : बालैः (instr. plur. masc.), दुहित्रा (instr. fem. sing.), वारिणि (loc. sing. neut.) will take the form :

प्रियैः बालैः = प्रियैर्बालैः । प्रियया दुहित्रा । प्रिये वारिणि ।

(2) Adjectives ending in इ are declined as follows :
in the masculine, like मुनिः, e.g. : शुचिः (pure)
in the feminine, like मतिः, e.g. : शुचिः
in the neuter, like वारि, e.g. : शुचि

In the neuter, however, adjectives ending in इ can be declined like the masculine, except in the nom., acc. vocative.

Examples : शुचि (pure) qualifying the following : नरयोः (gen. dual masc.), नद्यै (dat. sing. fem.), जलात् (abl. sing. neut.) will take the form :

शुच्योः नरयोः = शुच्योर्नरयोः । शुच्यै or शुचये नद्यै । शुचिनः or शुचेः जलात् ।

- (3) Adjectives ending in उ are declined as follows :
 in the masculine, like शिशुः, e.g. : मृदुः (sweet)
 in the feminine, like धेनुः, e.g. : मृदुः

In the feminine, however, adjectives in उ denoting a quality have an optional form in ई (e.g. : मृदु-मृद्वी, लघु-लघ्वी) declined, like नदी in the neuter, like मधु e.g. : मृदु

In the neuter, however, adjectives ending in उ can be declined like the masculine, except in the nom., acc. and voc.

Examples : मृदु (sweet) qualifying the following : कवे (voc. sing. masc.), मातुः (gen. sing. fem.) अमृतेन (instr. sing. neut.) will take the form ;

मृदो कवे । मृद्वः or मृदोः or मृद्व्याः मातुः । मृदुना अमृतेन ।

- (4) Adjectives ending in ऋ are declined as follows :
 in the masculine, like नेता, e.g. : दाता (generous)
 in the feminine, they have a form in ई declined like नदी,
 e.g. : दात्री
 in the neuter, like घातृ, e.g. : दातृ

In the neuter, however, adjectives ending in ऋ can be declined like the masculine, except in the nom., acc. and voc.

Examples : दातृ (generous) qualifying the following : पुत्रेभ्यः (dat. plur. masc.) कन्यासु (loc. plur. fem.), मित्रे (nom. dual neut.) will take the form :

दातृभ्यः पुत्रेभ्यः । दात्रीषु कन्यासु । दातृणी मित्रे ।

EXERCISE 12

1. Vocabulary

Adjectives forming their feminine in आ and their neuter in अम्	
वारि water	
मधु honey	
अश्रु tear	अन्ध blind
अम्बु water	उदार generous
जानु knee	काण one-eyed
वस्तु thing	कुशल skilful
दारु wood	कृत्रिम artificial
	कृपण wretched
	क्षुद्र small, mean
	खज्ज lame
	तीव्र sharp, acute
	दुर्लभ difficult to get
	नव new
	नित्य regular,
	obligatory
	प्रसन्न favourable,
	clear
	पीन fat
	मृत dead
	वृद्ध old
	व्याधित sick
	हत killed

Adjectives in इ, उ and कृ

Verbs

सुगन्धि sweet-smelling	आशु swift	दातृ generous	वन्द् (वन्दते) to salute
सुरभि fragrant	चारु lovely	कर्तृ doer	अधि-क्षिप् (अधिक्षिपति) to abuse
शुचि pure	गुरु heavy	जेतृ victorious	पद् (पद्यते) to go, to obtain
बहु much, many	मृदु soft	वक्तृ eloquent	वि-पद् (विपद्यते) to fall into misfortune
सौधु virtuous	खादु sweet	गन्तृ going	सम्-पद् (सम्पद्यते) to prosper

II. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

(१) व्याधितया स्वस्वा सह गृहं गच्छेयम् । (२) प्रसन्ने वारिणि पीनाः शिशवो दीव्यन्ति । (३) अन्धस्य नृपतेः कृपणे दुहितरौ व्यपद्येताम् । (४) दात्र्ये मात्रे कुशलाः पुत्रा दुर्लभं रत्नं यच्छन्तु । (५) तीव्रेण दुःखेन वृद्धाया नार्या नेत्राभ्यामश्रूणि द्रवन्ति । (६) हे स्वसः पितृगृहे तिष्ठेः । (७) आशुनाश्वेन वीरः शत्रुमभ्यधावत् । (८) दुर्जनः खज्जं नरमधिक्षिपति । (९) गुरुन् भारान् दासाः शीघ्रं कुर्वन् । (१०) साध्वी दुहिता मातरं वन्दते । (११) प्रभोः समक्षं दास्यौ जानुभ्यां भूमावपतताम् । (१२) चारवो क्लृताः

सुरभीणि कुसुमानि चोद्याने रोहन्ति । (१३) कृत्रिमेण क्रोधेन क्षुद्रं बालं निन्दानि ।
 (१४) यदि नित्यानि कार्याणि कुर्या न विपद्येथाः । (१५) बहवः शिशवो मधुने स्पृहयन्ति ।
 (१६) अरेस्तीव्रेणासिना हतं वीरं वन्दामहै । (१७) ग्रामं गन्तारो मुनयः कूपस्य स्वाद्वम्बु
 पिबन्तु । (१८) नवस्य प्रासादस्य पश्चात् क्षुद्राणि गृहाणि सन्ति ।

III. Make the following adjectives agree with the following nouns :

कुशल	with	नरेषु,	नारीषु,	कविना,	शत्रवे
शुचि	with	बालौ,	जले,	मनी,	दुहितुः
चारु	with	कुसुमम्,	वारिणः	बालिकया,	नयाम्
वक्तृ	with	नृपेण,	मित्रम्,	गृहिणी	श्वश्रूणाम्

IV. Translate the following into Sanskrit :

(1) O Lord, be favourable ! (2) A skilful leader obtains many things. (3) The one-eyed servant burnt the heap of soft wood. (4) A pure mind is like a fragrant flower. (5) Let the eloquent queen lead the heroes. (6) Hail to the victorious king ! (7) You insult the wretched blind men, but you do not blame the wicked man. (8) Persons of the village carried the bodies of the dead heroes to the bank of the river. (9) In the lovely garden many creepers and many trees scatter (their) fragrant flowers on the soft ground. (10) Let the victorious hero pierce the enemy with (his) sharp sword. (11) Sick and wretched, the travellers (गन्तृ) stood near the well. (12) In (his) new book the teacher has summarized many things.

LESSON 13

PERSONAL PRONOUNS PASSIVE VOICE

67. Personal Pronouns

So far, the personal pronouns in the nominative have been left unexpressed : I salute—नमामि. Their declension is now given. In the first and second person, the personal pronouns show no difference of gender. The personal pronoun of the third person is replaced by a demonstrative pronoun and is declined in the three genders (he, she, it).

1st person · अस्मद्

2nd person : युष्मद्

S.

D.

P.

S.

D.

P.

Nom.	अहम्	आवाम्	वयम्	त्वम्	युवाम्	यूयम्
Acc.	माम् (<u>मा</u>)	आवाम् (<u>नौ</u>)	अस्मान् (<u>नः</u>)	त्वाम् (<u>त्वा</u>)	युवाम् (<u>वाम्</u>)	युष्मान् (<u>वः</u>)
Instr.	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
Dat.	मह्यम् (<u>मे</u>)	आवाभ्याम् (<u>नौ</u>)	अस्मभ्यम् (<u>नः</u>)	तुभ्यम् (<u>ते</u>)	युवाभ्याम् (<u>वाम्</u>)	युष्मभ्यम् (<u>वः</u>)
Abl.	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
Gen.	मम (<u>मे</u>)	आवयोः (<u>नौ</u>)	अस्माकम् (<u>नः</u>)	तव (<u>ते</u>)	युवयोः (<u>वाम्</u>)	युष्माकम् (<u>वः</u>)
Loc.	मयि	आवयोः	अस्मासु	त्वयि	युवयोः	युष्मासु

— The optional forms मा, मे, नौ, नः, त्वा, ते, वाम्, वः should not be used
(1) at the beginning of a sentence ;

absent - anaphoric

(2) in connection with च (and), वा (or) and एव (just, indeed).

3rd person : तद् (that)

दीर्घ

M. F. N.
S. D. P. S. D. P. S. D. P.

Nom.	सः	तौ	ते	सा	ते	ज्ञाः	तत्	ते	तानि
Acc.	तम्	तौ	तान्	ताम्	ते	ताः	तत्	ते	तानि
Instr.	तेन	ताभ्याम्	तैः	तया	ताभ्याम्	ताभिः	Like the masculine		
Dat.	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्यः	तस्य	ताभ्याम्	ताभ्यः			
Abl.	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्यः	तस्याः	ताभ्याम्	ताभ्यः			
Gen.	तस्य	तयोः	तेषाम्	तस्याः	तयोः	तासाम्			
Loc.	तस्मिन्	तयोः	तेषु	तस्याम्	तयोः	तासु			

(1) एतत् (this) is declined like तद् : Masc.—एषः, एतौ, एते, etc.

Fem.—एषा, एते, एताः, etc. ; Neut.—एतत्, एते, एतानि ।

(2) तद् and एतद् can also be used as demonstrative adjectives : they, then, follow the rules of the agreement of the adjective (see No. 66).

Examples : I saw these horses—एतान्श्चानपश्यम् ।

He fell into that river—तस्यां नद्यामपतत् ।

I am angry with those two friends—ताभ्यां मित्राभ्यां कुप्यामि ।

(3) सः and एषः following a special sandhi rule :

सः and एषः drop their visarga before any consonant and before any vowel except अ. Before अ, they become सो and एषो while the following अ is elided :

सः पतति = स पतति । एषः वदति = एष वदति । सः इक्षते = स इक्षते ।

सः अहम् = सोऽहम् । एषः अवदत् = एषोऽवदत् ।

68. The Passive Voice (कर्मणि प्रयोगः)

(1) The passive voice is formed from the verbal root and not from the verbal base (see No. 6), except for the verbs of the tenth conjugation which keep their strengthened radical vowel while losing the conjugational sign अय्. Thus : the passive voice of गम्, नी is formed immediately from गम्, नी and not from गच्छ् and नय्. That of चुर् is formed from चोर् and not from चोरय् ।

(2) य is added to the root.

That य becomes या before terminations beginning with म् or व्

That य becomes य् before terminations beginning with अ or ए

(3) The terminations of the passive voice are always the ātmanepada terminations (see Nos. 40, 48, 55 & 59) :

e.g. : नी-य-ध्वे=नीयध्वे—you are led ;

दह्-य-ताम्=दह्यताम्—let it be burnt.

(4) A final short इ or उ is lengthened. जि—जीयावहे we two are conquered ; श्रु—अश्रुयत it was heard.

(5) The roots दा, धा, मा, गै, हा, पा, स्था change their final vowel into ई

दा—दीयते it is given ; गै—गीयेत is should be sung.

(6) Final ऋ after a single consonant becomes रि—हृ ह्रिये=I am taken away ; after a compound consonant, it becomes अर्.

स्मृ—स्मर्-य-ईताम्=स्मर्येताम्=let them both be remembered.

(7) Final ऋ is changed to ईर्-स्तु—स्तीर्-य-ईरन्=स्तीर्येरन्=they should be spread ; but final ऋ is changed to ऊर् after a labial :

पृ—पूर-य-ताम्=पूर्यताम्=let it be filled.

EXERCISE 13

I. Vocabulary

अस्मद् I	धर्मः duty <i>m</i>	वधः killing	किम् what ?
युष्मद् thou	अर्थः wealth	दर्शनम् sight <i>n</i>	समीपम् near (+gen.)
तद् that, he	मुक्तिः f. salva- tion	अभिधेयम् name	कतरः which of the two
एतद् this	गोपालः Gopāla	विमूढ् bewildered	भृशम् greatly. violently
शरः arrow	मलहारकः sweeper <i>m</i>	निह् (निहति) to feel affection (+loc.)	निरपराध innocent
सूतः charioteer	सुमतिः Sumati	सेव् (सेवते)	प्र-विश् (प्रविशति) to enter
स्तेनः thief	पारिषदः courtier	to serve	अव-लोक् (अवलोकयति) to see

II. Conjugate :

in the present tense passive : नी, कृ, and दा

in the imperfect tense passive : चिन्त्, मुच् and वि-जि

in the imperative passive : सेव्, अधि-क्षिप् and चुर

in the potential passive : तुद्, सृ and लभ्

III. Translate the following into English :

एतस्मिन् देशे गोपालोऽभिधेयेन नृपतिरवसत् । एकदा प्रातस्तेन नगर्या मलहारकोऽदृश्यत । तस्य दर्शनेन नृपो भृशमकुप्यत्, मलहारकस्य वधमादिशत् च । नृपतेरादेशेन निरपराधो जनो विमूढोऽभवत् । नृपस्य सभायां सुमतिरभिधेयेन पारिषद आसीत् । स मलहारकमभाषत—“वधात् पूर्वमेव मम समीपमागच्छ । त्वया वचनं भाष्यताम् ।” वधस्य स्थानमगच्छत् मलहारकः । वधात् पूर्वं स सुमतेः समीपमागच्छत् । तं वचनमभाषत । किन्तु तौ नृपेणादृशेताम् । नृपतिः सुमतिमपृच्छत्—“तेन दुर्जनेन किमभाष्यत ?” सुमतिरवदत्—“एतद् तस्य वचनम्-प्रातर्मया नृपोऽवालोक्यत । तस्य दर्शनात् मम वधो भवति ।

नृपेणापि प्रातरहमदृश्ये । किन्तु मम दर्शनात् तस्य वधो नास्ति । आबयोः कतरो दुर्जनः ?”
नृप एतानि वचनान्यचिन्तयत् । क्षणात् अनन्तरं स क्रोधात् न्यवर्तत मलहारकं चामुञ्चत् ।

IV. Translate the following into Sanskrit (use the personal pronouns) :

(1) I lead. (2) We two are led. (3) We go. (4) Thou art remembered. (5) You two run. (6) You are abandoned. (7) He plays. (8) She is protected. (9) It is burned. (10) They two (m.) move. (11) They (f.) are conquered. (12) They (n.) are cooked. (13) I dug. (14) We two were nourished. (15) We danced. (16) Thou wert blamed. (17) You two perished. (18) You were taken away. (19) He blew. (20) She was seen. (21) It was quiet. (22) The two (f.) were struck. (23) They (n.) were created. (24) Let me plough. (25) Let both of us be released. (26) Let us touch. (27) Do thou enter. (28) Let both trees be sprinkled. (29) Do you throw the arrows ? (30) Let him be punished. (31) Let her go. (32) Let it be told. (33) Let them (m.) both wash. (34) Let them (f.) be counted. (35) I should not steal. (36) It should not be stolen. (37) They (m.) should not oppress them (f.). (38) They (f.) should not be oppressed by them (m.). (39) It should be brought. (40) You two should be followed. (41) Flowers should be scattered. (42) You two (f.) should not disagree. (43) It should be done.

LESSON 14

THE DEMONSTRATIVE PRONOUNS

इदम् AND अदम्

PASSIVE VOICE (cont.)

69

इदम् this

M.	F.	N.
S. D. P.	S. D. P.	S. D. P.

Nom	अयम्	इमौ	इमे	इयम्	इमे	इमाः	इदम्	इमे	इमानि
Acc.	इमम् एनम्	इमौ एनौ	इमान् एनान्	इमाम् एनाम्	इमे एने	इमाः एनाः	इदम् एनत्	इमे एने	इमानि एनानि
Instr.	अनेन् एनेन	आभ्याम्	एभिः	अनया एनया	आभ्याम्	आभिः	Like the masculine		
Dat.	अस्मै	आभ्याम्	एभ्यः	अस्यै	आभ्याम्	आभ्यः			
Abl.	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यः	अस्याः	आभ्याम्	आभ्यः			
Gen.	अस्य	अनयोः एनयोः	एषाम्	अस्याः	अनयोः एनयोः	आसाम्			
Loc.	अस्मिन्	अनयोः एनयोः	एषु	अस्याम्	अनयोः एनयोः	आसु			

present

70.

अदस् that

M. F. N.
S. D. P. S. D. P. S. D. P.

Nom.	असौ	अमू	अमी	असौ	अमू	अमूः	अदः	अमू	अमूनि
Acc.	अमुम्	अमू	अमून्	अमूम्	अमू	अमूः	अदः	अमू	अमूनि
Instr.	अमुना	अमू- भ्याम्	अमीभिः	अमुया	अमू- भ्याम्	अमू- भिः	Like the masculine		
Dat.	अमुभ्यै	अमू- भ्याम्	अमीभ्यः	अमुभ्यै	अमू- भ्याम्	अमू- भ्यः			
Abl.	अमु- ष्मात्	अमू- भ्याम्	अमीभ्यः	अमुष्याः	अमू- भ्याम्	अमू- भ्यः			
Gen.	अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्	अमुष्याः	अमुयोः	अमू- षाम्			
Loc.	अमु- ष्मिन्	अमुयोः	अमीषु	अमुष्याम्	अमुयोः	अमूषु			

(1) इदम् and अदस् can also be used as demonstrative adjectives : they, then, follow the rules of the agreement of the adjective (see No. 66).

Examples : These kings conquer—इमे नृपा जयन्ति ।

The boy is led by that woman—अमुया नार्या नीयते बालः ।

Those fruits please me—अमूनि फलानि मद्यं रोचन्ते ।

(2) अमी (nom. pl. masc. of अदम्) follows a special sandhi rule :
The final ई of अमी never combines with following vowels :

अमी अध्वाः । अमी ईक्षन्ते ।

71. Change of Voice

(1) In the change from the active to the passive voice :

the nominative of the active voice becomes an instrumental ;

the accusative of the active voice becomes a nominative ;

the verb changes from active to passive and agrees in person and number with its new subject. The tense or mood of the active voice must be preserved.

Example : Active voice

Passive voice

Nom : The king	चपः	← →	Instr. : By the king	चपेण
Verb : conquered	अजयत्	← →	Verb : were conquered	अजीयन्त
Acc. : the enemies	अरीन्	← →	Nom : the enemies	अरयः
चपोऽरीनजयत् ।			चपेणारयोऽजीयन्त ।	

(2) In the change from the passive to the active voice :

the instrumental (agent) of the passive voice becomes a nominative,

the nominative of the passive voice becomes an accusative.

the verb changes from passive to active, and agrees in person and number with its new subject. The tense or mood of the passive voice must be preserved.

Example : Passive voice

Active voice

Instr. (agent) : By you two	युवाभ्याम्	← →	Nom : you two	युवाम्
Nom. : the well	कूपः	← →	Acc. : the well	कूपम्
Verb : should be protected	रक्षेत	← →	Verb : should protect	रक्षेतम्
युवाभ्यां कूपो रक्षेत ।			युवां कूपं रक्षेतम् ।	

(3) Irregular formation of the passive voice :

दंश् (to bite)	दश्यते	वच् (to speak)	उच्यते
भ्रंश् (to fall)	भ्रश्यते	वद् (to speak)	उच्यते
भञ्ज् (to break)	भज्यते	वप् (to show)	उप्यते
ग्रह् (to take)	गृह्यते	वस् (to dwell)	उप्यते
प्रच्छ् (to ask)	पृच्छ्यते	वह् (to carry)	उह्यते
व्यध् (to pierce)	विध्यते	शंस (to praise)	शस्यते
यज् (to worship)	इज्यते	बन्ध् (to bind)	बध्यते
शास् (to command)	शिष्यते	ह्वे (to call)	ह्व्यते
शी (to lie down)	शय्यते	स्वप् (to sleep)	सुप्यते

(4) The imperfect passive follows the rule given in No. 47 :

अ + इज्यत = ऐज्यत

अ + उच्यत = औच्यत

EXERCISE 14

I. Vocabulary

इदम् this

अहस् that

आ-गम् (आगच्छति)

to come

वि-स्मृ (विस्मरति)

to forget

क्रीड् (क्रीडति) to play

भञ्ज् to break

ग्रह् to sieze

शास् to order

वच् to speak

बन्ध् to bind

प्र-काश् (प्रकाशते)

to shine

अधम inferior

अन्तिम last

असीम boundless

आचार्यः preceptor

दूतः messenger

सर्पः snake

हरिः Hari

रामः Rāma

सीता Sītā

लघु (adj.) light

भर्तृ (भर्ता) husband

आशा hope

कन्या daughter

कथा story

जिह्वा tongue

लज्जा shame

अत एव therefore

अन्यथा otherwise

अलम् enough

(+instr.)

इति so, thus

चिरम् for a long time

तूष्णीम् silently

II. Translate the following into English and change the voice :

(१) माता पुत्रं न कदापि विस्मरति। (२) इदमन्तिमं कुसुमं तुभ्यं यच्छानि।
 (३) रामः सीतां वनेऽत्यजत्। (४) क्षुद्रः सर्पौ हरिमदशत्। (५) अमूं कथां कथयत।
 (६) दूतौ नृपतेः पत्रमानयताम्। (७) नेतारं वीरैः सहानुसराम। (८) इमं लघुं भारं वह ;
 अन्यथा प्रभुस्त्वां ताडयेत्। (९) कन्याया वधोऽधमेन नरेणादिश्यते। (१०) मम वचनानि
 यदि यूयमवगच्छेत यूयमाशां न त्वजेत। (११) वयं रामं वीरं मन्यामहे। (१२) त्वं
 पापमकरोः, अत एवाहं त्वां निन्दामि। (१३) स्तेनेन बहूनि रत्नान्यचोर्यन्त। (१४) दुर्जनानां
 धनं विधिना ह्रियतामिति सुमतिनोयते। (१५) चिरं प्रासादमधितिष्ठ। (१६) हे बालौ,
 युवामाचार्यं तूष्णीं सेवेयाथाम्।

III. Translate the following into Sanskrit :

(1) That boundless ocean was seen by many heroes. (2) Two trees were broken by the wind. (3) Let the thief be seized !
 (4) I am ordered by the preceptor. (5) Two cows were bound with a rope. (6) Enough with shame ! (7) Let your tongue move and let your eyes shine. (8) Our father was given a rare (दुर्लभ) book (= a rare book was given to our father). (9) The work should be begun now. (10) If truth be not spoken you will be punished (potential). (11) They two may be blamed for their conduct. (12) For a long time the sage stood silently before the dead body of his son. (13) Let the wretched girls be brought to the house ; otherwise they might die. (14) You two should never forget your generous mother. (15) Thou art called by thy father.

RECAPITULATION

I. Vocabulary

शस्त्रम् weapon	आद्य first	सदा always	प्र-दा (प्रयच्छति) to bestow
प्रतिपत्तिः f. fame	द्वितीय second	हि for, indeed	कारय (कारयति) to perform, to establish
हास्यम् ridicule	एक one	यथा as, तथा so	कृष्णाय (कृष्णायते) to make black
वृद्धत्वम् old age	सुप्त asleep	समम् with (+instr.)	सिध् (सिध्यति) to succeed
चक्रम् wheel	दरिद्र poor	दिवा in day-time	सह् (सहते) to endure
गतिः f. motion	पथ्य wholesome	नक्तम् at night	शिक्ष् (शिक्षते) to learn
पुरुषकारः human effort	नीरुज healthy	रहसि in secret	शुच् (शोचति) to grieve
उद्यमः effort	उष्ण hot	वृथा in vain	वृध् (वर्धते) to increase
मनोरथः desire	शीत cool, cold	ह्यः yesterday	वेप् (वेपते) to tremble
मृगः deer	कृष्ण black	श्वः tomorrow	लुट् (लुव्यति) to wallow
कौन्तेयः Arjuna	श्वेत white	शनैः slowly	गै (गायति) to sing
सख्यम् friendship	रक्त red	सपदि at once	मृ (भरति) to feed, support
प्रीतिः f. affection	पीत yellow	सहसा suddenly	
अङ्गारः charcoal	नील blue	सकृत् once	
गानम् song	हरित green	कदापि some- times	

- II. Decline the following : चारुः लता in the singular ; शूचि जलम् in the dual ; स उदारः नेता, in the plural ; अस्मद् in the singular ; युष्मद् in the plural ; इदम् in the feminine dual ; अदस् in the masculine plural.
- III. Conjugate the following : शुच् in the imperfect active ; भाष् in the imperative passive ; सम्-पद् in the potential active ; उद्-स्था in the imperative active.
- IV. Frame sentences containing the following words : वृथा, शनैः, दिवा, सदा, सहसा, सपदि, ह्यः ।
- V. Translate into English the following verses taken from the *Hitopadesā* :
- विद्या शस्त्रस्य शास्त्रस्य द्वे विद्ये प्रतिपत्तये । (द्वे=two)
 आद्या हास्याय वृद्धत्वे द्वितीयाद्रियते सदा ॥ (१)
 यथा ह्य केन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
 एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ (२)
 उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथः ।
 न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगः ॥ (३)
 दरिद्रान् भर कौन्तेय मा प्रयच्छेत्स्वरे धनम् ।
 व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्य किमौषधैः ॥ (४)
 दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत् ।
 उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ॥ (५)

LESSON 15

NOUNS ENDING IN CONSONANTS

72. General Principles of Consonant-Sandhi

(1) No Sanskrit word can end with more than one consonant. A final compound consonant must be reduced to its first member, e.g. : मरुत्स् becomes मरुत् ।

(2) Exception is made for a final double consonant the first member of which is र् and the second, a consonant which is not a termination, e.g. : ऊर्ज् which according to (3) will become ऊर्क् ।

(3) A Sanskrit word (i.e. a verb with its terminations or a nominal stem with its case-ending) can end only with one of the eight following consonants : क्, ट्, त्, प्, छ्, न्, म्, or visarga. All other final consonants must be reduced to one of these eight :

ह् and palatals are reduced to क् or ट् e.g. : वाच् becomes वाक् ;
सम्राज् becomes सम्राट् ।

Cerebral are reduced to ट्, e.g. : प्रावृष् becomes प्रावृट्

Dentals are reduced to त्, e.g. : सुहृद् becomes सुहृत्

Labials are reduced प्, e.g. : ककुब् becomes ककुप्

स् and र् are reduced to visarga, e.g. : कविस् becomes कविः, पितर becomes पितरः ।

* (4) A final hard consonant becomes soft before a vowel or a soft consonant, e.g. : नृपात् अलभत = नृपादलभत ; ग्रामात् गच्छामि = ग्रामाद् गच्छामि ।

(5) This rule does not apply to the final hard consonant of a verbal base or a nominal stem followed by a termination or a case-ending beginning with a vowel or a semi-vowel, e.g. : पत् + अन्ति = पतन्ति ।
मरुत् + ए = मरुते । क्षिप् + य + ते = क्षिप्यते ।

It does apply, however, when the final consonant of a verbal base or of a nominal stem is followed by a termination beginning with a soft consonant (except a semi-vowel), e.g. : मरुत् + भिः = मरुद्भिः ।

* (6) A soft consonant becomes hard before a hard consonant, e.g. :
सुहृद् + सु = सुहृत्सु । एतद् + वर्तत = एतत्पतति ।

(7) This rule does not apply to the final soft aspirate of a verbal root followed by a termination beginning with त् or थ्. In that case, the final consonant of the root loses its aspiration, and the त् or थ् of the termination is changed to ध्, e.g. : लभ् + त् = लब्ध । labh + t → labdha

73. Division of nouns ending in consonants

Nouns ending in consonants are divided into three classes :

(1) Nouns which keep the same stem throughout their declension.

(2) Nouns which have two stems, one strong and one weak.

(3) Nouns which have three stems, one strong, one middle and one weak.

74. Case-endings

Masculine and feminine nouns have the same case-endings. Neuter nouns differ only in the nominative, accusative and vocative.

	M. & F.				N.	
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	स्	-औ	-अस्	—	-इ	-इ
Acc.	-अम्	-औ	-अस्	—	-इ	-इ
Instr.	-आ	-भ्याम्	-भिः	Like the masculine and feminine		
Dat.	-ए	-भ्याम्	-भ्यः			
Abl.	अस्	-भ्याम्	-भ्यः			
Gen.	अस्	-ओस्	-आम्			
Loc.	-इ	-ओस्	-सु			
Voc.	—	-औ	-अस्	—	-इ	-इ

75. Nouns with one stem

(1) The final consonant of the stem remains unchanged before case-endings beginning with vowels [see No. 72(5)].

(2) The final consonant of the stem follows the rules of consonant-sandhi before case-endings beginning with a consonant.

(3) Neuter nouns in the nom., acc. and voc. plural insert a nasal before the case-ending इ of the nom., accus. and voc. plural.

76. Declension of मरुत् m. (wind) and वाच् f. (speech) :

S. D. P. S. D. P.

Nom.	मरुत्	मरुतौ	मरुतः	वाक्	वाचौ	वाचः
Acc.	मरुतम्	मरुतौ	मरुतः	वाचम्	वाचौ	वाचः
Instr.	मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
Dat.	मरुते	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः	वाचे	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
Abl.	मरुतः	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः	वाचः	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
Gen.	मरुतः	मरुतोः	मरुताम्	वाचः	वाचोः	वाचाम्
Loc.	मरुति	मरुतोः	मरुत्सु	वाचि	वाचोः	वाक्षु
Voc.	मरुत्	मरुतौ	मरुतः	वाक्	वाचौ	वाचः

Declension of जगत् n. (world) :

Nom., Acc., : जगत्, जगती, जगन्ति

The rest like मरुत्

EXERCISE 15

I. Vocabulary

जलमुच् (जलमुक्) m. cloud	स्रज् (स्रक्) f. garland	समिध् (समित्) f. fuel
ऋच् (ऋक्) f. hymn	मरुत् m. wind	प्रावृष् (प्रावृट्) f. rainy season
त्वच् (त्वक्) f. skin	भूसृत् m. king	दिश् (दिक्) f. direction
वाच् (वाक्) f. speech	विद्यत् f. lightning	असृज् (असृक्) n. blood
शुच् (शुक्) f. grief	तद्धित् f. lightning	चन्द्रमस् (चन्द्रमाः) m. moon
वणिज् (वणिक्) m. merchant	सरित् f. river	वेधस् (वेधाः) m. creator
भिषज् (भिषक्) m. doctor	सुहृद् (सुहृत्) m. friend	पयस् (पयः) n. water, milk
ऋत्विज् (ऋत्विक्) m. priest	उद्भिद् (उद्भित्) m. plant	उरस् (उरः) n. breast
सम्राज् (सम्राट्) m. emperor	आपद् (आपत्) f. adversity	चेतस् (चेतः) n. mind
परिव्राज् (परिव्राट्) m. mendicant	विपद् (विपत्) f. danger	मनस् (मनः) n. mind
	सम्पद् (सम्पत्) f. wealth	यशस् (यशः) n. fame
	परिषद् (परिषत्) f. assembly	वयस् (वयः) n. age
	शरद् (शरत्) f. autumn	
	क्षुध् (क्षुत्) f. hunger	

II. Join the Sandhis in the following :

समित् आसीत् । अनयत् भारम् । एतद् तृणम् । युष्माभिः रक्ष्यताम् । दिक् गजः ।
प्रावृट् आगच्छति । ह्यः अत्यजत् भ्रातरम् । सपदि अपश्यत् दुहितरम् । सम्राट् गजम् दण्डेन
अताडयत् । तस्मात् ग्रामात् बहवः जनाः फलानि आनयन्ति । तस्मै अदीयेताम् अश्वौ ।
वणिक् लभते इन्धनम् । वणिजौ लभेते इन्धनम् ।

III. Decline the following : भूसृत्, विद्यत् and असृज् ।

IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis :

(१) मरुताकम्पन्त तरवः । (२) विद्यद् मेघेषु प्रकाशते । (३) राज्ञी भूयति क्षिप्र्यति । (४) जनर्भृते श्वेतावश्वावदीयेताम् । (५) सरितामम्बून्युदधौ वहन्ति (flow) । (६) अस्माकमुद्याने श्वेतानि रक्तानि पीतानि च कुसुमानि सन्ति । (७) अमूर्भिराभी रहसी कथा उच्यन्ते । (८) सहसा कृष्णा मेघास्तडिताविध्यन्त । (९) वृथावाम्यां दुःखानि सद्यन्ते । (१०) सुप्तस्य शिशाश्चारु मुखमीक्षध्वम् । (११) सपदि प्रासादं धाव, नृपो हि त्वामाह्वयति । (१२) युष्मद् दरिद्रा नरा धनं लभन्ताम् । (१३) असौ मुनिः सकृदागच्छत् । (१४) जलस्य बिन्दुभी रवे रश्मिभिश्चैव वनस्य कुसुमानां शोभा वर्धते । (१५) लोभेन मतिश्चलति, विमूढायां मर्त्या दुःखानि प्रविशन्ति । (१६) गानं गीयतां युष्माभिः । (१७) कमलानां जलं विना यथा सौन्दर्यं नश्यति दरिद्राणामाशां विनैवं शनैर्लज्जा वर्धते ।

V. Translate the following into Sanskrit :

(1) The thieves were seized by the husband. (2) The lightning plays among the black clouds. (3) We dived into the cool water of the river. (4) The leaves are taken away by the wind. (5) You two go at once to the forest for your brother is there and calls you. (6) In day-time you do not work ; at night you sit down in the garden and sing. (7) The king rose suddenly and departed from the palace. (8) Why (किम्) should you grieve ? (9) Friends sit around you, brothers and sisters are full of affection for you. (10) Should you be abused by that rogue, remain silent : charcoal blackens the hand only if it is touched. (11) O friend, you came once only to our house and you were never seen again. (12) Sick and wretched, the king's messenger was bound and led to the forest.

LESSON 16

NOUNS WITH ONE STEM (cont.)

77. The main varieties of nouns with one stem are :

(1) Nouns with stem ending in palatals

Final च् is changed to क् in the nom. sing. and loc. plural
to ग् before भ्याम्, भिः and भ्यः

Final ज् is changed to क् and, at times, to ट् in the nom. sing. and loc. plur.

to ग् and, at times, to ङ् before भ्याम्, भिः
and भ्यः

Final श् is changed to क् or ट् in the nom. sing. and loc. plur.
to ग् or ङ् before भ्याम्, भिः and भ्यः

Nom. sing. Instr. sing. Instr. plur. Loc. plur.

वाच् f. (speech)	वाक्	वाचा	वाग्भिः	वाक्षु
वणिज् m. (merchant)	वणिक्	वणिजा	वणिग्भिः	वणिक्षु
सम्राज् m. (emperor)	सम्राट्	सम्राजा	सम्राट्भिः	सम्राट्सु
दिश् f. (direction)	दिक्	दिशा	दिग्भिः	दिक्षु
विश् m. (settler)	विट्	विशा	विङ्भिः	विट्सु

(2) Nouns with stem ending in cerebrals

Final ष् is changed to ट् in the nom. sing. and loc. plur.
to ङ् before भ्याम्, भिः and भ्यः

Nom. sing. Instr. sing. Instr. plur. Loc. plur.

प्रावृष् f. (monsoon)	प्रावृट्	प्रावृषा	प्रावृङ्भिः	प्रावृट्सु
-----------------------	----------	----------	-------------	------------

(3) Nouns with stem ending in dentals

A final dental except **न्** is changed to **त्** in the nom. sing. and loc. plur.

to **द्** before **भ्याम्, भिः** and **भ्यः**

Nom. sing. Instr. sing. Instr. plur. Loc. plur.

सरित् f. (river)	सरित्	सरिता	सरिद्भिः	सरित्सु
उद्भिद् m. (plant)	उद्भिद्	उद्भिदा	उद्भिद्भिः	उद्भिद्वत्सु
समिध् f. (fuel)	समित्	समिधा	समिद्भिः	समित्सु

(4) Nouns with stem ending in labials

A final labial is changed to **प्** in the nom. sing. and loc. plur.

to **ब्** before **भ्याम्, भिः** and **भ्यः**

Nom. sing. Instr. sing. Instr. plur. Loc. plur.

ककुब् f. (region)	ककुप्	ककुभा	ककुब्भिः	ककुप्सु
-------------------	-------	-------	----------	---------

(5) Nouns with stem ending in **र्**

Final **र्** is changed to visarga in the nom. sing.

A short vowel preceding **र्** lengthened in the nom. sing. and before **-भ्याम्, -भिः -भ्यः** and **-सु**.

Nom. sing. Instr. sing. Instr. plur. Loc. plur.

द्वार् f. (door)	द्वाः	द्वारा	द्वाभिः	द्वाषुं
गिर् f. (voice)	गीः	गिरा	गीभिः	गीषुं

(6) Nouns with stem ending in **स्**

Final **स्** becomes visarga in the nom. sing. and before **भ्याम्, भिः, भ्यः** and **सु**. That visarga follows the *sandhi* rules (see No. 27).

Final **स्** remains before case-ending beginning with vowels, being changed to **ष्** according to the rule given in No. 45.

The masculine and feminine nouns in अस् lengthen the अ in the nom. sing.

The neuter nouns in अस्, इस् and उस् lengthen the अ, इ and उ and insert a nasal (anusvāra) in the nom. accus. and voc. plural.

Nom. sing. Nom. plur. Instr. plur. Loc. plur.

सुमनस् m. (good)	सुमनाः	सुमनसः	सुमनोभिः	सुमनःषु
उषस् f. (dawn)	उषाः	उषसः	उषोभिः	उषःषु
यशस् n. (fame)	यशः	यशांसि	यशोभिः	यशःषु
हविस् n. (oblation)	हविः	हवींषि	हविर्भिः	हविःषु
आयुस् n. (life)	आयुः	आयूँषि	आयुर्भिः	आयुःषु

(7) Nouns with stem ending in ह्

Final ह् becomes क् in the nom. sing. and loc. plur.

becomes ग् before भ्याम्, भिः and भ्यः

In nouns ending with लिह्, final ह् becomes ट् and छ

In उपानह्, final ह् becomes त् and द्

Nom. sing. Instr. sing. Instr. plur. Loc. plur.

मधुलिह् m. (bee)	मधुलिट्	मधुलिहा	मधुलिह्भिः	मधुलिट्सु
उपानह् f. (shoe)	उपानत्	उपानहा	उपानद्भिः	उपानत्सु
कामदुह् f. (cow)	कामधुक्	कामदुहा	कामधुग्भिः	कामधुक्सु

The appearance of ध् instead of द् in कामधुक् is explained by the following sandhi:

Rule : When घ्, ध्, भ् and ह् lose their aspiration owing to combination with following consonants, the preceding consonant becomes aspirate, if possible.

EXERCISE 16

I. Vocabulary

विश (विट्) m. Vaisya
 ककुब् (ककुप्) f. direction
 द्वार (द्वाः) f. door
 तेजस् (तेजः) n. glare,
 energy
 शिरस् (शिरः) n. head
 तपस् (तपः) n. penance
 सदस् (सदः) n. residence
 हविस् (हविः) n. oblation
 ज्योतिस् (ज्योतिः) n. light
 प्रिय dear

गिर् (गीः) f. voice
 पुर (पूः) f. town
 धूर (धूः) f. yoke
 द्विष् (द्विट्) m. enemy
 आयुस् (आयुः) n. life
 धनुस् (धनुः) n. bow
 चक्षुस् (चक्षुः) n. eye
 मधुलिह (मधुलिट्) m.
 bee
 उपानह (उपानत्) f.
 shoe
 विद् (विद्यते)
 to happen, to be

सुमनस् (सुमनाः) m.
 learned man
 उषस् (उषाः) f. dawn
 तमस् (तमः) n. darkness
 स्थित standing
 निर्गुण worthless,
 without quality
 सत्त्वम् being, vigour
 दया compassion
 सम्-ह (संहरति-ते)
 to withdraw
 कामदुह (कामधुक)
 wish-yielding cow

II. Decline the following.

ककुब् in the singular ; पुर in the dual ; सदस् in the plural ; उषस् in the singular ; हविस् in the dual ; उपानह in the plural.

III. Translate the following into English :

(१) धनुषा शत्रुषु वीराः शरान् मुञ्चन्ति । (२) रविश्च चन्द्रमाश्च लोकस्य ज्योतिषौ ।
 (३) वणिग् द्वारि स्थितेभ्यो दरिद्रेभ्यो वसु यच्छेत् । (४) ऋत्विग्भिर्हविरमौ क्षिप्यते ।
 (५) पुरि युष्माकं सदो विद्यते । (६) उपानहौ करेऽकरवं हृदस्य जलं च प्राविशाम् । (७) त्वं
 लघुं भारं शिरसि कुरु, अहं गुरुं भारं कराभ्यां वहामि । (८) चक्षुभ्यां पश्यन्ति जनाः ।
 (९) विद्यतस्तेजसा मम चक्षुषी पीड्यते । (१०) हे प्रिय भ्रातस्तवायुषि सुखं भवेत् ।
 (११) द्विषां चभूः सम्राजा पराजोयत । (१२) मृदा गिरा गायन्तु बालिकाः । (१३) दुर्जनस्य
 मनसि दया न विद्यते । (१४) उषस्तेजसा रात्रेस्तमो नश्यति । (१५) एतस्या धेन्वाः

पयः शिशुः पिबति । (१६) आपदि च सम्पदि च साधोश्चेतः प्रसन्नमस्ति । (१७) मधु-
लिङ्भिः कुसुमानां रेणुर्गृह्यते । (१८) कामदुहं सेवेयाथाम् । (१९) स्रग्मिभर्षयन्तु सदः ।
(२०) परित्राड् ग्रामाद् ग्रामं गच्छति । (२१) व्याधितायै भगिन्या औषधं भिषजादीयत ।
(२२) अलं वाचा कार्य एव सत्त्वं दृश्यते । (२३) हे प्रभो क्षुधा पीड्ये मयि दयां कुरु ।

IV. Translate the following into Sanskrit :

(1) In autumn the fruits fall from the trees. (2) Around the fire the priests were standing and singing hymns. (3) May your head be adorned with flowers, your arms with a bow, your mind with compassion, your life with happiness! (4) In the assembly, the poets proclaimed the fame of the emperor. (5) Upon her breast the blood of the child killed by the enemy was seen. (6) O worthless servant, you have forgotten your master. (7) May I stand by you, O mother, in danger and adversity! (8) Due to anger, light shone in his eyes, his bow fell from his hands and his mouth quivered. (9) The sage should practise (कृ) penance for a long time, restrain his speech and guard his mind from sin. (10) Pigeons fly in the direction of the wind. (11) The learned man standing at the door was attracted by the voices of the children.

LESSON 17

PASSIVE IMPERSONAL (भावे प्रयोगः) NOUNS WITH TWO STEMS

78. In Sanskrit, not only transitive verbs, but intransitive verbs also, can be conjugated in the passive voice. Thus, the sentence : "The horse runs" can be turned into a passive which means : "Running is being done by the horse" or "the action of running is done by the horse". That is what is called **Passive impersonal**. The verb is *always* in the 3rd. pers. sing. pass.

- (1) In the change from the active to the passive impersonal : the nominative of the active voice becomes an instrumental ; the verb changes from active to the 3rd pers. sing. passive. The tense or mood of the active voice should be preserved.

Example : Active voice

Nom. : सरितः the rivers

Verb : वहन्ति flow

सरितो वहन्ति ।

Passive impersonal

Instr. : सरिद्भिः (by the rivers)

Verb : उच्यते (flowing is being

done) सरिद्भिरुच्यते ।

- (2) In the change from the passive impersonal to the active voice : the instrumental of the passive impersonal becomes a nominative ; the verb changes from passive to active and agrees in person and number with its new subject. The tense or mood of the passive should be preserved.

Example : Passive impersonal

Instr. : युष्माभिः (by you)

Verb : उच्येत (it should be spoken

युष्माभिरुच्येत ।

Active voice

Nom. : यूयम् you

Verb : वदेत् should speak

यूयं वदेत् ।

79. Nouns with two stems

The main varieties of nouns (and adjectives) with two stems are :

- (1) nouns and adjectives with stem ending in अत्. They comprise :

(a) nouns and adjectives formed with the suffix मत् (मतुप्) and वत् (वतुप्) ।

(b) present participles active (parasmaipada) in अत् (शत्)

(c) perfect participles active (कृत्) in वत्

(d) adjectives of quantity : कियत्, इयत्, यावत्, एतावत्, तावत् ।

(2) nouns and adjectives with stem ending in इन्. They are formed with the suffixes इन्, विन्, and मिन् ।

(3) comparative in ईयस् (ईयसुन्) ।

80. The nouns and adjectives with two stems are declined in the masculine and neuter only. The feminine is formed independently (see LESSON 23).

The two stems are used as follows :

in the masculine, the strong stem is used in the nom. sing., dual and plural,

in the accus. sing. and dual,

in the voc. sing., dual and plural,

in the neuter, the strong stem is used in the nom., accus. and voc. plural. The weak stem is used in all other cases.

81. The case-endings are those given in No. 74. They are shown again here below with the indication of those before which the strong stem is used.

	S.	M. D.	P.	S.	N. D.	P.
Nom.	-स्	-ओ	-अस्	—	-ई	-इ
Acc.	-अम्	-ओ	-अस्	—	-ई	-इ
Instr.	-था	-भ्याम्	-भिः	Like the masculine		
Dat.	-ए	-भ्याम्	-भ्यः			
Abl.	-अस्	-भ्याम्	-भ्यः			
Gen.	-अस्	-ओः	-आम्			
Loc.	-इ	-ओः	-सु			
Voc.	—	-ओ	-अस्	—	-ई	इ

82. Nouns and adjectives formed with the suffixes—मत् (मत्तुप्)
and वत् (वत्तुप्)

The strong stem ends in अन्त, the weak stem ends in अत्

The nom. sing. masc. lengthens the अ into आ

धीमत् (talented)—strong stem : धीमन्त; weak stem : धीमत्

	M.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	धीमान्	धोमन्तौ	धीमन्तः	धीमत्	धीमती	धीमन्ति
Acc.	धीमन्तम्	धीमन्तौ	धीमतः	धीमत्	धीमती	धीमन्ति
Instr.	धीमता	धीमद्भ्याम्	धीमद्भिः	Like the masculine		
Dat.	धीमते	धीमद्भ्याम्	धीमद्भ्यः			
Abl.	धीमतः	धीमद्भ्याम्	धीमद्भ्यः			
Gen.	धीमतः	धीमतोः	धीमताम्			
Loc.	धीमति	धीमतोः	धीमत्सु			
Voc.	धीमन्	धीमन्तौ	धीमन्तः	धीमत्	धीमती	धीमन्ति

EXERCISE 17

1. Vocabulary

आयुष्मत् long-lived	हिमवत् (हिमवान्) m. Himālaya	स्मि (स्मयते) to smile परि-भू (परिभवति) to overcome
बलवत् strong	हनुमत् (हनुमान्) m. Hanumān	परि-वृत् (परिवर्तते) to turn
भगवत् (भगवान्) m. God	विनोदः diversion, pastime	परि-हृ (परिहरति) to avoid
मतिमत् prudent	कालः time	परि-हस् (परिहसति) to laugh at
धीमत् talented	व्यसनम् dissipation, need	परुष hard, rough
श्रीमत् rich	मूर्खः fool	आकुल disturbed, afflicted
ज्ञानवत् learned	निद्रा sleep	दीर्घ long
धनवत् wealthy	कलहः quarrel	

II. Translate the following into English :

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।

व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन च ॥ (१)

(२) हे भगवन् बलवन्तं मां कुरु । (३) श्रीमन्तो धनवन्तश्च संपद्यपि सुखं न विन्दन्ति ।
(४) एतस्यां पुरि श्रीमतो वनिजः पुत्रोऽजायत । (५) मतिमान् मूर्खं परिहसति ।
(६) दीर्घात् कार्यादनन्तरमहं निद्रया पश्येभ्ये । (७) ऋत्विजः पुत्रो धीमतो भिषजो दुहितरं
पर्यणयत् । (८) ज्ञानवान् परिव्राड् हिमवन्तमुपागच्छत् । (९) भगवानस्माकं पिता ।
(१०) सोऽस्मभ्यं जीवनं यच्छति विपदोऽस्मान् रक्षति सुप्तानस्मान् पालयति च ।
(११) अत एव तं वयं वन्देमहि । (१२) मूर्खाः परुषाणि वचनानि वदन्ति ।
(१३) मतिमद्भिर्मूर्खैर्दूनि वचनान्युच्यन्ते । (१४) हे बाला आयुष्मन्तो भवत । (१५) स
बलवानस्तु, तस्य यदि विनयो न स्याद् बलेनैव किं क्रियेत ? (१६) चक्रमिव परिवर्तन्ते
सुखानि च दुःखानि च । (१७) अलं विनोदेन । (१८) धीमद्भिर्जनैः कार्यं न परिह्रियेत ।

III. Change the following to the passive impersonal :

अश्वौ धावतः । मतिमन्तस्तुष्णीं तिष्ठन्तु । कमलं रोहति । वयमगच्छाम ।

IV. Change the following to the active voice :

वृक्षैर्वप्यते । युष्माभिः क्रीडयताम् । ताभ्यां तारीभ्यां भाष्येत । अमुनोपाविश्यत ।

V. Translate the following into Sanskrit :

- (1) Smile always, in prosperity as well as in adversity.
- (2) Learned men are not disturbed by the speech of the fools.
- (3) Around the residence of the wealthy, many poor and sick people long for happiness.
- (4) Through hard and long penance, the sage have crossed the ocean of misery.
- (5) O talented one, you should avoid the dangers of riches.
- (6) In sleep, the fool forgets his illusion, the learned man forgets his knowledge, the poor forgets his misery.

LESSON 18

PRESENT AND PERFECT PARTICIPLES

83. Present participle active and passive (शतृ, शनच्)

(1) Present participle active

Verbs taking **parasmaipada** terminations form their present participle active in अत्. To form it, the termination अन्ति of the 3rd pers. plur. of the present active is replaced by अत्.

e.g. : नी नयन्ति — नयत् — leading

दिक् दीव्यन्ति — दीव्यत् — playing

विश् विशन्ति — विशत् — entering

चुर चोरयन्ति — चोरयत् — stealing

In the masculine and neuter, the present participle **parasmaipada** is declined like धीमत् (see No. 82), with the following modifications :

(1) the nom. sing. masc. does not lengthen the अ ;

(2) the nom., accus. and vocative dual neuter take the strong stem in—अन्त, necessarily in the 1st, 4th and 10th conjugations, and optionally in the 6th conjugation.

(For the feminine see No. 111)

नयत्, दीव्यत्, चोरयत्

Masc. Noun.	{	नयन्	नयन्तौ	नयन्तः
	{	दीव्यन्	दीव्यन्तौ	दीव्यन्तः
	{	चोरयन्	चोरयन्तौ	चोरयन्तः
Acc.	{	नयन्तम्	नयन्तौ	नयतः
	{	दीव्यन्तम्	दीव्यन्तौ	दीव्यतः
	{	चोरयन्तम्	चोरयन्तौ	चोरयतः
Neut. N.A.V.	{	नयत्	नयन्ती	नयन्ति
	{	दीव्यत्	दीव्यन्ती	दीव्यन्ति
	{	चोरयत्	चोरयन्ती	चौरयन्ति

विशत्

Masc. N.A. like नयत्

Neut. N.A.V. विशत्, विशती or विशन्ती, विशन्ति

Verbs taking atmanepada terminations form their present participle in मान. To form it, the termination ते of the 3rd pers. sing. of the present tense is replaced by मान :

e.g. : लभ् लभते—लभमान—obtaining

मन् मन्यते—मन्यमान—thinking

मृ म्रियते—म्रियमाण—dying

मृग् मृगयते—मृगयमाण—seeking

The masculine is declined like कूपः (see No 11), the neuter, like वनम् (see No. 11)—Masc. : लभमानः लभमानौ लभमानाः, etc.

Neut. : लभमानम् लभमाने लभमानानि, etc.

(For the feminine, see No. 108)

(2) Present Participle passive

All verbs form their present participle passive in मान. To form it, the termination ते of the 3rd pers. sing. of the present passive is replaced by मान :

e.g. : गम् गम्यते—गम्यमान—being gone to
 दा दीयते—दीयमान—being given
 कृ क्रियते—क्रियमाण—being done
 स्मृ स्मर्यते—स्मर्यमाण—being remembered
 चुर चोर्यते—चोर्यमाण—being stolen

The masculine is declined like कूपः, the neuter, like वनम् ।

(For the feminine, see No. 108)

84. Perfect participle passive (निष्ठा क्त)

(1) The perfect participle passive is formed by adding त to the verbal root :

जि-जित	स्मृ-स्मृत	त्यज्-त्यक्त	मुच्-मुक्त	सिच्-सिक्त
मृ-मृत	हृ-हृत	आप्-आप्त	क्षिप्-क्षिप्त	सृज्-सृष्ट
ज्ञा-ज्ञात	नी-नीत	पुष्-पुष्ट	अस्-अस्त	दिश्-दिष्ट
अश्-अ्त	चि-चित	दीप्-दीप्त	तुष्-तुष्ट	स्तु-स्तुत

(2) A great number of roots insert an इ before adding त

क्रीड्-क्रीडित	कुप्-कुपित	निन्द्-निन्दित	चुर्-चोरित	भक्ष्-भक्षित
जीव्-जीवित	सेव्-सेवित	कम्प्-कम्पित	गण्-गणित	भाष्-भाषित
रक्ष्-रक्षित	शिक्ष्-शिक्षित	पत्-पतित	चल्-चलित	रुद्-रुदित
लिख्-लिखित	याच्-याचित	जल्प्-जल्पित	चिन्त-चिन्तित	रच्-रचित

(3) The following verbs lose their radical nasal before त

गम्-गत	नम्-नत	क्षण्-क्षत	मन्-मत
यम्-यत	रम्-रत	तन्-तत	हन्-हत

(4) The following verbs lengthen their radical vowel :

क्रम्-क्रान्त	दम्-दान्त	क्षम्-क्षान्त
क्लम्-क्लान्त	शम्-शान्त	श्रम्-श्रान्त

(5) The following verbs change य, र and व into इ, ऋ and उ respectively :

यज्-इष्ट	प्रच्छ-पृष्ट	वच् उक्त	वप् उप्त	वह्-ऊढ
व्यघ्-विद्ध	ग्रह्-गृहीत	वद् उदित	वस् उषित	खप् सुप्त

(6) Verbs ending with the single aspirates घ्, भ्, or ह् change those aspirates to द्, व् and ग् respectively while त becomes ध

युध् युद्ध	सिध्-सिद्ध	क्षभ्-क्षुब्ध	मुह्-मुग्ध or मूढ
रुध् रुद्ध	लभ्-लब्ध	दह्-दाध	लिह्-लिग्ध

[see No. 72(7)]

But : रुह् रूढ ; सह-सोढ ।

(7) Several roots instead of adding त add न

भिद्-भिन्न ; तृ-तीर्ण ; प-पर्ण ; छिद्-छिन्न ; दृ-दीर्ण ; ली-लीन ; लृ-लृप्त ।

(8) Some verbs form their perfect participle passive irregularly :

दा दत्त	स्था स्थित	पा-पीत	खन्-खात	हा-हीन	पच्-पक्व
धा-हित	मा-मित	गै-गीत	जन्-जात	हृ-हृत	शुष्-शुष्क

The masculine is declined like कूपः, the neuter like वनम् ।

(For the feminine see No. 108)

85. Perfect participle active (निष्ठा क्तवत्)

The perfect participle active is formed by adding वत् to the perfect participle passive, e.g. : जि-जितवत् having conquered

In the masculine and neuter it is declined like धीमत् (see No. 82).

Masc. :	जितवान्	जितवन्तौ	जितवन्तः
	जितवन्तम्	जितवन्तौ	जितवतः etc.
Neut. :	जितवत्	जितवती	जितवन्ति, etc.

(For the feminine, see No. 111)

EXERCISE 18

1. Vocabulary

स्ना to bathe	रुद् to cry	भिद् to break
श्रु to hear	रम् (रमते) to sport	तृ (तरति) to cross
चि to collect	क्षण् to hurt	पृ to fill
आप् to obtain	तन् to spread	छिद् to cut
दीप् (दीप्यते) to shine	हन् to kill	द् to tear
स्तु to praise	स्वप् to sleep	ली to stick, to adhere
याच् (याचते) to beg	रुध् to obstruct	लृ to cut
जल्प् (जल्पति) to prattle	क्षुभ् (क्षुभ्यति) to be agitated	धा to put
मा to measure	हा to abandon	शुष् (शुष्यति) to dry

II. Decline the following :

ज्ञानवत् in the masc. sing. : आयुष्मत् in the neuter plur.

III. Make the present participle active of चुर, मन्, सृ and मृ agree with the following : मित्रम्, दुर्जनयोः, नस्तारम् and कपिषु।

VI. Give the present participle passive of the following : अव-गम् ; नि-क्षिप् ; आप्, हन्, धा, पा, वच्, वह्, व्यध्, दंश् ।

V. Translate the following into Sanskrit :

(1) The children abandoned by their mother roam in the forest. (2) The food begged by that poor man has not been touched. (3) The broken jar should be taken away. (4) See those fruits collected by the sage's daughters. (5) Yesterday the house was filled with guests. (6) The jewels stolen from the king's palace were thrown into the river.

VI. Give the perfect participle active of the following :

धा, हन्, लभ्, श्रु, अनु-सृ, रुध्, दा ।

VII. Decline the following :

जितवत् in the neuter sing. अस्तवत् in the masc. plur.

LESSON 19

THE USE OF THE PARTICIPLES

86. (1) All participles are used like adjectives.

I saw the two trees falling—पतन्तौ वृक्षावपश्यम् ।

Being carried away by the water, the boy died—जलेन नीयमानो बालोऽम्रियत ।

To the hero who had slain the enemy (= having slain the enemy) flowers were given—शत्रुं हतवते वीराय पुष्पाणि अदीयन्त ।

Blamed by my father I ran away from the house—पित्रा निन्दितोऽहं गृहादधावम् ।

(2) Special use of the perfect participles active and passive (क्त क्तवत्)

The perfect participles active and passive can fulfil the function of a finite verb in the past tense. In that case, too, they are treated like adjectives.

e.g. : The servant brought the water—दासो जलमानयत् ।

दासो जलमानीतवान् ।

The water was brought by the servant—दासेन जलमानीयत् ।

दासेन जलमानीतम् ।

Change of voice

Active voice : The friends saw you—मित्राणि त्वां दृष्टवन्ति (neut. plur.).

Passive voice : You were seen by the friends—मित्रैस्त्वं दृष्टः (masc. sing.).

(3) The perfect passive participle can be used :

as an adjective (see above),

as a finite verb in the passive : (कर्मणि क्तः, see above),

as a finite verb in the active (कर्तरि क्तः) in the case of intransitive verbs and of verbs meaning 'to go', 'to stand', 'to dwell', 'to climb', 'to be born', 'to awake': e.g. : I have arrived from the village—ग्रामाद्दमागतः ।

Two monkeys climbed the tree—कपी वृक्षमारूढौ ।

as an impersonal passive (भावे क्तः). It is then always used in the neuter singular. e.g. : मया युद्धम्—It was fought by me (=I fought). वृक्षेण पतितम्—it was fallen by the tree (=the tree fell).

in the meaning of the present (वर्तमाने क्तः) with verbs meaning 'to wish', 'to know', 'to worship'.

N.B.—When the past passive participle is used in the meaning of the present, the agent is not put in the instrumental, but in the genitive.

e.g. : रामस्य पूजितः—He is honoured by Rāma.

87. Sandhi rules of final न् followed by a vowel or a consonant

(1) Final न् preceded by a short vowel and followed by any vowel is doubled :

प्रहसन् आगच्छति = प्रहसन्नागच्छति । बलिन् अजयः = बलिनजयः ।

(2) Final न्

followed by च् or छ् is replaced by anusvāra and श्

followed by ट् or ट् is replaced by anusvāra and ष्

followed by त् or थ् is replaced by anusvāra and स्

तान् च = तांश्च । धीमान् टीकां पठति = धीमांटीकां पठति । अरीन् ताडयति = अरींस्ताडयति ।

88. Sandhi rules of dentals in contact with palatals, cerebrals and ल्

(1) Any dental coming into contact with a palatal is changed to the corresponding palatal : सुहृत् चलति = सुहृचलति । आनयत् जलम् = आनयद् जलम् [see No. 72(4)] = आनयज्जलम् । तत् श्रुत्वा = तच् श्रुत्वा ।

(2) Initial श् preceded by any of the first four letters of a class (see No. 2) is optionally changed to छ्—तच् श्रुत्वा optionally becomes तच्छ्रुत्वा ।

(3) Any dental coming into contact with a cerebral is changed to the corresponding cerebral—अपिबत् टाङ्कम्=अपिबट् टाङ्कम् । पुष्+त=पुष्ट ।

(4) The preceding rule does not apply when a dental is followed by ष्—अभक्षयत् षाडवम् ।

(5) A dental followed by ल् is changed to लृ; न् followed by ल् is changed to nasalized लृ—एतद् लभते=एतल्लभते । वृक्षान् लुम्पति=वृक्षालं लुम्पति ।

EXERCISE 19

I. Vocabulary

वस्त्रम् garment	आहारः food	दन्तः tooth	अलम्-कृ (अलंक- रोति) to adorn
मार्गः path	बिलम् hole	कृतज्ञता gratitude	परिहर्तव्य to be
हारः necklace	पराक्रमः bravery	प्रभूत much	avoided
भोजनम् meal	अपराधः offence	many	सानन्दम् joyfully
मूषकः mouse	जालम् net	भयंकर fearful	उच्चैः loudly
		विषण्ण dejected	

II. Translate the following into English :

पर्वतस्य समीपे वनमासीत् । तस्मिन् वने सिंहोऽवसत् । स च दिवा गिरौ सुप्तो राज्ञौ वने परिभ्रमन् पशून्भक्षयत् । कदाचित् प्रभूतमाहारं चितवानयं सिंहो वृक्षस्य छायायां निद्रया परिभूतः । बहवो मूषका बिलाद् बहिरागताः सानन्दं सिंहस्य शरीरेऽनृत्यन् । तेन पीडितः सिंहः प्रबुद्धोऽभवत् । मूषकानामेकः सिंहेन गृहीतः । तेनोक्तम्—“भोः प्रभो, त्वं पशूनां सम्राट् श्रूयसे । तव पराक्रमो ज्ञातः । अहं क्षुद्रस्त्वं बलवान् । अत एव मयि दयां कुरु ।”—सिंहो मूषकस्य वचनं श्रुतवांस्तं च मुक्तवान् । तदनन्तरं नरेण तस्मिन्नेव वृक्षे जालं बद्धम् । तस्मिन् जाले पतितः स सिंहः । तेनोच्चैरुदितम् । तं श्रुतवान् मूषक आगत उक्तवान्—“हे प्रभो ! अलं भयेन । अस्माज्जालाद् - - - - - ।” स जालं दन्तैरुन्तत् । सिंहेनोक्तम्—“अहो मम मित्रस्य कृतज्ञता ।”

III. Translate the following into Sanskrit, rendering all finite verbs by participles :

(1) Many women were killed, their bodies were torn by the lion's teeth. (2) Abundant food was given to the poor children. (3) People honoured (पूज्) by fools have always been laughed at by intelligent men. (4) The necklace fell from the bride's hands and the pearls were scattered. (5) They ate their meal and slept. (6) The victorious enemies entered the city by force. (7) The path was obstructed with fallen trees. (8) Our men crossed the river, fought like heroes and seized the leader of the enemies. (9) The place was measured, fuel was brought and the darkness suddenly shone with light. (10) You forgave my offence.

IV. Change the voice in the following :

भ्रातृभ्यां रक्षितः शिशुः। आहारो दरिद्र याचितः। बहवो नरा देशं त्यक्तवन्तः। मया गीतम्। यूयं जल्पितवन्तः। भगवान् मुनिभिः स्तुतः। हरेरिषुभिर्वीरौ क्षतौ। ऋत्विक् शुष्कं दार्वभ्रौ क्षिप्तवान्। नृपेणोक्तम्।

V. Join the following sandhis :

आनयत् जलम्। गच्छन् त्वम मित्रे ऐक्षथाः। अपश्यन् इन्दुम्। तान् चलतः अहं दृष्टवान्। एतद् च। एतान् शत्रून्। एतद् शरीरम्।

LESSON 20

NOUNS AND ADJECTIVES WITH TWO STEMS (Cont.). DEGREES OF COMPARISON

89. The adjectives कियत् (how much, how great), इयत् (so much, so many), यावत् तावत् (as much as, as many as), एतावत् (so much, so great) are declined in the masculine and neuter like धीमत् (see No. 82).

Masc. :	कियान्	कियन्तौ	कियन्तः, etc.
Neut. :	कियत्	कियती	कियन्ति, etc.

90. The adjective महत् (great) has the strong stem महान्त्

	M			N		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	महान्	महान्तौ	महान्तः	महत्	महती	महान्ति
Voc.	महान्	महान्तौ	महान्तः	महत्	महती	महान्ति
Acc.	महान्तम्	महान्तौ	महतः	महत्	महती	महान्ति

The rest like धीमत्

91. भवत् when used as the honorific pronoun (your honour) lengthens the अ in the nom. sing. masc. : भवान्। The verb having भवान् as subject is always in the 3rd person. Similar expressions denoting respect exist in English : Your Majesty deserves praise—भवांस्तुतिमर्हति

92. Nouns and adjectives in इन्

The strong stem, ending in इन्, occurs before *all* case-endings beginning with a vowel.

In the nom. sing. masc., the final न् is dropped and the preceding इ is lengthened.

In the nom. acc. and voc. neuter plural, the इ is lengthened.

The weak stem, ending in इ, occurs before भ्याम्, भि, भ्यः and सु. बलिन् (strong)—strong stem : बलिन्; weak stem बलि

	M.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	बली	बलिनौ	बलिनः	बलि	बलिनी	बलिनि
Acc.	बलिनम्	बलिनौ	बलिनः	बलि	बलिनी	बलिनि
Instr.	बलिना	बलिभ्याम्	बलिभिः	Like the masculine		
Dat.	बलिने	बलिभ्याम्	बलिभ्यः			
Abl.	बलिनः	बलिभ्याम्	बलिभ्यः			
Gen.	बलिनः	बलिनोः	बलिनाम्			
Loc.	बलिनि	बलिनोः	बलिषु			
Voc.	बलिन्	बलिनौ	बलिनः	बलिन् or बलि	बलिनी	बलिनी

93. The Degrees of Comparison—Comparative and Superlative

(1) The comparative and superlative of adjectives are generally formed by adding the suffixes त्र and तम to the stem as it appears in the instrumental plural masculine.

Adjectives	Instr. pl. masc.	Comparative	Superlative
दीर्घ (long)	दीर्घैः	दीर्घत्र	दीर्घतम
शुचि (pure)	शुचि-भिः	शुचित्र	शुचितम
धीमत् (wise)	धीमद्-भिः	धीमत्त्र	धीमतम
धनिन् (rich)	धनि-भिः	धनित्र	धनितम
विद्वस् (learned)	विद्वद्-भिः	विद्वत्त्र	विद्वत्तम

(2) Adjectives denoting qualities can also form their comparative and superlative with the suffixes ईयस् and इष्ट. Before these two suffixes are added, adjectives of more than one syllable lose their last vowel and the consonant which follows, if any. Some other changes occur which are shown in the following list :

Adjectives	Comp.	Superl.	Adjectives	Comp.	Superl.
दृढ (firm)	दृढीयस्	दृढिष्ठ	दूर (distant)	दूरीयस्	दूविष्ठ
मृदु (sweet)	मृदीयस्	मृदिष्ठ	स्थूल (big)	स्थवीयस्	स्थविष्ठ
पृथु (broad)	प्रथीयस्	प्रथिष्ठ	उरु (wide)	वरीयस्	वरिष्ठ
कृश (thin)	कशीयस्	कशिष्ठ	युवन् (young)	यवीयस्	यविष्ठ
लघु (light)	लघीयस्	लघिष्ठ	क्षुद्र (small)	क्षोदीयस्	क्षोदिष्ठ
पटु (clever)	पटीयस्	पटिष्ठ	क्षिप्र (quick)	क्षेपीयस्	क्षेपिष्ठ
गुरु (heavy)	गरीयस्	गरिष्ठ	अल्प (little)	कनीयस्	कनिष्ठ
दीर्घ (long)	द्राघीयस्	द्राघिष्ठ	वृद्ध (old)	ज्यायस्	ज्येष्ठ
प्रिय (dear)	प्रेयस्	प्रेष्ठ	बहु (much)	भूयस्	भुयिष्ठ
—	श्रेयस्	श्रेष्ठ	बलवत्	बलीयस्	बलिष्ठ
	(better)	(best)	(strong)		
स्थिर (steady)	स्थेयस्	स्थेष्ठ	अन्तिक (near)	नेदीयस्	नेदिष्ठ

94. In the masculine and the neuter, the comparative in **तर** and the superlative in **तम** and **इष्ट** are declined like **कूपः** and **वनम्** ।

In the masculine and the neuter, the comparative in **ईयस्** is declined as follows :

लघीयस् (lighter)—strong stem : **लघीयास्** ; weak stem : **लघीयस्**

	S.	M. D.	P.	S.	N. D.	P.
Nom.	लघीयान्	लघीयांसौ	लघीयांसः	लघीयः	लघोयसी	लघीयांसि
Acc.	लघीयांसम्	लघीयांसौ	लघीयसः	लघीयः	लघीयसी	लघीयांसि
Instr.	लघीयसा	लघीयोभ्याम्	लघीयोभिः	Like the masculine		
Dat.	लघीयसे	लघीयोभ्याम्	लघीयोभ्यः			
Abl.	लघीयसः	लघीयोभ्याम्	लघीयोभ्यः			
Gen.	लघीयसः	लघीयसोः	लघीयसाम्			
Loc.	लघीयसि	लघीयसोः	लघीयःसु			
Voc.	लघीयन्	लघीयांसौ	लघीयांसः	लघीयः	लघीयसी	लघीयांसि

95. After a comparative, the term of comparison is put in the ablative, e.g. : The king was defeated by an enemy stronger than Bhima—भीमाद् बलीयसा शत्रुणा नृपो जितः ।

After the superlative, the genitive or the locative are used. e.g. : I gave a garland to the dearest of my friends—मित्राणां प्रेष्ठाय मालामयच्छम् ।

Among heroes, Rama is the best—वीरेषु रामः श्रेष्ठः ।

96. सर्व (all) is declined like a pronoun ;

	S.	M. D.	P.	S.	F. D.	P.
Nom.	सर्वः :	सर्वौ	सर्वे	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
Acc.	सर्वम्	सर्वौ	सर्वान्	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
Instr.	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
Dat.	सर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः	सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
Abl.	सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः	सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
Gen.	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
Loc.	सर्वस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु	सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु
Voc.	सर्व	सर्वौ	सर्वे	सर्वे	सर्वे	सर्वाः

N.

S.

D.

P.

Nom. Acc. Voc.	सर्वम्	सर्वं	सर्वाणि
----------------	--------	-------	---------

The rest like the masculine

EXERCISE 20

I. Vocabulary

क्रियत् how great, how much	इयत् so much	महत् great	बलिन् strong
यावत् तावत् as much as	एतावत् so much	भवत् your honour	धनिन् rich
गुणिन् virtuous	दृढ firm	अल्प little	भीमः Bhima
ज्ञानिन् learned	पृथु broad	अन्तिक near	तृष्णा thirst
मन्त्रिन् m. (मन्त्री) minister	कृश thin	भोगः pleasure	जृ (जीर्यति) to grow old, to decay
रोगिन् sick	पटु clever	भूज् to enjoy	जीवनम् life
तेजस्विन् bright	स्थिर steady	तप् (तपति) to do penance, to burn	ब्राह्मणः brahmin
स्वामिन् (स्वामी) m. husband, master	स्थूल big	या to go	वित्तम् money
शशिन् (शशी) m. moon	उरु wide	सर्व all	आ-श्रि (आश्रयति) to depend on (+acc.)
	क्षिप्र quick		विघ्नः obstacle

II. Translate the following into English :

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्यया भूषितोऽपि सन् ।

मणिनालंकृतः सर्पः किमसौ न भयंकरः । (१)

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः

कालो न यातो वयमेव यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ (२)

- (३) अस्माकमतिथिभ्यः कियानाहारो दीयेत ? (४) यावन्तमाहारमिच्छन्ति तावान् दीयताम् । (५) इयता धनेन भवान् न तुष्यति । (६) एतस्मिन् हृदे मयैतावन्ति कमलानि न कदापि दृष्टानि । (७) तव ज्येष्ठ भ्राता त्वद् बलियान किन्तु त्वं तस्मात् पटीयान् । (८) अमुष्मै बालाय लवीयांसं भारं यच्छ । (९) द्रवीयसा चेतसा यूयमीश्वरं पूजयेत । (१०) सर्वेषां गुणानां विनयः श्रेष्ठः । (११) एष बालानां यविष्ठः किन्तु बहुभ्यो ज्यायोभ्यो बालेभ्यः स धीमत्तरः । (१२) वीरेषु भीमो बलिष्ठः । (१३) रोगिणः सेवेच्चम् । (१४) शरदि चन्द्रमसो ज्योतिस्तेजस्वि । (१५) नृपतिः पटवे मन्त्रिणे न कुप्येत् ।

III. Translate the following into Sanskrit :

(1) How many sick people live in this town ? (2) As many (तावत्) as (यावत्) there are healthy people. (3) Go to the nearest house. (4) The hero, steadier than a mountain, was carried by a horse faster than the wind. (5) The sage's body was thin owing to hard penance, but his face was bright. (6) The cleverest of all is not the oldest. (7) In a garden bigger than a town, virtuous ministers went by a broad path to a lake adorned by many lotuses. (8) Dejected, tired and tormented with thirst, two learned brahmins who had left (=having left) their house were seen slowly walking along the river's bank. (9) Many obstacles were overcome (crossed). (10) I play with my smaller brothers. (11) Life is sweeter than death, happiness is lighter than misery, friendship is steadier than money.

LESSON 21

NOUNS AND ADJECTIVES WITH THREE STEMS

97. The main varieties of nouns and adjectives with three stems are :

(1) the reduplicated perfect participle active in बस् which must not be confused with the perfect participle active in तवत् (see No. 85). Both participles, however, have the same meaning : कृतवत् and चकृवस् = 'having done'.

(2) nouns ending in अन्

(3) adjectives of direction ending in अच्

98. Nouns and adjectives with three stems are declined in the masculine and neuter. (For the formation of the feminine, see LESSON 23).

The three stems are used as follows :

the strong stem : in the nom. sing., dual and plural } of the
in the acc. sing. and dual } mascu-
in the voc. sing., dual and plural } line
in the nom., acc. and voc. plural } of the
neuter

the middle stem : before भ्याम्, भिः, भ्यः and सु, and in the nom., acc. and voc. sing. neuter.

the weak stem : in the remaining cases (their case-endings begin all with vowels).

99. The case-endings are those given in No. 74. They are shown again here with the indication of the various stems to be used :

	M.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	-स्	-औ	-अस्	—	-ई	-इ
Acc.	-अम्	-औ	-अस्	—	-ई	-इ
Instr.	-आ	-भ्याम्	-भिः	Like the masculine		
Dat.	-ए	-भ्याम्	-भ्यः			
Abl.	अस्	-भ्याम्	-भ्यः			
Gen.	-अस्	-ओः	-आम्			
Loc.	-इ	-ओः	-सु			
Voc.	—	-औ	अस्	—	-ई	-इ

100. Reduplicated perfect participles in वस्

The strong stem ends in वास्

The middle stem ends in वत्

The weak stem ends in उष्. Before उष् a preceding short इ is dropped.

चकृवस् (having done)—strong stem : चकृवांस् ; middle stem : चकृवत् ; weak stem : चकृ+उष्=चक्रुष् [see Sandhi rule, No. 31 (2)].

	M.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	चकृवान्	चकृवासौ	चकृवांसः	चकृवत्	चक्रुषी	चकृवासि
Acc.	चकृवासम्	चकृवासौ	चक्रुषः	चकृवत्	चक्रुषी	चकृवासि
Instr.	चक्रुषा	चकृवद्भ्याम्	चकृवद्भिः	Like the masculine		
Dat.	चक्रुषे	चकृवद्भ्यान्	चकृवद्भ्यः			
Abl.	चक्रुषः	चकृवद्भ्याम्	चकृवद्भ्यः			
Gen.	चक्रुषः	चक्रुषोः	चक्रुषाम्			
Loc.	चक्रुषि	चक्रुषोः	चकृवत्सु			
Voc.	चकृवन्	चकृवासौ	चकृवांसः	चकृवत्	चक्रुषी	चकृवासि

	Nom. sing.	Nom. plur.	Instr. sing.	Instr. plur.
विद्वस् (a learned man)	विद्वान्	विद्वान्सः	विद्वुषा	विद्वद्भिः
जग्मिवस् (having gone)	जग्मिवान्	जग्मिवांसः	जग्मुषा	जग्मिवद्भिः
तस्थिवस् (having stood)	तस्थिवान्	तस्थिवांसः	तस्थुषा	तस्थिवद्भिः
निनीवस् (having led)	निनीवान्	निनीवांसः	निन्युषा	निनीवद्भिः
जघ्निवस् (having killed)	जघ्निवान्	जघ्निवांसः	जघ्नुषा	जघ्निवद्भिः

e.g. : The thief was seen by the two men who had stood (= having stood) in the garden—उद्याने तस्थिवद्भ्यां नराभ्यां स्तेनो दृष्टः ।

To the brother who had gone (=having gone) to Haris's house, food was given by the servant—हरेर्गृहं जग्मुषे भ्रात्रे किंकरेणान्नं दत्तम् ।

LESSON 22

NOUNS AND ADJECTIVES WITH THREE STEMS (cont.)

101. Nouns ending in अन्

The **strong** stems ends in अन्

In the nom. sign. masc., the final न् is dropped

The **middle** stem ends in अ

The **weak** stem ends in न् after dropping the preceding अ

In the loc. sing. and in the nom., acc. and voc. neutral dual, the stem may *optionally* end in अन्

Stems ending in मन् and वन् preceded by a consonant always form their weak stem in अन् and **not** in न्

102. राजन् m. (king)—strong stem : राजान् ; middle stem राज ; weak stem : राजन्=राज्ञ्

नामन् n. (noun)—strong stem : नामान् ; middle stem : नाम ; weak stem : नामन्

	S.	M		S.	N	
	D.	P.	D.	P.		
Nom.	राजा	राजानौ	राजानः	नाम	नाम्नी-नामनी	नामानी
Acc.	राजानम्	राजानौ	राज्ञः	नाम	नाम्नी-नामनी	नामानी
Instr.	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
Dat.	राज्ञे	राजभ्याम्	राजभ्यः	नाम्ने	नामभ्याम्	नामभ्यः
Abl.	राज्ञः	राजम्याम्	राजभ्यः	नाम्नः	नामभ्याम्	नामभ्यः
Gen.	राज्ञः	राज्ञोः	राज्ञाम्	नाम्नः	नाम्नोः	नाम्नाम्
Loc.	राज्ञि-राजनि	राज्ञोः	राजसु	नाम्नि-नामनि	नाम्नोः	नामसु
Voc.	राजन्	राजानौ	राजानः	नाम-नामन्	नाम्नी-नामनी	नामाणि

103. वर्त्मन् n. (path)—strong stem : वर्त्मान् ; middle stem : वर्त्म ; weak the : वर्त्मन्

कर्मन् n. (work)—strong stem : कर्मान् ; middle stem : कर्म ; weak stem : कर्मन्

Nom. sing. Nom. plur. Instr. sing. Instr. plur. Voc. sing.

वर्त्म	वर्त्मानि	वर्त्मना	वर्त्मभिः	वर्त्म-वर्त्मन्
कर्म	कर्माणि	कर्मणा	कर्मभिः	कर्म-कर्मन्

104. Adjectives of direction ending in अच्

The strong stem ends in अच्

The weak stem ends in ईच् when अच् is preceded by य्
in ऊच् when अच् is preceded by व्

105. प्रत्यच् (backward) strong stem : प्रत्यङ् ; middle stem : प्रत्यच् ; weak stem : प्रतीच

	S.	M.	P.	S.	N.	P.
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	प्रत्यङ्	प्रत्यङ्गौ	प्रत्यङ्गः	प्रत्यक्	प्रतीची	प्रत्यङ्घि
Acc.	प्रत्यङ्गम्	प्रत्यङ्गौ	प्रतीचः	प्रत्यक्	प्रतीची	प्रत्यङ्घि
Instr.	प्रतीचा	प्रत्यङ्ग्याम्	प्रत्यङ्गिभिः	Like the masculine		
Dat.	प्रतीचे	प्रत्यङ्ग्याम्	प्रत्यङ्ग्यः			
Abl.	प्रतीचः	प्रत्यङ्ग्याम्	प्रत्यङ्ग्यः			
Gen.	प्रतीचः	प्रतीचोः	प्रतीचाम्			
Loc.	प्रतीचि	प्रतीचोः	प्रत्यङ्गु			
Voc.	प्रत्यङ्	प्रत्यङ्गौ	प्रत्यङ्गः	प्रत्यक्	प्रतीची	प्रत्यङ्घि

106.

Nom. sing.

Nom. plur.

Instr. sing.

Loc. plur.

न्यच् (downward)	न्यङ्-न्यक्	न्यञ्चः	नीचा	न्यक्षु
सम्यच् (right)	सम्यङ्-सम्यक्	सम्यञ्चः	समीचा	सम्यक्षु
उदच् (upward)	उदङ्-उदक्	उदञ्चः	उदीचा	उदक्षु
अन्वच् (following)	अन्वङ्-अन्वक्	अन्वञ्चः	अनूचा	अन्वक्षु
विष्वच् (pervading)	विष्वङ्-विष्वक्	विष्वञ्चः	विषूचा	विष्वक्षु

107. तिर्यच् (horizontal) has the weak stem तिरश्च् ।

पराच् (turned away), प्राच् (eastern) and अवाच् (southern) have only two stems: the strong stem is in आङ्, the weak stem in आच् ।

Nom. sing.

Nom. plur.

Instr. sing.

Loc. plur.

तिर्यच्	तिर्यङ्-तिर्यक्	तिर्यञ्चः	तिरश्चा	तिर्यक्षु
पराच्	पराङ्-पराक्	पराञ्चः	पराचा	पराक्षु
प्राच्	प्राङ्-प्राक्	प्राञ्चः	प्राचा	प्राक्षु
अवाच्	अवाङ्-अवाक्	अवाञ्चः	अवाचा	अवाक्षु

EXERCISES 21 & 22

1. Vocabulary

Pronominal adjectives

अन्यः-अन्या-अन्यद् other

एक one

पर other

कतरः-कतरा-कतरद्

which of two

चक्रवस् having done

जग्मिवस् having gone

तस्थिवस् having stood

निनीवस् having led

जघ्निवस् having killed

विद्वस् learned (man)

राजन् (राजा) m. king:

वर्त्मन् (वर्त्म) n. path

महिमन् (महिमा) m.

greatness:

गरिमन् (गरिमा) m.

heaviness:

प्रेमन् (प्रेमा, प्रेम)

m. n. love

मूर्धन् (मूर्धा) m. head

आत्मन् (आत्मा) m. self	ब्रह्मन् (ब्रह्मा, ब्रह्म) m. n.	वेश्मन् (वेश्म) n. house
नामन् (नाम) n. name	Brahman, the	लोमन् (लोम) n. hair
कर्मन् (कर्म) n. work	Absolute	चर्मन् (चर्म) n. skin,
जन्मन् (जन्म) n. birth	व्योमन् (व्योम) n. sky	leather
	भस्मन् (भस्म) n. ashes	छद्मन् (छद्म) n.
		disguise, fraud
प्रत्यच् western, averted	विष्वच् pervading	ज्योत्स्ना moonlight
न्यच् downward	तिर्यच् horizontal	चण्डालः outcast
सम्यच् right, proper	पराच् turned away	विषम् poison
उदच् upward	प्राच् eastern	वि-धा to perform,
अन्वच् following	अवाच् southern	to lay down
		वि-रम् (विरमति)
		to stop, to cease

II. Translate the following into English :

निगुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ।

न हि संहर्ते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चण्डालवेश्मनः ॥

(२) बहुभिर्मुनिभिरात्मनो महिमा स्तुतः । (३) ब्रह्मणा जगदेतत् सृष्टम् । (४) समीचा चर्मना जग्मिर्वाङ्मयशोऽधिगम्यते । (५) अग्नेर्भस्मस्वहं मृताया वध्वा हारमविन्दम् । (६) विद्वांस ऋषयः प्रभूतानि शास्त्राणि विहितवन्तः । (७) यावत्त्वं राजा तिष्ठसि तावदस्माकं सर्वेषां सुखं भवेत् । (८) पराक्रमो राज्ञो भूषणम् । (९) एतावतः शत्रून् जघ्नुषे वीराय राजा दुर्लभे रत्ने अयच्छत् । (१०) आ जन्मनो दरिद्रो नरोऽन्येषां पुरतो लज्जया परिभूयते ।

III. Decline the following :

विद्वस् in the masc. sing., मूर्धन् in the pl., अन्वच् in the neuter pl.

IV. Translate the following into Sanskrit :

(1) Your face is turned away, your mind is dejected, ashes cover your head, you have even forgotten the names of your friends. (2) From a pure sky the moonlight falls upon the path. (3) Shoes are made of (with) leather. (4) The child has drunk poison : give him (some) medicine. (5) The king and the queen rejoiced at the birth of a talented son. (6) Let the ministers defeat the western enemies by fraud or by force. (7) For the sake of others the honest man bears the heaviness of misery.

LESSON 23

THE FORMATION ON THE FEMININE

108. The general rules for the formation of the feminine of adjectives ending in vowels should be carefully revised (see LESSON 12).

Adjectives forming their feminine in आ are declined like लता ।

Adjectives forming their feminine in ई are declined like नदी ।

The present participle ātmanepada and the present participle passive (शानच्), the perfect participle passive (क्त), the comparative in तर and the superlative in तम and इष्ट form their feminine in आ ।

लभमान-लभमाना ; जीयमान-जीयमाना ; नीत नीता ; शुचितर-शुचितरा ; शुचितम-शुचितमा ; गरिष्ठ-गरिष्ठा ।

109. Some nouns and adjectives ending in अ follow special rules in forming their feminine :

(1) Nouns and adjectives ending in क form their feminine in इका—बालक-बालिका ; गायक-गायिका ।

(2) The following adjectives ending in अ form their feminine in ई—गौर-गौरी ; किशोर-किशोरी ; तरुण-तरुणी ; सदृश-सदृशी ; तादृश-तादृशी ।

(3) Nouns ending in अ and denoting a class or a species form their feminine in ई—सिंह-सिंही ; व्याघ्र-व्याघ्री ; हरिण-हरिणी ; हंस-हंसी ; मयूर-मयूरी, etc.

Exceptions—कोकिला, अम्बा, अम्बा, मूषिका, बलाका, चूडा ।

(4) Adjectives ending with the suffix मय form their feminine in ई—मृन्मय-मृन्मयी ; चिन्मय-चिन्मयी ।

110. Adjectives ending in consonants and having one stem only have the same form both in the masculine and in the feminine, e.g. कामकृत् (granting desire)—कामकृत् पिता ; कामकृत् कन्या ।

111. Adjectives ending in consonants and having *two* stems form their feminine as follows :

(1) adjectives ending in वत् and मत्, perfect participles active in क्तवत् and adjectives of quantity like कियत् etc., add ई to their weak stem—धीमत्-धीमती ; धनवत्-धनवती ; नीतवत् नीतवती ; कियत्-कियती ।

(2) present participles active in अत् (शत्) of the first, fourth and tenth conjugations add ई to their strong stem ; those of the sixth conjugation add ई either to the strong or to the weak stem—नयत्-नयन्ती ; पुष्यत्-पुष्यन्ती ; चोरयत्-चोरयन्ती ; विशत्-विशन्ती or बिशती (see the rule for the neuter dual, No. 83).

(3) भवत्, present part. active of भू forms its feminine in भवन्ती । भवत् honorific pronoun forms its feminine in भवती ।

(4) adjectives ending in इन् add ई to the strong stem in इन्—धनिन्-धनिनी ।

(5) comparatives in ईयस् add ई to their weak stem—पठीयस्-पटीयसी ।

112, Nouns and adjectives ending in consonants and having *three* stems form their feminine by adding ई to their weak stem :

Weak stem		Feminine
चक्रवस्	चक्रुष्	चक्रुषी
विद्वस्	विदुष्	विदुषी
राजन्	राज्ञ्	राज्ञी
प्रत्यच्	प्रतीच्	प्रतीची
प्राच्	प्राच्	प्राची

113. Interrogative and Relative Pronouns

Declension of the interrogative pronoun किम् (which ? what ?)

	M.			F.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	कः	कौ	के	का	के	काः	किम्	के	कानि
Acc.	कम्	कौ	कान्	काम्	के	काः	किम्	के	कानि
Instr.	केन	काभ्याम्	कैः	कया	काभ्याम्	काभिः	Like the masculine		
Dat.	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः	कस्यै	काभ्याम्	काभ्यः			
Abl.	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः	कस्याः	काभ्याम्	काभ्यः			
Gen.	कस्य	कयोः	केषाम्	कस्याः	कयोः	कासाम्			
Loc.	कस्मिन्	कयोः	केषु	कस्याम्	कयोः	कासु			

114. Declension of the relative pronoun यद् (which, who)

	M.			F.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom	यः	यौ	ये	या	ये	याः	यत्	ये	यानि
Acc.	यम्	यौ	यान्	याम्	ये	याः	यत्	ये	यानि
Instr.	येन	याभ्याम्	यैः	यया	याभ्याम्	याभिः	Like the masculine		
Dat.	यस्मै	याभ्याम्	येभ्यः	यस्यै	याभ्याम्	याभ्यः			
Abl.	यस्मात्	याभ्याम्	येभ्यः	यस्याः	याभ्याम्	याभ्यः			
Gen.	यस्य	ययोः	येषाम्	यस्याः	ययोः	यासाम्			
Loc.	यस्मिन्	ययोः	येषु	यस्याम्	ययोः	यासु			

EXERCISE 23

I. Vocabulary

बालिका girl	व्याघ्र tiger	अजः goat	जरा old age
गायकः singer	व्याघ्री tigress	बलाकः crane	रोगः disease
गायिका songstress	हरिणः deer	चटकः sparrow	अहितम् harmful deed
गौर white	हरिणी hind	मृन्मय earthen	चित्र surprising, strange
किशोर adolescent	हंसी female swan	चिन्मय spiritual	परि-तर्ज् (परितर्ज-यति) to menace, to threaten
तरुण youthful	मयूरः peacock	चर्ममय leathern	प्र-हृ (प्रहरति) to strike
सदृश like, similar	मयूरी peahen	अम्भस् (अम्भः) n. water	आ-चर् (आचरति) to perform
तादृश such	कोकिल cuckoo	देहः body	
क्षमिन् forbearing	गुणप्राहिन् appreciative	पुण्यम् merit	अनुकूल favour-able
दक्ष competent	अरुज healthy	सुदुर्लभ very hard to obtain	क्षयः loss, decline
स्वस्थ sound	यावत्...तावत् while		दूरतः far away
इन्द्रियम् sense	कीदृश what kind of	प्रयत्नः effort	अप्रतिहत unimpaired
प्रत्युद्यमः remedy	आत्मश्रेयस् (आत्म-श्रेयः) n. supreme good	खननम् digging	सम्-दीप् (संदीप्यते) to burn
भवनम् house			कार्यं to be done

II. Give the feminine of the following :

धावन् अश्वः । तरुणः गायकः । ज्यायान् बालकः । हतः व्याघ्रः । तादृशः कोकिलः ।
पीतवान् हरिणः । कियान् हंसः । तस्थिवान् अजः । गौरः किशोरः । गुणप्राही नरः ।
डीयमानः चटकः । दृष्टः मयूरः । चारुः बलाकः ।

III. Change the voice in the following :

जलं मयूरीभिः पीतम् । स्वसा भ्रातृन् दृष्टवती । भ्राता स्वसारौ रक्षितवान् । हरिणी राज्ञा हता । तरुण्यो गाथिका गानं गीतवत्यः । व्याध्या रुदितम् । मात्रोक्तम् ।

IV. Translate the following into English :

व्याध्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् ।

आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिबाम्भो लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ (१)

क्षमी दाता गुणग्राही स्वामी पुण्येन लभ्यते ।

अनुकूलः शुचिर्दक्षः कविर्विद्वान् सुदुर्लभः ॥ (२)

यावत् स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो

यावच्चन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो नायुषः ।

आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्

संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ (३)

LESSON 24

INDECLINABLE PAST PARTICIPLE (त्वा and ल्यप्) LOCATIVE AND GENITIVE ABSOLUTE

115. The participles dealt with so far are treated like adjectives and are subject to the rules of agreement with the noun they qualify.

There exists a past participle active, also called *gerund*, which is never declined.

Its formation is as follows :

(1) verbs not preceded by a preposition form their gerund by adding त्वा (त्वा) to the root, in a way similar to that of the perfect

participle (see No. 84) : गम्-गत-गत्वा ; पत्-पतित-पतित्वा ; लभ्-लब्ध-लब्ध्वा ।

Verbs of the tenth conjugation, however, keep their full active base : चुर—चोरयित्वा ।

(2) verbs preceded by a preposition replace त्वा by य (ल्यप्) : verbs ending with consonants and long vowels simply add य—

परिक्षिप्-परिक्षिप्य ; अनुभू-अनुभूय ; आदा-आदाय ।

verbs ending in short vowels add त्य instead of य—

विजि-विजित्य ; प्रतिश्रु-प्रतिश्रुत्य ; अनुकृ-अनुकृत्य ।

verbs ending in न् or म् and dropping their final nasal in the perfect passive participle have two forms : आगम्-आगम्य or आगत्य ; प्रणम्-प्रणम्य or प्रणत्य ; अनुमन्-अनुमन्य or अनुमत्य [see No. 84 (3)].

166. Use of the indeclinable past participle

When two different actions are performed by the same agent, the first of the two actions is expressed by the indeclinable past participle :

e.g. : I bathed and ate (=having bathed I ate)—स्नात्वाहमभक्षयम् ।

On seeing me my mother was pleased (=having seen me my mother was pleased)—मां दृष्ट्वा मातातुष्यत् ।

I came, I saw, I conquered (=having come and having seen, I conquered)—आगम्य दृष्ट्वा चाहमजयम् ।

When the second verb is in the passive voice, the indeclinable past participle refers **not** to the subject, but to the agent of the verb, i.e. to the noun in the instrumenral case. Thus : गृहमागम्य पित्रा निन्दितोऽहम् = On coming home my father scolded me (both the action of coming and that of scolding being performed by my father). Hence, if the voice is changed, the indecl. past part. remains unchanged : गृहमागम्य पिता मां निन्दितवान् ।

117. Locative and Genitive absolute

An absolute phrase is a phrase containing a participle the subject of which is different from the subject of the main verb ;
e.g. : *The sun having set*, we went home. Every absolute phrase can be replaced by an adverb-clause :

e.g. : The boys being tired, the master stopped the class=Because the boys were tired, the master stopped the class.

The hunter having gone, the birds began to sing=After the hunter went, the birds began to sing.

Your father being there, you did not rise from your seat=Although your father was there, you did not rise from your seat.

An absolute phrase can be translated into Sanskrit by the locative absolute. The subject is put in the locative case and the participle agrees with it in gender, number and case.

The present participle is used if the action of the absolute phrase is simultaneous with that of the main clause.

The past participle is used if the action of the absolute phrase precedes that of the main clause.

The active or passive participle is used according to the voice of the participle in the absolute phrase.

118. Examples

(1) The soldiers throwing arrows (=while the soldiers were throwing arrows), the general mounted his horse :

The soldiers : loc. plur. masc.—सैनिकेषु

throwing : active participle denoting an action simultaneous with that of the main clause : pres. act. part.

—क्षिपत्सु

arrows : acc. plur.—इषून्

सैनिकेषु इषून् क्षिपत्सु सेनापतिरश्वमारूढः ।

(2) The burden being carried by the servant (=as the burden was carried by the servant), we walked fast :

The burden : loc. sing. masc.—भारे

being carried : passive participle denoting an action simultaneous with that of the main clause : pres.

pass. part.—उद्धमाने

by the servant : instr. sing.—किंकरेण

किंकरेणोद्धमाने भारे वयं क्षिप्रमचराम ।

(3) My brother having drunk water (=after my brother had drunk water), I read my lessons.

My brother : loc. sing. masc.—भ्रातरि

having drunk : active part. denoting an action which precedes that of the main clause : past part. act.—

पीतवति

water : acc. sing.—जलम्

भ्रातरि जलं पीतवति पाठानहमपठम् ।

(4) The garland having been given (=after the garland was given), the boys sang.

The garland : loc. sing. fem.—मालायाम्

having been given : passive part. denoting an action which precedes that of the main clause : past part.

pass.—दत्तायाम्

मालायां दत्तायां बाला अगायन् ।

119. Genitive absolute

When the absolute phrase is equivalent to a concessive clause implying disregard or contempt, the genitive absolute may also be used. अपि is usually added :

e.g. : His father looking on (=although his father is looking on), the boy beats his younger brother—पितुः पश्यतोऽपि बालः कनीयांसं भ्रातरं ताडयति ।

120. When the subject of an adverb-clause is the same as that of the main clause, the use of the locative absolute remains possible if the voice of the adverb-clause can be changed :

e.g. : After he had defeated the enemies, the king started for the palace,

Change of voice : The enemies having been defeated, the king started for the palace.

Loc. abs. : अरिषु जितेषु राजा प्रासादं प्रस्थितः ।

121. When the absolute phrase contains the present participle of the verb 'to be', it can be omitted in the locative absolute :

e.g. : You being my protector (=since you are my protector), I have no fear—त्वयि रक्षितरि (सति) मम भयं नास्ति ।

EXERCISE 24

I. Vocabulary

आ-दा to receive	विप्रः brahmin	धूर्त rogue	प्रति-ईक्ष् (प्रतीक्षते)
अनु-भू (अनुभवति)	कःचित् } a certain	ततः then	to wait
to feel,	कःअयि }	उपायः means	परि-ईक्ष् (परीक्षते)
to enjoy,	मशः sacrifice	प्रकर्षः excellence	to examine
गौतमः Gautama	क्री to buy	तलम् base, foot	अभि-धा to address
अरण्यम् forest	वि-क्री to sell	आगमनम् coming	कुक्कुरः dog
स्कन्धः shoulder	छागः goat	साशंकम् with	आ-कर्ण् (आकर्णयति)
नि-धा to put		fear	to hear, to listen
down			निःसंशयम् certainly

II. Translate the following into English :

अस्ति गौतमस्यारण्ये कश्चिद् ब्राह्मणः । स च यज्ञायान्यस्माद् ग्रामाच्छागं क्रीत्वा स्कन्धे नीतवान् । स गच्छन् धूर्ताभ्यामवलोकितः । ततस्तौ धूर्तौ चिन्तितवन्तौ—“यद्येष छागः केनाप्युपायेन लभ्यते तदा मतिप्रकर्षो भवेत्” इति । ततस्तौ वृक्षयोस्तले तस्य

ब्राह्मणस्यागमनं प्रतीक्ष्य मार्गं स्थितौ। तत्रैकेन धूर्तेन गच्छन् स विप्रोऽभिहितः। “भो ब्राह्मण किं कुक्कुरः स्कन्धेनोद्धते” इति। विप्रेणोक्तम्—“नायं कुक्कुरः किन्तु यज्ञच्छागः” इति। तदनन्तरं द्वितीयेन धूर्तेन तथैवोक्तम्। तदाकण्यं ब्राह्मणश्छागं भूमौ निधाय परीक्ष्य च साशंकमवदत्—“मम छागः किं कुक्कुरो भवेत्” इति। प्रथमेन धूर्तेनोक्तम्—“पश्य। मा स्पृश। तीव्रैर्दन्तैस्त्वां दशेत्” इति। भयात् विप्रे क्षिप्रं गते धूर्तौ सानन्दं छागं हृतवन्तौ।

III. Translate the following into Sanskrit, using in every sentence either the indeclinable past participle or the locative absolute :

(1) I saw the minister and spoke to him. (2) The enemies having conquered, we fled. (3) The enemies having been conquered we sang. (4) The merchant sold two cows and bought one horse. (5) While the guests were arriving, all the servants adorned the house. (6) If you are alive, I, too, am alive. (7) After blaming me, my mother consoled me. (8) While your honour was our king, our happiness always increased. (9) We all fell asleep while the teacher spoke. (10) If a lion is stronger than a jackal, you should certainly vanquish your enemy. (11) Dear friends, look at me and have pity on me. (12) When the two black horses have drunk water and eaten grass, the cows should be brought in. (13) As the baby was carried away by the thieves, the mother, overcome by sorrow, fell upon the ground. (14) Although his daughters had fallen into danger, the rogue did not stir from the house.

LESSON 25

INFINITIVE IN तुम् (तुमुन्) THE SUBORDINATE-CLAUSE

122. The infinitive is formed by adding तुम् to the root after gunating a short medial vowel and a final vowel, e.g. : गम्-गन्तुम् ; जि-जेतुम् ।

Many verbs insert an इ before तुम्, e.g. : भू-भवितुम् ।

Verbs of the tenth conjugation keep their present base and insert इ, e.g. : चुर-चोरयितुम् ।

Many verbs form their infinitive irregularly (see Verbs and their Principal Parts).

123. Use of the infinitive

(1) The infinitive is used to express the purpose of an action :

e.g. : He came to acquire knowledge—विद्यामधिगन्तुं स आगतः ।

(2) The infinitive is used with adjectives meaning 'fit', 'able', and with verbs meaning 'to wish', 'to begin', 'to be able' :

e.g. ; I am unable to drink—पातुमसमर्थोऽस्मि ।

He wishes to hear the song—गीतं श्रोतुमिच्छति ।

He began to run—धावितुमारभत ।

(3) The infinitive is used with the verb अर्ह् (to deserve) in the sense of polite request, e.g. : You should protect me—मां रक्षितुमर्हसि ।

(4) The infinitive has no passive form. When the passive is to be expressed, the verb accompanying the infinitive is put in the passive :

e.g. : Active : I begin to see the trees—वृक्षान् द्रष्टुमारभे ।

Passive : The trees begin to be seen by me—मया वृक्षा द्रष्टुमारभ्यन्ते ।

124. The Subordinate-Clause

(1) The Noun-Clause

A noun-clause introduced by the conjunction 'that' is rendered into Sanskrit by a double accusative, e.g. : He thinks that Rāma is a hero (=he thinks Rāma to be a hero)—रामं वीरं चिन्तयति ।

A noun-clause introduced by a conjunctive pronoun is equivalent to an adjective-clause, e.g. : What he says is true (=that which he says is true)—यद् वदति तत्सत्यम् ।

Indirect speech does not exist in Sanskrit and must always be turned into direct speech. The end of the direct speech is marked by the word इति, e.g. : He told me that he had conquered the enemies (=“I have conquered the enemies”, so he told me)—अहं शत्रून् जितवानिति सोऽवदत् ।

125. (2) Adjective-Clause

An adjective-clause is introduced by a relative pronoun.

The case of the relative pronoun depends on its own grammatical function in the adjective-clause.

The number and gender of the relative pronoun depend on the number and gender of its antecedent.

e.g. : The man to whom the book was given has gone away from the house.

Adjective-clause : 'to whom the book was given' :

to whom : dative case governed by the verb 'was given'.

masc. sing., because its antecedent 'the man' is in the masc. sing.—यस्मै पुस्तकं दत्तम्

यस्मै नराय पुस्तकं दत्तं स गृहाद् गतः ।

126. Only the first four numerals are declined in the three genders :

एक (one)				द्वि (two)		
	M.	F.	N.	M.	F.	N.
Nom.	एकः	एका	एकम्	द्वौ	द्वे	द्वे
Acc.	एकम्	एकाम्	एकम्	द्वौ	द्वे	द्वे
Instr.	एकेन	एकया	like the masc.	द्वाभ्याम्		
Dat.	एकस्मै	एकस्यै		द्वाभ्याम्		
Abl.	एकस्मात्	एकस्याः		द्वाभ्याम्		
Gen.	एकस्य	एकस्याः		द्वयोः		
Loc.	एकस्मिन्	एकस्याम्		द्वयोः		

त्रि (three)				चतुर् (four)		
	M.	F.	N.	M.	F.	N.
Nom.	त्रयः	तिस्त्रः	त्रीणि	चत्वारः	चतस्रः	चत्वारि
Acc.	त्रीन्	तिस्त्रः	त्रीणि	चतुरः	चतस्रः	चत्वारि
Instr.	त्रिभिः	तिसृभिः	Like the masc.	चतुर्भिः	चतसृभिः	Like the masc.
Dat.	त्रिभ्यः	तिसृभ्यः		चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	
Abl.	त्रिभ्यः	तिसृभ्यः		चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	
Gen.	त्रयाणाम्	तिसृणाम्		चतुर्णाम्	चतसृणाम्	
Loc.	त्रिषु	तिसृषु		चतुषु	चतसृषु	

EXERCISE 25

I. Vocabulary

समर्थ able	अहं (अर्हति) to deserve	दोषः fault, defect	अनुरागः love
असमर्थ unable	यत् (यतते) to strive	गुणवत् virtuous	संमानय (संमानयति) to esteem, to honour
शक्य capable of being done	युज्यते it is proper खिद् (खिद्यते) to be depressed	गुणरागिन् lover of virtue	संसद् (संसत्) f. assembly
प्रशमः cessation	शक् to be able	कलङ्कः spot, mark	उत्सारणम् driving away
प्रशमं नी to check	आ-रुह् (आरोहति) to mount, to climb	व्याधिः m. disease	राजवल्लभः courtier
सारथिः m. chario- teer		जातमात्रः hardly born	अतिपुष्टाङ्गयुक्त strongly built
		वा or	

II. Translate the following into English :

दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणरागिणो न खिद्यन्ते ।

प्रीत्यैव शशिनि पतितं पश्यति लोकः कलङ्कमपि ॥ (१)

यं यं नृपोऽनुरागेण संमानयति संसदि ।

तस्य तस्योत्सारणाय यतन्ते राजवल्लभाः ॥ (२)

जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिं वा प्रशमं नयेत् ।

अतिपुष्टाङ्गयुक्तोऽपि स पश्चात्तेन हन्यते ॥ (३)

(४) नद्यां स्नातुं वयमागताः । (५) यद् वदति मूर्खस्तद् मतिमान् श्रातुं नेच्छति ।

(६) त्ययि प्रसन्ने मम किं गुणेन, त्यय्यप्रसन्ने मम किं गुणेन । (७) येषां विद्या नास्ति तेभ्यः
कुप्यति गुरुः । (८) एतावद् दुःखं सोढुमसमर्थाऽस्मीत्युक्त्वा नारी विषण्णा भूत्वा वृक्षस्य
तल उपाविशत् । (९) पापं परिहर्तव्यमिति मन्यन्ते साधवः । (१०) गच्छेत्युक्तं तथा ।

III. Translate the following into Sanskrit :

(1) On hearing that her husband had arrived, the young wife ran to the door. (2) We should protect those for whom we feel affection. (3) It is proper to salute the master entering the house. (4) Her sweet song could not be heard. (5) Those who are able

to check their senses are like a competent charioteer. (6) Those who begin to dig a well when their house is burning are like men who take a medicine when sickness has led them to death's door. (7) O king, you should forgive (अह् + inf.) my offences.

IV. Change the voice in the following :

धीमत्या गायिकया गातुमारभ्यताम् । वक्तुर्मुनेर्वचनानि बोद्धमारभे ।

LESSON 26

THE ADVERB-CLAUSE

127. The adverb-clause expresses a particular circumstance of the action of the main clause. In Sanskrit, the adverb-clause generally precedes the main clause and is introduced by a conjunctive adverb to which a simple adverb corresponds in the main clause, e.g. : 'The tree lies where it fell' will be translated into Sanskrit as "Where the tree fell, there it lies".

128. List of Adverbs

	Interrogative	Conjunctive	Simple	Indefinite
TIME	कदा (when ?)	यदा (when)	तदा (then)	कदाचित् (at times)
PLACE	कुत्र, क्व (where ?)	यावत् (while)	तावत् (—)	सर्वदा (always)
MANNER	कथम् (how ?)	यत्र (where)	तत्र (there)	सर्वत्र (everywhere)
CAUSE	किम् (why ?)	यथा (as)	तथा (so)	कथञ्चित् (somehow)
CONDITION	—	यतः (because)	(ततः)	
CONCESSION	—	यदि (if)	तर्हि (then)	
		यद्यपि (although)	तथापि (yet)	

Examples

You came when the guests had gone—यदातिथयो गतास्तदा त्वमागच्छः ।

Sit down while I fetch water—यावदहं जलमानयामि तावदुपविश ।

They stood where the hero fell—यत्र वीरोऽपतत् तत्र तेऽतिष्ठन् ।

Virtues adorn the heart as flowers adorn the tree—यथा पुष्पाणि वृक्षं तथा गुणा हृदयं भूषयन्ति ।

He does not speak because his friends have left him—यतो मित्राणि तमत्यजन् स न भाषते ।

If your mother comes, you should wait upon her—यदि मातागच्छेत् (तर्हि) तां सेवेथाः ।

Although I live in the forest, I still remember my friends—यद्यपि वने वसामि तथापि मित्राणि स्मरामि ।

129. When an adverb-clause is translated by an indeclinable past participle or by a locative or genitive absolute, the conjunctive and simple adverbs are not translated (see LESSON 24).

130. The numerals एक, द्वि, त्रि and चतुर् agree in gender and case with the noun they qualify.

The numerals from पञ्चन् (five) to नवदशन् (nineteen) are declined alike in the three genders. They agree in case with the noun they qualify. Except for षष् (six) and अष्टन् (eight) they are all declined like पञ्चन्.

	पञ्चन्	षष्	अष्टन्
Nom.	पञ्च	षट्	अष्ट or अष्टौ
Acc.	पञ्च	षट्	अष्ट or अष्टौ
Instr.	पञ्चभिः	षड्भिः	अष्टभिः or अष्टाभिः
Dat.	पञ्चभ्यः	षड्भ्यः	अष्टभ्यः or अष्टाभ्यः
Abl.	पञ्चभ्यः	षड्भ्यः	अष्टभ्यः or अष्टाभ्यः
Gen.	पञ्चानाम्	षण्णाम्	अष्टानाम्
Loc.	पञ्चसु	षट्सु	अष्टसु or अष्टासु

131. Cardinals and Ordinals from One to Nineteen

Cardinals			Ordinal			Cardinals			Ordinals		
एक	प्रथम	-मा	दशन्	दशम	-मी	एक	प्रथम	-मा	दशन्	दशम	-मी
द्वि	द्वितीय	-या	एकादशन्	एकादश	-शी	द्वि	द्वितीय	-या	एकादशन्	एकादश	-शी
त्रि	तृतीय	-या	द्वादशन्	द्वादश	-शी	त्रि	तृतीय	-या	द्वादशन्	द्वादश	-शी
चतुर्	चतुर्थ	-थी	त्रयोदशन्	त्रयोदश	-शी	चतुर्	चतुर्थ	-थी	त्रयोदशन्	त्रयोदश	-शी
	तुरीय	-या	चतुर्दशन्	चतुर्दश	-शी		तुरीय	-या	चतुर्दशन्	चतुर्दश	-शी
	तुर्य	-र्या	पञ्चदशन्	पञ्चदश	-शी		तुर्य	-र्या	पञ्चदशन्	पञ्चदश	-शी
पञ्चन्	पञ्चम	-मी	षोडशन्	षोडश	-शी	पञ्चन्	पञ्चम	-मी	षोडशन्	षोडश	-शी
षष्	षष्ठ	-ष्ठी	सप्तदशन्	सप्तदश	-शी	षष्	षष्ठ	-ष्ठी	सप्तदशन्	सप्तदश	-शी
सप्तन्	सप्तम	-मी	अष्टादशन्	अष्टादश	-शी	सप्तन्	सप्तम	-मी	अष्टादशन्	अष्टादश	-शी
अष्टन्	अष्टम	-मी	नवदशन्	नवदश	-शी	अष्टन्	अष्टम	-मी	नवदशन्	नवदश	-शी
नवन्	नवम	-मी				नवन्	नवम	-मी			

132. प्रथम, द्वितीय and तृतीय are optionally declined like pronouns in the dat., abl., gen. and loc. singular.

All ordinals form their feminine in ई except प्रथम, द्वितीय, तृतीय, तुरीय and तुर्य which form their feminine in आ.

EXERCISE 26

1. Vocabulary

पक्षिन् (पक्षी) m. bird	दिनम् day	सजल having water	भुजगः serpent
सेना army	दिवसः day	द्वयम् pair	भुजगी female serpent
सैनिकः soldier	सप्ताहः week	त्रयम् group of three	अण्डः egg
सेनापतिः m. general	मासः month	चतुष्टयम् group of four	बुभुक्षित famished
आम्रम् mango	वर्षम् year	क्षुधार्त famished	क्षीण lean, emaciated
रूप्यम् rupee	शताब्दम् century	महिला woman	निष्करुण pitiless
आणकः anna	ऋणम् debt		पुरुषः man
वैद्यः doctor			

श्रोत्रियः learn- ed brahmin	ऋणदातृ money- lender	स्व one's own	हातव्य to be avoided
दीर्घसूत्रता slowness	यमः Yama	तन्द्रा sluggish- ness	भूतिः f. prosperity
प्रभवः origin	प्राणाः (m. pl.) life	सहोदरः brother	हृदयम् heart
मत्तः from me	भावसमन्वित wise	भागवतः devotee	बुद्धिः f. intelligence
योजनम् eight miles	क्रोशः two miles	बुधः wise man	इह here; मूल्यम् price
		वस्तव्य to be dwelt in	आलस्यम् laziness

II. Translate the following into English :

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ (१)

वैद्यराज नमस्तुभ्यं यमराजसहोदर !

यमस्तु हरति प्राणान् वैद्यः प्राणान् धनानि च ॥ (२)

त्यजेत् क्षुधार्ता महिला स्वपुत्रं खादेत् क्षुधार्ता भुजगी स्वमण्डम् ।

बुभुक्षितः किं न करोति पापं क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति । (३)

षड् दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता ।

निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ (४)

तत्र मित्रं न वस्येयं यत्र नास्ति चतुष्टयम् ।

ऋणदाता च वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ॥ (५)

III. Translate the following into Sanskrit :

N.B.—The time and distance during which an action last are put in the accusative :

बहून् मासान् for many months, द्वे योजने for sixteen miles.

The time and distance within which an action is done are put in the instrumental :

त्रिभिः सप्ताहैः within three weeks ; एकेन क्रोशेन within two miles.

The time after which an action is done is put in the ablative :

दशभ्यो वर्षेभ्यः after ten years.

The price at which a thing is sold or bought is put in the instrumental : षड्भी रूप्यैः क्रीतः bought for six rupees.

(1) On the sixth day of the week I sold fruits for 18 rupees.

(2) In the nineteenth century many great men fought and died

for the country. (3) While all the children are playing, we are able to write poems. (4) For how many rupees did you buy that horse? (5) After returning from my friend's house I was sick for two weeks and four days. (6) Within 18 miles, we saw only five or six houses. (7) Three sisters and four brothers lived happily for many years. (8) The general told the soldiers to rise and to fight like lions. (9) Do as you are told. (10) There is nothing sweeter than honey, nothing dearer than a friend, nothing lighter than a pure mind. (11) The guests are tired for they have walked three krośas.

IV. Conversation between a fruit-seller and a customer :

आम्रन् । आम्रम् ।

कीदृशं फलं तवास्ति । आम्राणि पश्यानि ।

पश्यतु भवान् । तादृशं फलमद्य कुत्र भवता प्राप्तुं शक्यते ?

मूल्यं कियद् वद ।

द्वादशाम्राणि चतुर्भीं रूप्यैर्विक्रीयन्ते ।

किं वदसि ? चत्वारि रूप्याणि । तावन्मूल्यं दातुमसमर्थोऽस्मि ।

साधु । कियत् भवता दातुं शक्यम् ?

द्वादशानां द्वे रूप्याणि ।

भवान् मां परिहसितुमिच्छति । येन मूल्येनेतानि फलानि मया क्रीतानि तद् भवतो मूल्याद् भूयः ।

भवतु । अहं गच्छामि ।

तिष्ठतु भवान् । मम वचनं श्रूयताम् ।

तव वचनं श्रोतुं नेच्छामि । अलं कलहेन । चत्वारि त्वयोक्तम् । द्वे इति मयोक्तम् ।

द्वादशानां त्रीणि रूप्याणि दातुं युज्यते ।

साधु । कियन्ति फलानि यच्छामि ।

एकं दीयताम् ।

V. Three types of men :

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचः

प्रारभ्य विघ्नविहिता विरमन्ति मध्याः ।

विघ्नः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः

प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ॥

VERBAL ROOTS WITH THEIR PRINCIPAL PARTS

From the present tense in the active voice, the imperfect, imperative and potential active, and the present participle active are derived.

From the present tense in the passive voice, the imperfect, imperative and potential passive, and the present participle passive are derived.

From the perfect passive participle, the perfect active participle in क्तव is derived.

The indeclinable past participle and the infinitive are given independently.

The present tense active of verbs, which do not belong to the first, fourth, sixth and tenth conjugation, is not given, अस् (to be) and कृ (to do) excepted.

Verbal root	Present act.	Present Pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
अट् to roam (1)	अटति	अट्यते	अटित	अटित्वा	अटितुम्
अर्च to worship (1)	अर्चति	अर्च्यते	अर्चित	अर्चित्वा	अर्चितुम्
अर्थ to request (10)	अर्थयते	अर्थ्यते	अर्थित	अर्थयित्वा	अर्थयितुम्
अर्ह to deserve (1)	अर्हति	अर्ह्यते	अर्हित	अर्हित्वा	अर्हितुम्
अव् to protect (1)	अवति	अव्यते	अवित		अवितुम्
अस् to be (2)	अस्ति	भूयते	भूत	भूत्वा	भूयितुम्
अस् to throw (4)	अस्यति	अस्यते	अस्त	असित्वा	असितुम्
इष् to wish (6)	इच्छति	इष्यते	इष्ट	इष्ट्वा	एष्टुम्
ईक्ष् to see (1)	ईक्षते	ईक्ष्यते	ईक्षित	ईक्षित्वा	ईक्षितुम्
उज्म् to abandon (6)	उज्मति	उज्म्यते	उज्मित	उज्मित्वा	उज्मितुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
उष् to burn (1)	ओषति	उध्यते	उषित	ओषित्वा	ओषितुम्
एध् to grow (1)	एधते	एध्यते	एधित		एधितुम्
कथ् to tell (10)	कथयति-ते	कथ्यते	कथित	कथयित्वा	कथयितुम्
कम्प् to shake (1)	कम्पते	कम्प्यते	कम्पित	कम्पित्वा	कम्पितुम्
काश् to shine (1)	काशते	काश्यते	काशित	काशित्वा	काशितुम्
कुप् to be angry (4)	कुपयति	कुप्यते	कुपित	कुपित्वा	कुपितुम्
कुस् to embrace (4)	कुसयति	कुस्यते	कुसित		
कृ to do (8)	करीति	क्रियते	कृत	कृत्वा	कर्तुम्
कृत् to cut (6)	कृन्तति	कृत्यते	कृत	कर्तित्वा	कर्तितुम्
कृष् to draw (1)	कर्षति	कृष्यते	कृष्ट	कृष्ट्वा	कृष्टुम्
कृष् to plough (6)	कृषति	कृष्यते	कृष्ट	कृष्ट्वा	कृष्टुम्
कृ to scatter (6)	किरति	कीर्यते	कीर्ण	कीर्त्वा	कीरितुम्
कलृप् to be fit	कल्पते		कलृप्त	कल्पित्वा	कल्पितुम्
क्रम् to walk (1,4)	क्रामति क्राम्यति	क्रम्यते	क्रान्त	क्रान्त्वा	क्रान्तुम्
क्रीड् to play (1)	क्रीडति	क्रीड्यते	क्रीडित	क्रीडित्वा	क्रीडितुम्
क्रुध् to be angry (4)	क्रुध्यति	क्रुध्यते	क्रुद्ध	क्रुद्ध्वा	क्रुद्धम्
क्रुश् to cry (1)	क्रोशति	क्रुश्यते	क्रुष्ट	क्रुष्ट्वा	क्रुष्टुम्
कृस to be tired	कृामति	कृम्यते	कृान्त	कृान्त्वा	कृमितुम्
	कृाम्यति				

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
क्रिश् to suffer (4)	क्रिश्यते	क्रिश्यते	क्रिष्ट		कृष्टुम्
क्ष्ण् to hurt (8)		क्षण्यते	क्षत		क्षमितुम् क्षन्तुम्
क्षम् to endure (1,4)	क्षमते क्षाम्यति	क्षम्यते	क्षान्त	क्षमिता	क्षालयितुम्
क्षल् to wash (10)	क्षालयति	क्षाल्यते	क्षालित	क्षालिता	क्षेत्तुम्
क्षि to decay (1)	क्षयति	क्षीयते	क्षित क्षीण	क्षिता	क्षेप्तुम्
क्षिप् to throw (6)	क्षिपति	क्षिप्यते	क्षिप्त	क्षिप्त्वा	क्षोभितुम्
क्षुध् to be hungry (4)	क्षुध्यति	क्षुध्यते	क्षुधित	क्षुधिता	खानितुम्
क्षम् to tremble (4)	क्षम्बति		क्षुब्ध	क्षुम्बिता	खादितुम्
खन् to dig (1)	खनति ते	खन्यते-खायते	खात	खात्वा-खानित्वा	गणयितुम्
खाद् to eat (1)	खादति	खाद्यते	खादित	खादित्वा	गदितुम्
गण् to count (10)	गणयति ते	गण्यते	गणित	गणयित्वा	गन्तुम्
गद् to say (1)	गदति	गद्यते	गदित	गदित्वा	गहितुम्
गम् to go (1)	गच्छति	गम्यते	गत	गत्वा	गाढुम् गाहितुम्
गर्ह् to blame (1)	गर्हते	गर्ह्यते	गर्हित	गर्हित्वा	गूह्यितुम्
गाह् to plunge (1)	गाहते	गाह्यते	गाढ गाहित	गाढ्वा गाहित्वा	गातुम्
गुह् to hide (1)	गूह्यति ते	गुह्यते	गूढ	गूह्यित्वा	ग्रसितुम्
गै to sing (1)	गायति	गीयते	गीत	गीत्वा	ग्रहीतुम्
ग्रस् to swallow (1)	ग्रसते	ग्रस्यते	ग्रस्त	ग्रसित्वा	
ग्रह् to take (9)		ग्रह्यते	ग्रहीत	ग्रहीत्वा	

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past. pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
ग्लै to fade (1)	ग्लयति	ग्लयते	ग्लान	ग्लत्वा	ग्लतुम्
घुष् to proclaim (10)	घोषयति-ते	घुष्यते	घुषित घोषित	घोषयित्वा	घोषयितुम्
घ्रा to smell (1)	जिघ्रति	घ्रायते	घ्रात घ्राण	जिघ्रित्वा	घ्रातुम्
चर् to move (1)	चरति	चर्यते	चरित	चरित्वा	चरितुम्
चल् to move (1)	चलति	चल्यते	चलित	चलित्वा	चलितुम्
चि to collect (5)		चीयते	चित	चित्वा	चेतुम्
चिन्त् to think (10)	चिन्तयति-ते	चिन्त्यते	चिन्तित	चिन्तयित्वा	चिन्तयितुम्
चुर् to steal (10)	चोरयति-ते	चोर्यते	चोरित	चोरयित्वा	चोरयितुम्
चेष् to try (1)	चेष्टते	चेष्ट्यते	चेष्टित		चेष्टितुम्
छद् to cover (1,10)	छादयति-ते	छाद्यते	छन्न		
		छिद्यते	छादित	छित्वा	छेत्तुम्
छिद् to cut (7)			छिन्न		
जन् to be born (4)	जायते	जप्यते	जात	जपित्वा	जपितुम्
जप् to mutter (1)	जपति	जल्यते	जपित	जल्पित्वा	जल्पितुम्
जल्प् to prattle (1)	जल्पति	जलयते	जलित	जित्वा	जेतुम्
जि to conquer (1)	जयति	जीयते	जित	जीवित्वा	जीवितुम्
जीव् to live (1)	जीवति	जीव्यते	जीवित	जरित्वा	जरितुम्
जृ to grow old (4)	जीर्यति	जीर्यते	जीर्ण		
ज्ञा to know (9)		ज्ञायते	ज्ञात	ज्ञात्वा	ज्ञातुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
ज्वल् to glow (1)	ज्वलति	ज्वल्यते	ज्वलित		ह्यितुम्
ही to fly (1,4)	ह्यते हीयते	ताह्यते	हीन	ताह्यित्वा	ताह्यितुम्
तड् to beat (10)	ताडयति-ते	तान्यते	तत	तत्वा	तन्तुम्
तन् to spread (8)		तप्यते	तप्त	तप्त्वा	तप्सुम्
तप् to heat (1)	तपति				तोदितुम्
तुद् to strike (6)	तुदति	तुद्यते	तुन्न	तुत्वा	तोलयितुम्
तुल् to weigh (10)	तोलयति-ते	तोल्यते	तोलित	तुल्यत्वा	तोल्युम्
तुष् to be pleased (4)	तुष्यति		तुष्ट	तुत्वा	तर्पितुम्
तृप् to be satisfied (4)	तृप्यति		तृप्त	तीर्त्वा	तरितुम् तरीतुम्
तृ to cross (1)	तरति	तीर्यते	तीर्ण		
त्यज् to abandon (1)	त्यजति	त्यज्यते	त्यक्त	त्यक्त्वा	त्यक्तुम्
त्वर to hasten (1)	त्वरते		त्वरित तूर्ण	त्वरित्वा	त्वरितुम्
दंश् to bite (1)	दशति	दश्यते	दष्ट	दष्ट्वा	दंष्टुम्
दण्ड् to punish (10)	दण्डयति-ते	दण्ड्यते	दण्डित	दण्डयित्वा	दण्डयितुम्
दम् to tame (4)	दाम्यति	दम्यते	दान्त दमित	दान्त्वा दमित्वा	दमितुम्
दह् to burn (1)	दहति	दह्यते	दग्ध	दग्ध्वा	दग्धुम्
दा to give (1)	यच्छति	दीयते	दत्त	दत्त्वा	दातुम्
दिक् to play (4)	दीव्यति	दीव्यते	द्यूत	द्यूत्वा	देवितुम्
दिश to show (6)	दिशति	दिश्यते	दिष्ट	दिष्ट्वा	देष्टुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
हृ to honour	द्रियते	हृश्यते	हृत	हृष्ट्वा	द्रष्टुम्
दृश् to see	पश्यति		दृष्ट	द्युतित्वा	द्योतिषुम्
द्युत् to shine	द्योतते		द्युत	दुत्वा	द्रोतुम्
दृ to melt	द्रवति	द्रूयते	द्रुत		धातुम्
धा to put	धावति	धीयते	हित	धावित्वा	धाविषुम्
धाव् to run	धरति-ते	धायते	धृत	धृत्वा	धर्तुम्
धृ to hold	धारयति		धारित		
धृ to owe	धमति	धम्यते	धमत	धमात्वा	ध्यातुम्
ध्मा to blow	ध्यायति	धायते	ध्यात	ध्यात्वा	ध्यातुम्
ध्वे to meditate	नदति	नद्यते	नदित	नदित्वा	नदिषुम्
नद् to sound	नमति	नम्यते	नत	नत्वा	नन्तुम्
नम् to salute	नश्यति		नष्ट	नष्ट्वा	नष्टुम्
नश् to perish	नहति	नह्यते	नद्ध	नद्ध्वा	नद्धुम्
नह् to bind	निन्दति	निन्द्यते	निन्दित		
निन्द् to blame	नीयति	नीयते	नीत	नीत्वा	नेतुम्
नी to lead	नृत्यति	नृत्यते	नृत	नतित्वा	नतिषुम्
नृत् to dance	पचति	पच्यते	पक्व	पक्त्वा	पक्तुम्
पच् to cook	पठति	पठ्यते	पठित	पठित्वा	पठिषुम्
पठ् to read					

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
पत् to fall (1)	पतति	पस्यते	पतित	पतित्वा	पतितुम्
पद् to go (4)	पद्यते	पीयते	पन्न	पत्वा	पत्तुम्
पा to drink (1)	पिबति	पायते	पीत	पीत्वा	पातुम्
पा to protect (2)			पात		पातुम्
पाल् to protect (10)	पालयति-ते	पाल्यते	पालित	पालयित्वा	पालयितुम्
पीङ् to oppress (10)	पीडयति-ते	पीड्यते	पीडित	पीडयित्वा	पीडयितुम्
पुष् to nourish (4)	पुष्यति	पुष्यते	पुष्ट	पुष्ट्वा	पोषितुम्
पूज् to worship (10)	पूजयति	पूज्यते	पूजित	पूजयित्वा	पूजयितुम्
पृ to fill (3)		पूर्यते	पूर्ण	पूर्त्वा	
प्रच्छ् to ask (6)	प्रच्छति	प्रच्छयते	पृष्ट	पृष्ट्वा	प्रष्टुम्
प्री to please (10)	प्रीणयति-ते	प्रीयते	प्रीत	प्रीत्वा	प्रेतुम्
फल् to burst (1)	फलति		फलित	फलित्वा	फलितुम्
बन्ध् to bind (9)		बध्यते	बद्ध	बद्ध्वा	बन्धुम्
बाध् to obstruct (1)	बाधते	बाध्यते	बाधित	बाधित्वा	बाधितुम्
बुध्य् to know (4)	बुध्यते	बुध्यते	बुद्ध	बुद्ध्वा	बोद्धुम्
भक्ष् to eat (10)	भक्षयति ते	भक्ष्यते	भक्षित	भक्षयित्वा	भक्षयितुम्
भज् to divide (1)	भजति-ते	भज्यते	भक्त	भत्त्वा	भक्तुम्
भङ् to break (7)		भज्यते	भग्न	भङ्क्त्वा	भङ्क्तुम्
भाष् to speak (1)	भाषते	भाष्यते	भाषित	भाषित्वा	भाषितुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
भिद् to cleave (7)		भिद्यते	भिन्न	भित्त्वा	भेत्तुम्
भू to become (1)	भवति ते	भूयते	भूत	भूत्वा	भविष्युम्
अंश् to fall (4)	अश्नयति	अश्नयते	अष्ट	अष्ट्वा	अंशितुम्
अश् to roam (1,4)	अश्नति	अश्नते	अन्त	अन्त्वा	अश्मिषुम्
	आश्नयति				
मद् to be glad (4)	माद्यति	मद्यते	मत्त	मदित्वा	मदितुम्
मन् to think (4)	मन्यते	मन्यते	मत	मत्वा	मन्तुम्
मन्त्र to consult (10)	मन्त्रयते	मन्त्रयते	मन्त्रित	मन्त्रयित्वा	मन्त्रयितुम्
मस्ज् to sink (6)	मज्जति	मज्जयते	मज्ज	मज्जत्वा	
मा to measure (2)		मीयते	मित	मित्वा	मातुम्
मार्ग to seek (10)	मार्गयति ते		मार्गित		
मिल् to join (6)	मिलति	मिल्यते	मिलित	मिलित्वा	मेलितुम्
मुच् to loosen (6)	मुञ्चति	मुच्यते	मुक्त	मुत्त्वा	मोक्तुम्
मुद् to rejoice (1)	मोदते		मुदित	मुदित्वा	मोदितुम्
मुह् to faint (4)	मुह्यति	मुह्यते	मुग्ध मूढ़	मुग्धा मूढ्वा	मोग्धुम् मोदुम्
मृ to die (6)	म्रियते		मृत	मृत्वा	मर्तुम्
मृश to ponder (6)	मृशति	मृश्यते	मृष्ट	मृष्ट्वा	मर्ष्टुम्
म्ना to repeat (1)	मनति	मनायते	मना		

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
मृ॒ षै to fade (1)	मृ॒ षायति	इज्यते	मृ॒ षान	इष्ट्वा	यष्टुम्
यज् to sacrifice (1)	यजति	यत्यते	यति	यति॒त्वा	यति॒तुम्
यत् to attempt (1)	यतेते	यम्यते	यत	यत्वा	यन्तुम्
यम् to restrain (1)	यच्छति	याच्यते	याचि॒त	याचि॒त्वा	याचि॒तुम्
याच् to beg (1)	याचते	युज्यते	युक्त	युत्वा	योक्तुम्
युज् to join (7)	युध्यते	युध्यते	युद्ध	युद्ध्वा	योद्धुम्
युध् to fight (4)	रक्षति	रक्ष्यते	रक्षि॒त	रक्षि॒त्वा	रक्षि॒तुम्
रक्ष् to protect (1)	रचयति-ते	रच्यते	रचि॒त	रचयि॒त्वा	रचयि॒तुम्
रच् to arrange (10)	रभते	रभ्यते	रब्ध	रब्ध्वा	रब्धुम्
रभ् to begin (1)	रमते	रम्यते	रत	रत्वा	रन्तुम्
रम् to sport (1)	राजति-ते		राजि॒त	राजि॒त्वा	राजि॒तुम्
राज् to shine (1)	रोचते		रचि॒त	रचि॒त्वा	रोचि॒तुम्
रुच् to please (1)		रुच्यते	रुद्ध	रुद्ध्वा	रोद्धुम्
रुध् to obstruct (1)		रुच्यते	रुद्ध	रुद्ध्वा	रोद्धुम्
रुध् to grow (1)	रोहति	लंघ्यते	लङ्घि॒त	लङ्घ्वा	रोहन्तुम्
लङ्घ् to leap (1)	लङ्घति				
लज् to be ashamed (6)	लज्जते	लज्यते	लज्जि॒त	लज्ज्वा	लज्जन्तुम्
लभ् to get (1)	लभते	लभ्यते	लब्ध	लब्ध्वा	लब्धुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
लिख् to write (6)	लिखति	लिख्यते	लिखित	लिखित्वा	लेखितुम्
लिप् to anoint (6)	लिम्पति	लिप्यते	लिप्त	लिप्त्वा	लेप्नुम्
ली to stick (9)		लीयते	लीन	लीत्वा	लेतुम्
लुट् to wallow (4)	लुथ्यति	लुथ्यते	लुटित	लुत्वा	लोप्तुम्
लुप् to break (6)	लुम्पति	लुप्यते	लुप्त	लुब्ध्वा	लोब्धुम्
लुभ् to covet (4)	लुभ्यति	लुभ्यते	लुब्ध	लवित्वा	लवितुम्
लृ to cut (9)		लृयते	लृत	उत्त्वा	वक्तुम्
वच् to speak (2)		उच्यते	उक्त	उदित्वा	वदितुम्
वद् to speak (1)	वदति	उद्यते	उदित	वन्दित्वा	वन्दितुम्
वन्द् to salute (1)	वन्दते	वन्द्यते	वन्दित	उत्त्वा	वप्नुम्
वप् to sow (1)	वपति	उप्यते	उप्त	वान्त्वा	वमितुम्
वम् to vomit (1)	वमति	वम्यते	वान्त	उषित्वा	वस्तुम्
वस् to dwell (1)	वसति	उथ्यते	उषित	उढ्वा	वोढुम्
वह् to carry (1)	वहति	उह्यते	उह	वित्त्वा	वेत्तुम्
विद् to find (6)	विन्दति	विद्यते	वित्त विन्न	विष्ट्वा	वेष्टुम्
विश् to enter (6)	विशति	विश्यते	विष्ट	वृत्त्वा	वर्तितुम्
वृत् to exist (1)	वर्तते	वृत्यते	वृत्त	वृद्ध्वा	वर्धितुम्
वृध् to increase (1)	वर्धते	वृथ्यते	वृद्ध	विद्ध्वा	व्यद्धुम्
व्यध् to pierce (4)	विध्यति	विध्यते	विद्ध	विद्ध्वा	

Verbal root	Present act.	Present pass	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
वृज् to go (1)	व्रजति	व्रज्यते	व्रजित	व्रजित्वा	व्रजितुम्
शंस् to praise (1)	शंसति	शस्यते	शस्त	शस्त्वा	शंसितुम्
शक् to be able (5)	शक्नोति	शक्यते	शक्त	शक्त्वा	शक्तुम्
शप् to curse (1)	शपति	शप्यते	शप्त	शप्त्वा	शप्नितुम्
शम् to stop (4)	शाम्यति	शम्यते	शान्त	शान्त्वा	शाम्नितुम्
शिक्ष् to learn (1)	शिक्षते	शिक्ष्यते	शिक्षित	शिक्षित्वा	शिक्षितुम्
शुच् to grieve (1)	शोचति	शुच्यते	शोचित	शोचित्वा	शोचितुम्
शुष् to dry (4)	शुष्यति	शुष्यते	शुष्क	शुष्क	शोषुम्
श्रम् to be tired (4)	श्राम्यति	श्रम्यते	श्रान्त	श्रान्त्वा	श्रमनितुम्
श्रि to reach (1)	श्रयति	श्रीयते	श्रित	श्रित्वा	श्रयितुम्
श्रु to hear (5)	श्रुति	श्रूयते	श्रुत	श्रुत्वा	श्रोतुम्
श्लाघ् to praise (1)	श्लाघते	श्लाघ्यते	श्लाघित	श्लाघित्वा	श्लाघितुम्
श्लिष् to embrace (4)	श्लिष्यति	श्लिष्यते	श्लिष्ट	श्लिष्ट्वा	श्लिष्यितुम्
सद् to sit (1)	सीदति	सद्यते	सन्न	सन्त्वा	सन्तुम्
सह् to bear (1)	सहते	सह्यते	सोढ	सोढ्वा	सोढुम्
सान्त्व् to console (10)	सान्त्वयति	सान्त्व्यते	सान्त्वित	सान्त्वयित्वा	सान्त्वयितुम्
सिच् to sprinkle (6)	सिञ्चति	सिच्यते	सिक्त	सिक्तत्वा	सेक्तुम्
सिध् to reach (4)	सिध्यति	सिध्यते	सिद्ध	सेधित्वा	सेधितुम्
सृ to go (1)	सरति	स्रियते	सृत	सृत्वा	सृतुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
सृज् to create (6)	सृजति	सृज्यते	सृष्ट	सृष्ट्वा	सृष्टुम्
सेव् to serve (1)	सेवते	सेव्यते	सेवित	सेवित्वा	सेवितुम्
स्था to stand (1)	तिष्ठति	स्थीयते	स्थित	स्थित्वा	स्थातुम्
स्निह् to love (4)	स्निहति	स्निह्यते	स्निग्ध	स्निग्ध्वा	
स्पन्द् to throb (1)	स्पन्दते	स्पन्द्यते	स्पन्दिता	स्पन्दिता	स्पन्दुम्
स्पृश् to touch (6)	स्पृशति	स्पृश्यते	स्पृष्ट	स्पृष्ट्वा	
सृह् to long for (10)	सृह्यति	सृह्यते	सृहित	सृहित्वा	
स्फुर् to throb (6)	स्फुरति	स्फुरति	स्फुरित	स्मित्वा	स्मर्तुम्
स्मि to smile (1)	स्मयते	स्मीयते	स्मित	स्मिता	
स्मृ to remember (1)	स्मरति	स्मर्यते	स्मृत	स्मृत्वा	
स्र to flow (1)	स्रवति	स्रयते	स्रत्	सुप्त्वा	स्रन्तुम्
स्रप् to sleep (2)		सुष्यते	सुप्त		
स्वाद् to taste (1)	स्वादते	स्वाद्यते	स्वादित		
हन् to kill (2)		हन्यते	हत	हत्वा	हन्तुम्
हस् to laugh (1)	हसति	हस्यते	हसित	हसित्वा	हसितुम्
हा to abandon (3)		हीयते	हीन	हित्वा	हातुम्
हृ to take (1)	हरति	ह्रियते	हृत	हृत्वा	हर्तुम्
ह्वे to call (1)	ह्वयति	ह्व्यते	ह्वृत	ह्वृत्वा	ह्वान्तुम्

SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY

अ

अग्निः *m.* fire
 अग्रम् *tip, point*
 अग्रे *in front of (+gen.)*
 अजः *goat*
 अट् (1) (अटति) *to roam*
 अण्डः *egg*
 अत एव *therefore*
 अतिथिः *m.* guest
 अत्र *here*
 अदस् *that (see n. 70)*
 अद्य *today*
 अधम *lowest*
 अधः *below (+gen.)*
 अधुना *now*
 अनन्तरम् *after (+abl.)*
 अनिलः *wind*
 अनु *after, along (+acc.)*
 अनुकूल *favourable*
 अनुरागः *love*
 अन्तरा *between (+acc.)*
 अन्तरेण *without (+acc.)*
 अन्तिक *near*
 अन्तिम *last*
 अन्ध *blind*
 अन्नम् *food*
 अन्यः-अन्या-अन्यत् *other*
 अन्यथा *otherwise*
 अन्वच् (अन्वच्-अन्ची
 -अन्वक्) *following*
 अपराधः *offence*

अपि *even*
 अप्रतिहत *unimpaired*
 अभित *near (+acc.)*
 अभिधेयम् *name*
 अम्बु *water*
 अम्भस् (अम्भः) *n.* water
 अरण्यम् *forest*
 अरिः *m.* enemy
 अरुज *healthy*
 अर्च् (1) (अर्चति)
 to worship
 अर्थ (10) (अर्थयते)
 to request
 अर्थः *object, riches*
 अर्ह (1) (अर्हति)
 to deserve
 अलम् *enough (+instr.)*
 अलिः *m.* bee
 अल्प *little*
 अव् (1) (अवति)
 to protect
 अवाच् (०वाङ् ०वाची
 ०वाक्) *southern*
 अश्रु *tear*
 अश्वः *horse*
 अष्टन् *eight (see n. 130)*
 अष्टम (०मः ०मी ०मम्)
 eighth
 अष्टादशन् *eighteen*
 अष्टादश (०शः शी शम्)
 eighteenth
 अस् (अस्ति) *to be*

अस् (4) (अस्यति) *to*
throw ; वि-अस् (व्यस्य-
ति) to scatter
 असमर्थ *unable*
 असिः *m.* sword
 असीम *limitless*
 असृज् (असृक्) *n.* blood
 अस्मद् I (see n. 67)
 अहिः *m.* serpent
 अहित *harmful*

आ

आ *from, up to (+abl.)*
 आकाशः *sky*
 आकुल *disturbed*
 आगमः *arrival*
 आगमनम् *arrival*
 आचारः *conduct*
 आचार्यः *preceptor*
 आणकः *anna*
 आत्मन् (आत्मा) *m.* self
 आत्मश्रेयस् (आत्मश्रेयः) *n.*
 supreme good
 आदेशः *order*
 आद्य *first*
 आपद् (5) *to obtain*
 आपद् (आपत्) *f.*
 adversity
 आम्रम् *mango*
 आयुस् (आयुः) *n.* life
 आयुधम् (०मान् ०मती
 ०मत्) *long lived*

आरोग्यम् health
आलस्यम् laziness
आशा hope
आशु quick
आश्रमः hermitage
आश्रयः refuge, support
आसनम् seat
आहारः food
आह्लादः joy

इ

इच्छा wish
इति thus
इदम् this (see n. 69)
इन्दुः m. moon
इन्द्रियम् sense
इन्धनम् fuel
इयत् (०यान् ०यती ०यत्)
so great, so much
इव like
इष् (6) (इच्छति) to wish
इषुः m. arrow
इह here

ई

ईक्ष् (1) (ईक्षते) to see ;
परि-ईक्ष् (परीक्षते) to exam-
ine ; प्रति-ईक्ष् (प्रतिक्षते)
to expect
ईदृश (०शः ०शी ०शम्)
such
ईश्वरः God, master

उ

उच्चैः loudly
उज्जम् (6) (उज्जम्ति) to
abandon
उत्तम highest, best
उत्सारणम् driving
away
उदच् (०दङ् ०दीची ०दक्)
upward

उदधिः m. ocean
उदार generous, noble
उद्भिद् (उद्भिद्) m. plant
उद्यमः effort
उद्यानम् garden
उपरि above (+gen.)
उपानह् (उपानत्) f. shoe
उपायः means
उभयतः on both sides
(+acc.)

उरस् (उरः) n. breast
उरु wide
उष् (1) (ओषयि) to burn
उषस् (उषाः) f. dawn
उष्ण hot

ऊ

ऊर्जस् (ऊर्जः) n. vigour
ऊर्मिः f. wave

ऋ

ऋच् (ऋक्) f. hymn
ऋणम् debt

ऋणदात् (ऋणदाता)

money-lender
ऋते except (+abl)
ऋत्विज् (ऋत्विक्) m.
priest
ऋषिः m. seer

ए

एक one (see n. 126)
एकदा once upon a
time
एकादशन् eleven (see
n. 130)
एकादश (०शः ०शी ०शम्)
eleventh
एतद् this (see n. 67)
एतावत् (०वान् ०वती ०वत्)
so great, so much
एव just only
एवम् thus

ऐ

ऐरावतः Indra's
elephant
ऐश्वर्यम् power, sway

ओ

ओकस् (ओकः) n. house
ओघः flood, heap
ओजस् (ओजः) n. energy
ओदनः boiled rice
ओष्ठः lip

औ

औषधम् medicine

क

कः who (see किम्)
 ककुब् (ककुप्) f. direction
 कण्ठः neck
 कतरः which of two
 कथ् (1) (कथयति) to tell
 कथम् how
 कथञ्चित् somehow
 कदा when
 कदापि sometimes ;
 न कदापि never
 कनकम् gold
 कनिष्ठ youngest
 कनीयस् (०यान् ०यसी ०यः)
 younger
 कन्या daughter
 कपिः m. monkey
 कपोतः pigeon
 कमलम् lotus
 कम्प् (1) (कम्पते)
 to tremble
 करः hand
 करिन् (करी) m. elephant
 कर्ण् (10) (कर्णयति) to hear
 आ-कर्ण् (अकर्णयति) to
 hear, to listen
 कर्णः ear
 कर्तुं (कर्ता) m. doer,
 master
 कर्मन् (कर्म) n. work
 कलङ्कः spot
 कलहः quarrel

कलिः m. quarrel
 कल्याणम् welfare
 कविः m. poet
 काणः one-eyed
 काकः crow
 कान्तिः f. beauty
 कामः desire
 कामदुह् (कामधुक)
 granting desires
 कायः body
 कारणम् cause
 कार्य to be done
 कार्यम् work, business
 कालः time
 काव्यम् poem
 काश् (1) (काशते) to
 shine ; प्र-काश् (प्र-
 काशते) to shine
 किङ्करः servant
 किन्तु but
 किम् (कः का किम्) who ?
 what ? (see n. 113)
 कश्चित् काचित् किञ्चित्
 कोऽपि कापि किमपि
 some, a certain
 कियत् (०यान् ०यती ०यत्)
 how great ? how
 much ?
 किशोर (वरी) adoles-
 cent
 कीदृश (०शः ०शी ०शम्)
 of what kind ?
 कुक्कुरः dog
 कुतः whence ?

कुत्र where ?
 कुप् (4) (कुप्यति) to be
 angry (+dat.)
 कुशल skilful, expert
 कुस् (4) (कुस्यति)
 to embrace
 कुसुमम् flower
 कूपः well
 कृ (8) (करोति) to do,
 to make ; अलम्-कृ
 (अलंकरोति) to deco-
 rate
 कृत् (6) (कृन्तति) to cut
 कृतज्ञ grateful
 कृतज्ञता gratitude
 कृते for the sake of
 (+gen.)
 कृत्रिम artificial
 कृपण wretched
 कृश lean, emaciated
 कृष् (1) (कृषति) to draw;
 (6) (कृषति) to plough
 कृष्णः Kṛṣṇa
 कृष्ण black
 कृष्णाय (कृष्णायते) to
 make black
 कृ (6) (किरति) to scatter
 क्लृप् (1) (क्लपते) to be
 fit, to conduce
 (+dat.)
 केलिः f. jest
 कोकिलः cuckoo
 कोपः anger
 कौन्तेयः son of Kunti

क्रम् (1,4) (क्रामति, क्राम्य-
ति), अति-क्रम् (अतिक्राम्यति) to go beyond,
to cross

क्री (9) to buy ; वि-क्री
to sell

क्रीड् (1) (क्रीडति) to play
क्रीडा game

क्रुध् (4) (क्रुध्यति) to be
angry (+dat.)

क्रोधः anger

क्रुश् (1) (क्रोशति) to cry

क्रोशः cry, shout

क्लम् (1,4) (क्लामति,
क्लाम्यति) to be tired

क्लिश् (4) (क्लिश्यते)
to suffer

क्लेशः pain, trouble

क्व where ?

क्षण् (8) to hurt

क्षणः moment

क्षयः decay, loss

क्षम् (1,4) (क्षमते, क्षाम्यति)
to endure, to forgive

क्षमिन् (०मी ०मिणी ०मि)
forbearing

क्षल् (10) (क्षालयति)
to wash

क्षि (1) (क्षयति) to decay

क्षिप् (6) (क्षिपति) to
throw ; अधि-क्षिप्

(अधिक्षिपति) to

abuse ; नि-क्षिप् (नि-

क्षिपति) to put down ;

सम्-क्षिप् (संक्षिपति) to
shorten, to sum-
marize

क्षिप्र fast, quick

क्षीण wasted, lean

क्षुद्र small, mean

क्षुध् (4) (क्षुध्यति) to be
hungry

क्षुध् (क्षुत्) f. hunger

क्षुधार्त famished

क्षुभ् (4) (क्षुभ्यति) to be
agitated

क्षेत्रम् field

ख

खज्ज lame

खण्ड् (10) (खण्डयति)
to break

खण्डः piece, section

खन् (1) (खनति) to dig

खननम् digging

खलु indeed, surely

खाद् (1) (खादति) to eat

खिद् (4) (खिद्यते) to be
afflicted, depressed

ख्यात known, famous

ग

गङ्गा Ganges

गजः elephant

गण् (10) (गणयति) to

count ; अव-गण् (अव-

गणयति) to despise

गतिः f. course, gait

गन्तु (०ता ०त्री ०तु) goer

गन्धः odour, perfume

गम् (1) (गच्छति) to go ;

अधि-गम् (अधिगच्छति)

to obtain ; अव-गम्

(अवगच्छति) to know ;

आ-गम् (आगच्छति) to

come ; उप-गम् (उप-

गच्छति) to approach

प्रति-गम् (प्रतिगच्छति)
to return

गरिमन् (गरिमा)

m. heaviness

गानम् song

गायकः singer

गायिका songstress

गाह् (1) (गाहते)

to plunge

गिर (गीः) f. voice

गिरिः mountain

गुणः virtue, quality

गुणग्राहिन् (०ही ०हिणी

०हि) appreciative

गुणरागिन् (०गी ०गिणी

०गि) loving virtue

गुणवत् (०वान् ०वती ०वत्)
virtuous

गुणिन् (०णी ०णिनी ०णि)
virtuous

गुरु heavy, honourable

गुरुः m. teacher

गुह (1) (गूहति) to hide

गुहा cave

गृहम् house
 गृहिणी housewife
 गै (1) (गायति) to sing
 गोपालः cowherd,
 Gopāla
 गौतम. Gautama
 गौर (०रः ०री ०रम्)
 white, fair
 ग्रस् (1) (ग्रसते)
 to swallow
 ग्रह् (9) to seize
 ग्रामः village

घ

घटः jar
 घुष् (10) (घोषयति)
 to proclaim
 घृतम् ghee
 घ्रा (1) (जिघ्रति)
 to smell

च

च and
 चकृवस् (०वान् ०कृषी
 ०वत्) having done
 चक्रम् wheel
 चक्षुस् (चक्षः) n. eye
 चञ्चः f. beak
 चटकः (०का) sparrow
 चतुर् four (see n 126)
 चतुर्थ (०थः ०थी ०थम्)
 fourth
 चतुर्दशन् fourteen

चतुर्दश (०शः शी ०शम्)
 fourteenth
 चन्द्रः moon
 चन्द्रमस् (चन्द्रमाः) m.
 moon
 चमूः army
 चर् (1) (चरति) to move ;
 अप-चर् (अपचरति) to
 depart ; आ-चर् (आ-
 चरति) to perform
 चर्मन् (चर्म) n. leather
 चर्ममय (०मयः ०मयी
 ०मयम्) leathern
 चल् (1) (चलति) to move
 चण्डालः (०ली) outcast
 चारु lovely, beautiful
 चि (5) to collect, to
 gather
 चित्र surprising
 चिन्त् (10) (चिन्तयति)
 to think

चिन्मय (०मयः ०मयी
 ०मयम्) spiritual
 चिरम् for a long time
 चिरात् after a long time
 चुर् (10) (चोरयति)
 to steal
 चेतस् (चेतः) n. mind
 चेष्ट् (1) (चेष्टते) to try

छ

छद् (10) (छादयति)
 to cover

छद्मन् (छद्म) n. disguise,
 fraud
 छागः goat
 छाया shade
 छिद् (7) to cut
 छिद्रम् hole, crack

ज

जगत् n. world
 जग्मिवस् (०वान् ०मुषी
 ०वत्) having gone
 जघ्मिवस् (०वान् ०घ्नुषी
 ०वत्) having killed
 जन् (4) (जायते) to be
 born
 जनः man, person
 जनकः father
 जननी mother
 जन्मन् (जन्म) n. birth
 जप् (1) (जपति)
 to mutter

जरा old age
 जलम् water
 जल्प (1) (जल्पति)
 to prattle
 जातिः f. race, caste
 जानु knee
 जामातृ (जामाता) m.
 son-in-law
 जालम् net
 जि (1) (जयति) to con-
 quer ; वि-जि (विजयते)
 to vanquish ; परा-जि
 (पराजयते) to defeat

t, th, d

+

जिह्वा tongue

जीव् (1) (जीवति) to live

जीवनम् life

जीवितम् life

जेतृ (०ता ०त्री ०तृ)

victorious

जू (4) (जीर्यति) to grow

old

ज्ञा (9) to know

ज्ञानम् knowledge

ज्ञानवत् (०वान् ०वती

०वत्) learned

ज्ञानिन् (०नी ०निनी ०नि)

learned

ज्येष्ठ eldest

ज्योतिस् (ज्योतिः) n. light

ज्योत्स्ना moonlight

ज्वल् (1) (ज्वलति)

to glow

jh झ ३

झठिति quickly, at once

ट

टगर squint-eyed

टिप्पनी gloss, comment

टीका commentary

ड

डिम्भः young child

डी (1,4) (डयते, डीयते)

to fly

त

तक्रम् butter-milk

तटः slope, shore

तड् (10) (ताडयति)

to beat

तडित् f. lightning

तन्दुलः uncooked rice

ततः thence, then

तत्र there

तथा so, thus

तद् (सः सा तद्) that

(see n. 67)

तदा then

तन् (8) to stretch

तनुः f. body

तन्द्रा fatigue, sluggish-
ness

तन्द्रालु sleepy, sluggish

तप् (1) (तपति)

to burn

तपस् (तपः) n. heat,

penance

तपस्विन् (०स्वी) ascetic

तमस् (तमः) n. darkness

तरुः m. tree

तरुण (०णः ०णी ०णम्)

youthful

तर्ज् (10) (तर्जयति-ते) to

threaten परि-तर्ज् (प-

रितर्जयति) to threaten

तलम् base, foot

तस्थिवस् (०वान् ०स्थुषी

०वत्) having stood

तादृश (०शः ०शीः ०शम्)

such

तारा star

तालु palate

तावत् (०वान् ०वती ०वत्)

so great, so much

तिर्यच् (तिर्यङ् तिरश्च

तिर्यक्) horizontal

तीरम् bank

तीव्र sharp, violent

तुद् (6) (तुदति) to strike

तल् (10) (तौल्यति)

to weigh

तुष् (4) (तुष्यति) to be

pleased

तूष्णीम् silently

तृणम् grass

तृतीय third

तृप् (4) (तृप्यति) to

satisfy oneself

तृप्तिः f. satisfaction

तृष्णा thirst

तृ (1) (तरति) to cross

तृ अव-तृ (अवतरति)

to descend

तेजस् (तेजः) n. glow,

brilliance

तेजस्विन् (०वी ०विनी ०वि)

spirited, ardent

त्यज् (1) (त्यजति) to

abandon; परि-त्यज्

(परित्यजति) to give

up, to forsake

त्रयम् group of three

त्रयोदशन् thirteen
 त्रयोदश (०शः ०शी ०शम्)
 thirteenth
 त्रि (त्रयः तिस्रः त्रीणि)
 three (see n. 126)
 त्वर् (1) (त्वरते)
 to hasten

द

दंश (1) (दशति) to bite
 दक्ष competent, skilful
 दण्ड् (10) (दण्डयति)
 to punish
 दण्डः stick
 दन्तः tooth
 दम् (4) (दाम्यति)
 to tame

दया compassion mercy
 दरिद्र poor
 दर्शनम् sight, vision
 दशन् ten
 दशम (०मः ०मी ०मम्)
 tenth

दह् (1) (दहति) to burn
 अव-दह् (अवदहति) to
 burn down
 दा (1) (यच्छति) to give
 आ-दा to receive
 प्र-दा to offer

दानम् gift
 दातृ (०ता ०त्री ०तृ)
 donor, giver, generous
 दारु wood

दासः servant
 दासी maid servant
 दिनम् day
 दिव् (4) (दीव्यति)
 to play
 दिवसः day
 दिवा by day
 दिश् (6) (दिशति) to
 show ; आ-दिश् (आ-
 दिशति) to command ;
 उप-दिश् (उपदिशति) to
 instruct, to advise
 दिश् (दिक्) f. direction
 दीप् (4) (दीप्यते) to shine ;
 सम्-दीप् (संदीप्यते) to
 burn, to glow

दीर्घ long
 दीर्घसूत्रता slowness
 दुःखम् misery
 दुर्जनः wicked man
 दुर्लभ difficult to get
 दुहितृ (दुहिता)
 f. daughter

दूतः messenger
 दूर distant
 दूरम् far away (+abl.)
 दूरात् दूरतः from afar
 दृ (6) (द्रियते) आ-दृ
 (आद्रियते) to honour
 दृढ firm
 दृश् (1) (पश्यति) to see
 दृ (9) to tear, to split
 देवः god

देहः body
 दैवम् fate
 दोषः fault
 द्युत् (1) (द्योतते) to
 shine
 द्रु (1) (द्रवति) to run,
 to melt
 द्रयम् pair
 द्वादशन् twelve
 द्वादश (०शः ०शी ०शम्)
 twelfth
 द्वार् (द्वाः) f. door
 द्वि (द्वौ द्वे द्वे) two
 (see n. 126)
 द्वितीय second
 द्विष् (द्विट्) m. enemy

ध

धनम् wealth
 धनवत् (०वान् ०वती ०वत्)
 rich
 धनिन् (०नी ०निनी ०नि)
 rich
 धनुस् (धनुः) n. bow
 धर्मः duty, law, virtue
 धा (3) to put ; अभि-धा
 to address ; नि-धा to
 lay down
 धातृ (धाता) m creator
 धात्री nurse
 धान्यम् grain
 धाव् (1) (धावति) to run ;
 अभि-धाव् (अभिधावति)
 to attack

धिक् fie on (+ acc.)
 धीमत् (०मान् ०मती ०मत्)
 talented, prudent
 धीर steadfast
 धुर् (धूः) f. yoke
 धूर्तः rogue
 धूलिः f. dust
 धृ (1) (धरति-ते) to hold
 धृ (10) (धारयति) to owe
 धेनुः f. cow
 ध्मा (1) (धमति) to blow
 ध्यै (1) (ध्यायति)
 to meditate

न

न not
 नक्तम् at night
 नगरम्, नगरी city
 नद् (1) (नदति) to sound
 नदी river
 ननान्द (ननान्दा)
 f. husband's sister
 नप्तृ (नप्ता) m. grandson
 नम् (1) (नमति) to salute
 नमः honour, salutation
 to (+ dat.)
 नरः man
 नव new
 नवन् nine
 नवम (०मः ०मी ०मम्)
 ninth
 नवदशन् nineteen
 नवदश (०शः ०शी ०शम्)
 nineteenth

नश् (4) (नश्यति)
 to perish
 नह् (4) (नह्यति) to bind
 नामन् (नाम) n. name
 नाम by name
 नारी woman
 नाशः destruction
 निकषा near (+acc.)
 नित्य constant, regular
 निद्रा sleep
 निधिः m. treasure
 निन्द् (1) (निन्दति)
 to blame

निनीवस् (०वान् ०न्युषी
 ०वत्) having led
 निपुण skilled
 निरपराध innocent
 निर्गुण worthless
 निर्दय pitiless
 निष्करुण pitiless
 निःसंशयम् certainly
 नी (1) (नयति) to led ;
 आ-नी (आनयति) to
 bring ; परि-नी (परि-
 णयति) to marry

नीच low
 नीतिः f. conduct
 नीरुज healthy
 नील blue
 नृत् (4) (नृत्यति)
 to dance
 नृपः king
 नृपतिः m. king

नेतृ (नेता) m. leader
 नेत्रम् eye
 न्यच् (०न्यच् ०नीची ०न्यक्)
 low

प

पक्षः side, wing
 पक्षिन् (पक्षी) m. bird
 पङ्कम् mud
 पच् (1) (पचति) to cook
 पञ्चदश (०शः ०शी
 ०शम्) fifteenth
 पञ्चदशन् fifteen
 पञ्चन् five (see n. 130)
 पञ्चम (०मः ०मी ०मम्)
 fifth
 पट्ट cleaver
 पठ् (1) (पठति) to read
 पत् (1) (पतति) to fall
 परि-पत् (परिपतति) to
 fly around
 पत्नी wife
 पत्रम् leaf, letter
 पथ्य wholesome
 पद् (4) (पद्यते) to go ;
 वि-पद् (विपद्यते) to
 fall into adversity ;
 सम्-पद् (संपद्यते) to
 prosper
 पदम् step, place
 पयस् (पयः) n. water,
 milk
 पर other

परतः beyond (+abl.)
 परशुः m. axe
 पराक्रमः valour, exploit
 पराच् (०राङ् ०राची ०राक्) turned away
 परिव्राज् (परिव्राट्) m. mendicant
 परिषद् (परिषत्) f. assembly
 परिहर्तव्य to be avoided
 परुष hard, rough
 पर्वतः mountain
 पशुः m. beast
 पश्चात् behind (+gen.)
 पा (1) (पिबति) to drink
 पा (2) to protect
 पाठः lesson
 पाणिः m. hand
 पात्रम् vessel
 पादः foot
 पापम् sin
 पाणिषदः courtier
 पाल् (10) (पालयति) to protect
 पितृ (पिता) m. father
 पीड् (10) (पीडयति) to oppress, to torment
 पीत yellow
 पीन fat
 पुण्यम् merit
 पुत्रः son
 पुनर् (पुनः) again
 पुरतः in front (+ gen.)

पुर (पूः) f. city
 पुरा formerly
 पुरुषः man
 पुरुषकारः human effort
 पुष् (4) (पुष्यति) to nourish
 पुष्पम् flower
 पुस्तकम् book
 पूज् (10) (पूजयति) to worship
 पूर्वम् before (+abl.)
 पृथिवी earth
 पृथु wide
 पू (3) to fill
 प्रच्छ् (6) (प्रच्छति) to ask ; आ-प्रच्छ् (आपृच्छते) to take leave
 प्रति towards (+acc.)
 प्रत्यच् (०त्यङ् ०तीची ०त्युक्) backward, western
 प्रत्युद्यमः reaction, remedy
 प्रथम first
 प्रभवः crigin
 प्रभावः power
 प्रभुः m. lord, master
 प्रभूत much, many
 प्रयत्नः effort
 प्रशमः cessation
 प्रशमं नी to check
 प्रसन्न favourable
 प्रसादः favour
 प्राक् before (+abl.)

प्राच् (प्राङ् प्राची प्राक्) forward, eastern
 प्रातर् (प्रातः) early
 प्रावृष् (प्रावृट्) f. monsoon
 प्रासादः palace
 प्रिय deer
 प्री (10) (प्रीणयति) to please
 प्रेमन् (प्रेमा, प्रेम) m., n. love

फ

फटः hood of a snake
 फल् (1) (फलति) to bear fruit
 फलम् fruit
 फलवत् (०वान् ०वती ०वत्) fruitful
 फुल्ल blossoming
 फेणः foam

ब

बन्ध् (9) to bind
 बन्धुः relative, friend
 बलम् strength
 बलवत् (०वान् ०वती ०वत्) strong
 बलाकः का crane
 बलिन् (०ली ०लिनी ०लि) strong
 बहिः outside (+abl.)
 बहु much, many

बालः बालकः boy
 बाला बालिका girl
 बाहुः m. arm
 बिन्दुः m. drop
 बिलम् hole
 बुद्धिः f. intelligence
 बुद्धिमत् (०मान् ०मती
 ०मत्) intelligent
 बुध् (1,4) (बोधति बुध्यते)
 to know ; प्र-बुध् (प्रबोधति
 प्रबुध्यते) to awake
 बुधः wise man
 बुभुक्षित famished
 ब्रह्मन् (ब्रह्म) n.
 the Absolute
 ब्रह्मन् (ब्रह्मा) m.
 Brahṁā
 ब्राह्मणः brahmin

भ

भक्तिः f. devotion
 भक्ष् (10) (भक्षयति)
 to eat
 भगवत् (भगवान्) God
 भगिनी sister
 भज् (1) (भजति)
 to divide
 भङ्ग (7) to break
 भद्रम् fortune
 भयम् fear
 भयंकर fearful
 भर्तृ (भर्ता) m. lord,
 husband

भवत् (०वान् ०वती) your
 honour (see n. 91.)
 भवनम् house, abode
 भस्मन् (भस्म) n. ashes
 भागवतः devotee
 भारः burden
 भार्या wife
 भाष् (1) (भाषते)
 to speak
 भाषा speech, language
 भिद् (7) to split
 भुज् (7) to eat, to
 enjoy
 भुजगः-गी serpent
 भुवनम् world
 भू (1) (भवति) to be, to
 become ; अनु-भू (अनु-
 भवति) to feel, to
 enjoy ; उद्-भू (उद्-
 भवति) to arise ; परि-
 भू (परिभवति) to over-
 come ; प्र-भू (प्रभवति)
 to prevail
 भूतिः f. prosperity
 भूसत् m. king
 भूमिः f. earth
 भूष् (10) (भूषयति)
 to adorn
 भूषणम् ornament
 भृ (1) (भरति) to support
 भोगः enjoyment,
 pleasure
 भोजनम् meal
 भ्रंश् (4) (भ्रश्यति) to fall

भ्रम् (1,4) (भ्रमति भ्राम्यति)
 to roam, to err

म

मतिः f. mind
 मतिमत् (०मान् ०मती
 ०मत्) prudent
 मत्स्यः fish
 मद् (4) (माद्यति)
 to rejoice
 मधु honey
 मधुलिह् (मधुलिट्) m. bee
 मध्य middlemost,
 mediocre
 मन् (4) (मन्यते) to think
 मनस् (मनः) n. mind
 मनोरथः wish, desire
 मन्त्र् (10) (मन्त्रयते)
 to consult
 मन्त्रः sacred text, spell
 मन्त्रिन् (मन्त्री) m.
 minister
 मयूरः peacock
 मयूरी peahen
 मरुत् m. wind
 मलहारकः sweeper
 महत् (०हान् ०हती ०हत्)
 great
 महिमन् (महिमा) m.
 greatness
 महिला woman
 मा not (with
 imperative)

मा (2) to measure; निस्-
 मा (निर्मा) to build
 मांसम् flesh
 मातृ (माता) f. mother
 मानय (मानयति)
 संमानयति to honour
 मार्ग (10) (मार्गयति)
 to seek
 मार्गः path
 माला garland F.
 मासः month
 मित्रम् friend
 मिल् (6) (मिलति) to join
 मुक्तिः f. salvation
 मुखम् mouth, face
 मुच् (6) (मुश्चति)
 to release
 मुद् (1) (मोदते) to rejoice
 मुद्रा coin, seal
 मुनिः m. sage
 मुह् (4) (मुह्यति) to faint
 मूर्खः fool
 मूर्धन् (मूर्धा) m. head
 मूषकः rat, mouse
 मृ (6) (म्रियते) to die
 मृग् (10) (मृगयते) to seek
 मृगः deer
 मृत dead
 मृत्युः m. death
 मृदु soft
 मृन्मय (०मयः ०मयी
 ०मयम्) earthen
 मेघः cloud
 मोहः illusion M.

य
 यज् (1) (यजति)
 to sacrifice
 यज्ञः sacrifice
 यत् (1) (यतते) to
 attempt
 यत्र where
 यथा तथा as...so
 यत् (यः या यत्) who,
 which (see n. 114)
 यदा when
 यदि if
 यम् (1) (यच्छति)
 to restrain
 यशस् (यशः) n. fame
 या (2) to go
 याच् (1) (याचते) to beg
 यावत् (०वान् ०वती ०वत्)
 ...तावत् (०वान् ०वती
 ०वत्) as much...as
 यावत् ...तावत् while
 युज् (7) to join
 युध् (4) (युध्यते) to fight
 युद्धम् war, battle
 युष्मद् thou, you
 (see n. 67)
 योजनम् eight miles

र
 रक्ष् (1) (रक्षति)
 to protect
 रक्षित् (रक्षिता)
 m. protector

रघुः Raghu
 रच् (10) (रचयति) to
 arrange, to compose
 रज्जुः f. rope
 रत्नम् jewel
 रथः chariot
 रभ् (1) (रभते); आ-रभ
 (आरभते) to begin
 रम् (1) (रमते) to sport
 रम्भा plantain-tree
 रविः m. sun
 रश्मिः m. ray
 रहसि secretly
 राज् (1) (राजते)
 to shine
 राजन् (राजा) m. king
 राजवल्लभः courtier
 राज्ञी queen
 रात्रिः f. night
 रामः Rāma
 राशिः m. heap
 रुच् (1) (रोचते) to
 please (see n. 44)
 रुद् (2) to cry
 रुध् (7) to obstruct
 रुधिरम् blood
 रुह् (1) (रोहति) to
 grow;
 आ-रुह् (आरोहति) to
 climb, to mount
 रूप्यम् rupee
 रेखा line, series
 रेणुः f. dust, pollen
 रोगः disease

रोगिन् (०गी ०गिणी ०गि)

sick

रोदनम् weeping

ल

लघु light

लङ्घ् (1) (लङ्घति) to leap

लज्ज् (6) (लज्जते)

to be ashamed

लज्जा shame

लता creeper

लभ् (1) (लभते) to re-

ceive, to obtain

लाभः acquisition

लिख् (6) (लिखति)

to write

लिप् (6) (लिम्पति)

to smear, to anoint

ली (9) to adhere,

stick

लुट् (4) (लुट्यति)

to wallow

लुप् (6) (लुम्पति) to break

लुभ् (4) (लुभ्यति)

to covet.

लृ (9) to cut

लोक् (10) (लोकयति)

अव-लोक् (अवलोकयति)

to see, to observe

लोकः world

लोभः avarice greed

लोमन् (लोम) n. hair

लोल fickle, anxious

व

वंशः race, family

वक्तृ (वक्ता) m. orator

वक्तृ (वक्ता वक्त्री वक्तृ)

eloquent

वच् (2) to speak

वचनम् saying

वणिज् (वणिक्)

m. merchant

वद् (1) (वदति) to speak;

वि-वद् (विवदते) to dis-

agree, to dispute

वधः killing, murder

वधूः wife, woman

वनम् forest

वन्द् (1) (वन्दते)

to salute

वप् (1) (वपति) to sow

वपुस् (वपुः) n. body

वयस् (वयः) n. age

वराहः boar

वर्णः colour, caste

वर्त्मन् (वर्त्म) n. path

वर्षम् year

वस् (1) (वसति) to dwell

वस्तव्य to be dwelt in

वसु wealth

वस्तु thing, object

वस्त्रम् garment

वह् (1) (वहति)

to bear, to flow

वा or

वाच् (वाक्) f. speech

वाणी voice

वापी well

वायुः m. wind

वारि water

विघ्नः obstacle

वित्तम् money, riches

विद् (6) (विन्दति)

to find

विद् (4) (विद्यते) to be

विद्या knowledge

विद्युत् f. lightning

विद्वस् (०वान् ०दुषी ०वत्)

learned

विधिः m. fate

विनयः modesty

विना without (+acc.
instr. or abl.)

विनोदः diversion

विपद् (विपत्) f.

adversity

विप्रः brahmin

विमूढ bewildered

विवाहः wedding

विश् (6) (विशति) to

enter ; अभि-नि-विश्

(अभिनिविशते) to re-

sort to (+acc.);

उप-विश् (उपविशति) to

sit ; प्र-विश् (प्रविशति)

to enter

विश् (विट्) Vaiśya

विश्वम् universe

विषण्ण dejected

विषम् poison

विष्वक् (विष्वङ् विष्वक्)
 विष्वक्) all-pervading
 वीरः hero, warrior
 वृकः wolf
 वृक्षः tree
 वृत् (वर्तते) to be,
 to exist ; नि-वृत् (नि-
 वर्तते) to desist from :
 परिवृत् (परिवर्तते) to
 turn, to change ; प्र-
 वृत् (प्रवर्तते) to pro-
 ceed, to begin
 वृथा in vain
 वृद्ध old
 वृद्धत्वम् old age
 वृध् (1) (वर्धते)
 to tremble
 वेधस् (वेधाः) m. Creator
 वेप् (1) (वेपते) to sake,
 to tremble
 वेश्मन् (वेश्म) n. house
 वैद्यः doctor
 व्यध् (4) (विध्यति)
 to pierce
 व्यसनम् loss, misfortune
 व्याघ्रः tiger
 व्याघ्री tigress
 व्याधिः m. disease
 व्याधित sick
 व्योमन् (व्योम) n. sky
 व्रज् (1) (व्रजति) to go, to
 walk
 व्रतः व्रतम् vow, promise

श
 शंस् (1) (शंसति)
 to praise
 शक् (5) to be able
 शक्तिः f. strength,
 power
 शक्य able to be done
 शठः rogue
 शताब्दम् century
 शत्रुः m, enemy
 शनैः slowly
 शप् (1) (शपति)
 to curse
 शब्दः sound, noise
 शम् (4) (शाम्यति) to be-
 come quiet, to stop
 शरः arrow
 शरद् (शरत्) f. autumn
 शरीरम् body
 शर्वरी night
 शशिन् (शशी) m. moon
 शस्त्रम् weapon
 शाखा branch
 शान्तिः f. peace
 शास्त्रम् sacred book,
 science
 शिक्ष् (1) (शिक्षते)
 to learn
 शिखरः summit
 शिरस् (शिरः) n. head
 शिशुः m. baby, child
 शिष्यः pupil
 शीत cold
 शीर्षम् head

शीलम् character
 शुच् (1) (शोचति)
 to grieve
 शुचि pure
 शुष् (4) (शुष्यति) to dry
 शूरः hero
 शृगालः jackal
 शोभा splendour
 श्रम् (4) (श्राम्यति)
 to be tired
 श्रि (1) (श्रयति) to
 reach : आ-श्रि (आ-
 श्रयति) to depend on,
 to have recourse
 श्रीमत् (०मान् ०मती ०मत्)
 rich, fortunate
 श्रु (5) to hear
 श्रोतृ (श्रोता) m. hearer
 श्रोत्रियः learned
 brahmin
 श्लाघ (1) (श्लाघते)
 to praise
 श्लिष् (4) (श्लिष्यति)
 to embrace
 श्वश्रूः mother-in-law
 श्वः tomorrow
 श्वेत white

ष

षष् (षट्) six
 (see n. 130)
 षष्ठ (षष्ठः षष्ठी षष्ठम्)
 sixth

षोडश (०शः ०शी ०शम्)
sixteenth
षोडशन् sixteen

स

संसद (संसत्) *f.* assembly
सकृत् once
सख्यम् friendship
सजल having water
सत्त्वम् being
सत्यम् truth
सद् (1) (सीदति) to sit ;
प्र-सद् (प्रसीदति) to be
favourable ; वि-सद्
(विषीदति) to be afflic-
ted, depressed
सदस् (सदः) *n.* abode,
residence
सदृश (०शः ०शी ०शम्)
similar
सन्ध्या twilight
सपदि at once
सप्तन् seven
सप्तम (०मः ०मी ०मम्)
seventh
सप्तदश (०शः ०शी ०शम्)
seventeenth
सप्तदशन् seventeen
सप्ताहः week
सभा court, assembly
समक्षम् in the presence
of (+gen.)
समम् with (+instr.)

समयः time, contract
समया near (+acc.)
समर्थ able
समिध् (समित्) *f.* fuel
समीपम् near (+gen.)
समुद्रः sea
सम्पद् (सम्पत्) *f.* wealth,
prosperity
सम्यक् well, properly
सम्यच् (सम्यङ् ० मीची
०म्यक्) right, proper
सम्राज् (सम्राट्) *m.*
emperor
सरित् *f.* river
सर्पः serpent, snake
सर्व all (see n. 96)
सर्वतः on all sides
(+acc.)
सर्वत्र everywhere
सर्वदा always
सवितृ (सविता) *m.* sun
सह (1) (सहते)
to endure
सह with (+instr.)
सहसा suddenly
साधु good, holy
साधुः *m.* holy man
सानन्दम् cheerfully
सान्त्व (10) (सान्त्वयति)
to appease,
to console
सारथिः *m.* charioteer
साशंकम् with fear

सिंहः lion
सिंही lioness
सिच् (6) (सिञ्चति)
to sprinkle
सिध् (4) (सिध्यति)
to reach,
to succeed
सीता Sītā
सुखम् happiness
सुगन्धि fragrant
सुदुर्लभ very difficult
to obtain
सुप्त asleep
सुमतिः *f.* kindness
सुमति wise
सुमनस् (०नाः ०नाः ०नः)
benevolent
सुमनस् (सुमनाः) *m.*
learned man
सुरभि fragrant
सुवर्णम् gold
सुहृद् (सुहृत्) *m.* friend
सूतः charioteer
सूर्यः sun
स्र (1) (सरति) to move,
अनु-स्र (अनुसरति) to
follow
सृज् (6) (सृजति) to
create
सृष्टिः *f.* creation
सेतुः *m.* bridge
सेना army
सेनापतिः *m.* general
सेव् (1) (सेवते) to serve

सैनिकः soldier
 सोपानम् ladder
 सौन्दर्यम् beauty
 स्कन्धः shoulder
 स्तु (2) to praise
 स्तेनः thief
 स्था (1) (तिष्ठति) to stand ; अधि-स्था (अधि-तिष्ठति) to occupy, to dwell (+acc.) ; उद्-स्था (उत्तिष्ठति) to rise
 स्थानम् place
 स्थित standing
 स्थिर firm, steadfast
 स्थूल big, large
 स्ना (2) to bathe
 स्निह् (4) (स्निह्यति) to love (+loc.)
 स्पन्द (1) (स्पन्दते) to throb
 स्पर्धा rivalry
 स्पृश् (6) (स्पृशति) to touch
 स्पृह् (10) (स्पृह्यति) to desire (+dat.)
 स्मि (1) (स्मयते) to smile ; वि-स्मि (विस्मयते) to be surprised

स्मृ (1) (स्मरति) to remember ; वि-स्मृ (विस्मरति) to forget
 स्मृतिः f. remembrance, law-book
 सज् (सक्) f. garland
 स्र (1) (स्रवति) to flow
 स्व one's own
 स्वप् (2) to sleep
 स्वप्नः dream
 स्वभावः nature
 स्वर्गः heaven
 स्वसृ (स्वसा) f. sister
 स्वस्ति hail ! (+dat.)
 स्वस्थ healthy
 स्वाद् (1) (स्वादते) to taste
 स्वादु sweet
 स्वामिन् (स्वामी) m. lord, husband

ह

हंसः swan
 हंसी female swan
 हत killed
 हन् (2) to kill, प्रति-हन् to strike ; वि-हन् to disturb

हनुः f. jaw
 हनुमत् (हनुमान्) Hanumān
 हरिः m. Hari
 हरिणः deer
 हरिणी female deer
 हरित green
 हलम् plough
 हविस् (हविः) n. oblation
 हस् (1) (हसति) to laugh ; परि-हस् (परि-हसति) to laugh at
 हा (3) to abandon
 हातव्य to be avoided
 हारः necklace
 हास्यम् ridicule
 हि for, indeed
 हिमवत् (हिमवान्) Himālaya
 हृ (1) (हरति) to take away ; परि-हृ (परि-हरति) to avoid ; प्र-हृ (प्रहरति) to strike ; सम्-हृ (संहरति) to collect
 हृदयम् heart
 हृदः lake
 ह्वे (1) (ह्वयति) to call

ENGLISH-SANSKRIT GLOSSARY

A

to abandon उज्झ् (6),
त्यज् (1), हा (3)
able समर्थ
able to be done शक्य
to be able शक् (5)
abode भवनम्, सदस्
(सदः) n.
above उपरि (+ gen.)
the Absolute ब्रह्मन्
(ब्रह्म) n.
to abuse अधि-क्षिप् (6)
acquisition लाभः
to address अभि-धा (3)
adolescent किशोरः (री)
to adorn भूष् (10)
adversity आपद् (आपत्)
f. विपद् (विपत्) f.
to fall into adversity
वि-पद् (4) (विपद्यते)
to advise उप-दिश् (6)
afar दूरम् ; from afar
दूरात्
afflicted पीडित
to be afflicted वि-सद्
(विषीदति)
after अनन्तरम् (+abl.),
अनु (+acc.)
again पुनर
age वयस् (वयः) n.

old age जरा
to be agitated क्षुब्ध (4)
all सर्व (see n. 96)
along अनु (+acc.)
although यद्यपि
always सदा, सर्वदा
and च
anger कोपः, क्रोधः
angry कुपित, क्रुद्ध
to be angry कुप् (4),
क्रुध् (4) (+dat.)
anna आणकः
anxious लोल
to appease सान्त्व (10)
appreciative गुणग्राहिन्
to approach उप-गम् (1)
ardent तेजस्विन्
to arise उत्-भू (1)
Arjuna अर्जुनः, कौन्तेयः
arm बाहुः m.
army चमूः f.
to arrange रच् (10)
arrival आगमः, आगमनम्
to arrive आ-गम् (1)
arrow इषुः m. शरः
artificial कृत्रिम
ascetic यतिः m. तपस्विन्
(तपस्वी) m.
ashamed लज्जित
to be ashamed लज्ज्
(लज्जते)
ashes भस्मन् (भस्म) n.

to ask प्रच्छ् (6)
(प्रच्छति)
asleep श्लप्
assembly परिषद् (परि-
षत्) f. सभा, संसद्
(संसत्) f.
to attack अभि-धाव् (1)
आ-क्रम् (4) (आक्राम्यति)
to attempt यत् (1)
(यतते)
autumn शरद् (शरत्) f.
avarice लोभः
to avoid परि-हृ (1)
to be avoided परिहर्तव्य
to awake प्र-बुध् (1)
axe परशुः m.

B

baby शिशुः m.
backward प्रत्यच्
bank तीरम्
base तलम्
to bathe स्ना (2)
battle युद्धम्
to be अस् (2), भू (1),
विद् (4) (विद्यते), वृत्
(1) (वर्तते)
beak चञ्चुः f.
to bear वह् (1)
beast पशुः m.
to beat तड् (10)
(ताडयति)
beautiful चारु

beauty कान्तिः f., सौन्दर्यम्
 to become भू (1)
 bee अलिः m. मधुलिह्
 (मधुलिट्) m.
 before पूर्वम्, प्राक्
 (+abl.)
 to beg याच् (1) (याचते)
 to begin आ-रम्भ् (1)
 (आरभते), प्र-वृत् (1)
 (प्रवर्तते)
 behind पश्चात् (+gen.)
 below अधः (+gen.)
 best उत्तम, श्रेष्ठ
 between अन्तरा (+acc.)
 beyond परतः (+gen.)
 big स्थूल
 to bind बन्ध् (4), बन्ध् (7)
 bird पक्षिन् (पक्षी) m., विहगः
 birth जन्मन् (जन्म) n.
 to bite दंश (1) (दंशति)
 black कृष्ण
 to blacken कृष्णाय
 (कृष्णायते)
 to blame निन्द् (1)
 blind अन्ध
 blood असृज् (असृक्) n.
 रुधिरम्
 blossoming फुल्ल
 to blow ध्मा (1) (धमति)
 blue नील
 boar वराहः
 body कायः, तनुः f., देहः,
 वपुस् (वपुः) n. शरीरम्

book पुस्तकम्
 to be born जन् (4)
 (जायते)
 bow धनुस् (धनुः) n.
 boy बालः, बालकः
 Brahmā ब्रह्मन् (ब्रह्मा) m.
 brahmin ब्राह्मणः, विप्रः
 branch शाखा
 to break भङ्ग (7), छुप्
 (6) (छुम्पति)
 breast उरस् (उरः) n.
 bridge सेतुः m.
 brilliance तेजस्
 (तेजः) n.
 to bring आ-नी (1)
 to build निस्-मा
 (निर्मा) (2)
 burden भारः
 to burn उष् (1), तप्
 (1), दह् (1)
 to burn down
 अव-दह् (1)
 business कार्यम्
 but किन्तु
 butter-milk तक्रम्
 to buy क्री (9)

C

to call हे (1)
 caste जातिः f., वर्णः
 cause कारणम्
 cave गुहा
 century शताब्दम्

a certain कश्चित्,
 काचित्, किञ्चित्
 certainly निःसंशयम्
 cessation प्रशमः
 to change परि-वृत् (1)
 (परिवर्तते)
 character शीलम्
 chariot रथः
 charioteer सारथिः m.
 सूतः
 to check यम् (1)
 (यच्छति), प्रशमं नी (1)
 cheerfully सानन्दम्
 child डिम्भः, शिशुः m.
 city नगरम्, नगरी, पुर
 (पूः) f.
 clever पटु
 to climb आ-रुह् (1)
 cloud मेघः
 coin मुद्रा
 cold शीत
 to collect चि (5)
 सम्-ह (1)
 colour वर्णः
 to come आ-गम् (1)
 comment टिप्पणी
 commentary टीका
 compassion दया
 to compose रच् (10)
 conduct आचारः, नीतिः f.
 to conquer जि (1)
 to console सान्त्व (10)
 to consult मन्त्र् (10)
 (मन्त्रयते)

constant नित्य
 contract समयः
 to cook पच् (1)
 to count (गण्) (10)
 country देशः
 course गतिः f.
 court सभा
 courtier पारिषदः
 to cover छद् (10)
 (छादयति)
 to covet लुभ् (4)
 cow धेनुः f.
 crack छिद्रम्
 crane बलाकः, बलाका
 to create सृज् (6)
 creation सृष्टिः f.
 Creator धातृ (धाता) m.
 वेधस् (वेधाः) m.
 creeper लता
 to cross अति-क्रम् (4)
 (अतिक्राम्यति), तृ (1)
 (तरति)
 crow काकः
 cry क्रोशः
 to cry क्रश् (1), रुद् (2)
 cuckoo कोकिलः, कोकिला
 to curse शप् (1)
 to cut कृत् (6) (कृन्तति),
 लृ (9)

D

to dance नृत्य (4)
 darkness तमस् (तमः) n.

daughter कन्या, दुहितृ
 (दुहिता) f.
 dawn उषस् (उषाः) f.
 day दिनम्, दिवसः
 by day दिवा
 dead मृत
 dear प्रिय
 death मृत्युः m.
 debt ऋणम्
 decay क्षयः
 to decay क्षि (1)
 to decorate अलम्
 कृ (8)
 deer मृगः, हरिणः
 to defeat परा-जि (1)
 (पराजयते)
 dejected विषण्ण
 to depart अप-चर् (1)
 to be depressed खिद्
 (4) (खिद्यते), वि-सद्
 (1) (विषीदति)
 to descend अव-तृ (1)
 to deserve अर्ह् (1)
 desire इच्छा, मनोरथः
 to desire इष् (1)
 (इच्छति), स्पृह् (10)
 (+dat.)
 to desist नि-वृत् (1)
 (निवर्तते) (+abl.)
 to despise अव-गण् (10)
 destruction नाशः,
 devotee भक्तः, भागवतः
 devotion भक्तिः f.

to die मृ (6) (म्रियते)
 difficult to get दुर्लभ
 to dig खन् (1)
 digging खननम्
 direction ककुब् (ककुप्)
 f., दिश् (दिक्) f.
 to disagree वि-वद् (1)
 (विवदते)
 disease रोगः, व्याधिः m.
 disguise छद्मन् (छद्म) n.
 to dispute वि-वद् (1)
 (विवदते)
 distant दूर
 disturbed आकुल
 diversion विनोदः
 to divide भज् (1)
 to do कृ (8) (see nn.
 51 & 62); to be
 done कार्यं
 doctor वैद्यः, भिषग्
 (भिषक्) m.
 doer कर्तृ (कर्ता) m.
 dog कुक्कुरः
 door द्वार (द्राः) f., द्वारम्
 to draw कृष् (1)
 dream स्वप्नः
 to drink पा (1) (पिबति)
 driving away उत्सारणम्
 drop बिन्दुः
 to dry शुष् (4)
 dust धूलिः f.
 duty धर्मः, कर्तव्यम्
 to dwell वस् (1)

E

ear कर्णः	
early प्रातर्	
earth पृथिवी, भूमिः f.	
eastern प्राच्	
to eat खाद् (1),	
	भक्ष् (10)
effort उद्यमः, प्रयत्नः	
egg अण्डः, अण्डम्	
eight अष्टन् (see n. 130)	
eighteen अष्टदशन्	
eighteenth अष्टदश	
eighth अष्टम	
eldest ज्येष्ठ	
elephant करिन् (करी)	m. गजः
eleven एकादशन्	
eleventh एकादश	
emaciated कृश	
to embrace कुस् (4),	
	श्लिष् (4)
emperor सम्राज्	
	(सम्राट्) m.
to endure क्षम् (4)	
(क्षाम्यति), सह् (1) (सहते)	
enemy अरिः m. द्विष्	
	(द्विट्) m. शत्रुः m.
energy ओजस् (ओजः) n.	
to enjoy अनु-भू (1),	
	भुज् (7)
enough अलम् (instr.)	
to enter प्र-विश् (6)	

to err भ्रम् (1,4) (भ्रमति)	
	(भ्राम्यति)
even अपि	
everywhere सर्वत्र	
to examine परि-ईक्ष् (1)	
	(परीक्षते)
except ऋते (+abl.)	
to exist वृत् (1) (वर्तते)	
to expect प्रति-ईक्ष् (1)	
	(प्रतीक्षते)
expert कुशल	
exploit पराक्रमः	
eye चक्षुस् (चक्षुः) n.	नेत्रम्

F

face मुखम्	
fair गौर	
to faint मुह् (4)	
to fall पत् (1), भ्रंश् (4)	
	(भ्रश्यति)
fame कीर्तिः f., यशस्	
	(यशः) n.
family वंशः	
famished क्षुधार्त	
famous ख्यात	
far दूरम् ; from afar	
	दूरात्
fast क्षिप्र	
fat पीन	
fate दैवम्, विधिः m.	
father जनकः, पितृ	
	(पिता) m.
fatigue तन्द्रा	

fault दोषः	
favour प्रसादः	
favourable अनुकूल, प्रसन्न	
to be favourable प्रसद्	
	(1) (प्रसीदति)
fear भयम्	
fearful भयंकर	
with fear साशंकम्	
to feel अनु-भू (1)	
fickle लोल	
fie on धिक् (+acc.)	
fifth पञ्चम	
fifteen पञ्चदशन्	
fifteenth पञ्चदश	
to fight युध् (4) (युध्यते)	
to fill पू (3)	
to find विद् (6) (विन्दति)	
fire अग्निः m.	
firm दृढ़, स्थिर	
first आद्य, प्रथम	
fish मत्स्यः	
to be fit क्लृप् (1)	
(कल्पते) (+ dat.)	
five पञ्चन् (see n. 130)	
flesh मांसम्	
flood ओघः	
to flow वह् (1) सू (1)	
flower कुसुमम्, पुष्पम्	
to fly डी (1,4)	
	(डयते, डीयते)
to fly around परि-	
	पत् (1)
foam फेणः	

to follow अनु-सृ (1)
 following अन्वच्
 food अन्नम्, आहारः
 fool मूर्खः
 foot पादः, तलम्
 for हि
 forbearing क्षमिन्
 forest अरण्यम्, वनम्
 to forget वि-स्मृ (1)
 to forgive क्षम् (1, 4)
 (क्षमते, क्षाम्यति)
 formerly पुरा
 to forsake परि-त्यज् (1)
 fortune भद्रम्
 fortunate श्रीमत्
 forward प्राच्
 four चतुर् (see n. 126)
 fourteen चतुर्दशन्
 fourteenth चतुर्दश
 fourth चतुर्थ
 fragrant सुगन्धि, सुरभि
 fraud छद्मन् (छद्म) n. कपटम्
 friend बन्धुः m. मित्रम्,
 सुहृद् (सुहृत्) m.
 friendship सख्यम्
 from आ (+abl.)
 in front of अग्रे (+gen.)
 पुरतः (+gen.)
 fruit फलम्
 fruitful फलवत्
 to bear fruit फल् (1)
 fuel इन्धनम्, समिध्
 (समित्) f.

G

gait गतिः f.
 game क्रीडा
 Ganges गङ्गा
 garden उद्यानम्
 garland माला, सज्
 (सज्) f.
 garment वस्त्रम्
 to gather चि (5)
 सम्-चि (5)
 Gautama गौतमः
 general सेनापतिः
 generous उदार, दातृ
 ghee घृतम्
 gift दानम्
 girl बाला, बालिका
 to give दा (यच्छति) ५
 to give up परित्यज् (1)
 giver दातृ (दाता) m.
 glow तेजस् (तेजः) n.
 to glow ज्वल् (1),
 सम-दीप् (4) (संदीप्यते)
 to go गम् (1), व्रज् (1)
 goat अजः, ङागः
 God ईश्वरः, भगवत्
 (•वान्)
 god देवः
 goer गन्तु (गन्ता) m.
 gold कनकम्, सुवर्णम्
 good साधु
 Gopāla गोपालः
 grain धान्यम्

grandson नप्तृ
 (नप्ता) m.
 grass तृणम्
 grateful कृतज्ञ
 gratitude कृतज्ञता
 great महत् (see n. 90)
 how great ? कियत्
 so great इयत्, एतावत्
 as great as यावत्...
 तावत्
 greatness महिमन्
 (•मा) m.
 green हरित
 to grieve शुच् (1)
 to grow रुह् (1)
 guest अतिथिः m.

H

hail ! स्वस्ति (+dat.)
 hair केशः, लोमन् (लोम) n.
 hand करः, पाणिः m. हस्तः
 happiness सुखम्
 happy सुखिन्
 harmful अहित
 hard परुष
 Hari हरिः
 to hasten त्वर् (1)
 (त्वरते)
 head मूर्धन् (मूर्धा) m.
 शिरस् (शिरः) n., शीषम्
 health आरोग्यम्

healthy अरुज, नीरुज, स्वस्थ
 heap ओघः, राशिः m.
 to hear आ-कर्ण् (10),

श्रु (5)

hearer श्रोतृ (श्रोता) m.

heart हृदयम्

heaven स्वर्गः

here अत्र, इह

hermitage आश्रमः

hero वीरः, शूरः

to hide गुह् (1)

(गूहति)

high उच्च, तुङ्ग

highest उत्तम

Himālaya हिमवत्

(०वान्) m.

to hold धृ (1)

hole छिद्रम्, बिलम्

holy man साधुः m.

honey मधु

to honour आ-हृ (6)

(आद्रियते), पूज् (10)

your honour भवत्

(०वान् ०वती)

(see n. 91)

honourable पूज्य

hood (of a serpent)

फटः, फणः

hope आशा

horizontal तिर्यक्

horse अश्वः

hot उष्ण

house ओकोस् (आकः) n.,
 गृहम्, भवनम् वेदमन्
 (वेदम्) n.,

housewife गृहिणी

how ? कथम्

hunger क्षुध् (क्षुत्) f.

hungry क्षुधित

to be hungry क्षुध् (4)

to hurt क्षण् (8)

husband भर्तृ (भर्ता) m.

स्वामिन् (स्वामी) m.

husband's sister ननान्द

(ननान्दा) f.

hymn ऋक् (ऋक्) f.

I

I अस्मद् (see n. 67)

if यदि

to increase वृध् (1)

(वर्धते)

indeed खलु, हि

Indra इन्द्रः

Indra's elephant ऐरावतः

innocent निरपराध

intelligence बुद्धिः f.

intelligent बुद्धिमत्

J

jackal शृगालः

jar घटः

jaw हनुः f.

jest केलिः f.

jewel रत्नम्
 to join मिल् (6),

युज् (7)

joy आनन्दः, आह्लादः

just एव

K

to kill हन् (2)

killed हत

killing वधः

kind दयालु, सदय

kindness सुमतिः f.

of what kind ? कीदृश

king वृषः, वृषतिः m.

भूभृत् m. राजन्

(राजा) m.

knee जानु

to know अव-गम् (9)

ज्ञा (9)

knowledge ज्ञानम्, विद्या

Kṛṣṇa कृष्णः

L

ladder सोपानम्

lake हृदः

lame खज्ज

language भाषा

large स्थूल

last अन्तिम

to laugh हस् (1)

to laugh at परि-हस् (1)

law धर्मः, नीतिः f.

to lay down वि-धा (3)

laziness आलस्यम्
 lazy अलस
 to lead नी (1)
 leader नेतृ (नेता) m.
 leaf पत्रम्, पर्णम्
 lean कृश, क्षीण
 to leap लङ्घ् (1)
 to learn शिक्ष् (1) (शिक्षते)
 learned ज्ञानवत्, ज्ञानिन्, विद्वस्
 learned brahmin श्रोत्रियः
 learned man विद्वस् (विद्वान्) m.
 leather चर्मन् (चर्म) n.
 leathern चर्ममय
 to leave त्यज् (1)
 to take leave आ-प्रच्छ् (6) (आपृच्छते)
 lesson पाठः
 letter पत्रम्
 life आयुस् (आयुः) n. जीवनम्, जीवितम्
 light ज्योतिस् (ज्योतिः) n., तेजस् (तेजः) n.
 light (adj) लघु
 lightning तडित् f., विद्युत् f.
 like इव
 limit सीमन् (सीमा) f.
 limitless असीम
 line रेखा
 lion सिंहः (०ही)
 lip ओष्ठः

to listen आ-कर्ण् (10)
 litte अल्प, क्षुद्र, लघु
 to live जीव् (1) ^{गृह्ण}
 long दीर्घ
 long-lived आयुध्मत
 lord प्रभुः m., भर्तृ (भर्ता) m.
 loss क्षयः, नाशः, व्यसनम्
 lotus कमलम्
 loudly उच्चैः
 love अनुरागः, प्रेमन् (प्रेमा, प्रेम) m., n.
 to love ब्रिह् (4) (+loc).
 lovely चारु
 low नीच, न्यच्
 lowest अधम

M

maid-servant दासी
 to make कृ (8) (see nn. 51 & 62)
 man जनः, नरः, पुरुषः
 mango आम्रम्
 many (see 'much')
 mare अश्वा
 to marry परि-नी (1) (परिणयति)
 master प्रभुः m., ईश्वरः, कर्तृ (कर्ता) m.
 meal भोजनम्
 mean क्षुद्र, नीच
 means उपायः
 to measure मा (2)

medicine औषधम्
 mediocre मध्य
 to meditate ध्यै (1)
 meditation ध्यानम्
 to melt द्रु (1)
 mendicant भिक्षुकः, परित्राज् (परित्राट्) m.
 merchant वणिग् (वणिक्) m.
 mercy दया
 merit पुण्यम्
 messenger दूतः
 middlemost मध्य
 mile—2 mile क्रोशः, 8 miles योजनम्
 milk पयस् (पयः) n.
 mind चेतस् (चेतः) n., मनस् (मनः) n.
 minister अमात्यः, मन्त्रिन् (मन्त्री) m.
 misery दुःखम्
 misfortune आपद् (आपत्) f.
 modesty विनयः
 moment क्षणः, क्षणम्
 money वित्तम्
 monkey कपिः m., वानरः
 monsoon प्रावृष् (प्रावट्) f.
 month मासः
 moon इन्दुः m. चन्द्रः, चन्द्रमस् (चन्द्रमाः) m., शशिन् (शशी) m.
 moonlight ज्योत्स्ना

mother जननी, मातृ
(माता) f.
mother-in-law श्वश्रूः
to mount आ-रुह् (1)
mountain गिरिः m., पर्वतः
mouse मूषकः
mouth मुखम्
to move चल् (1). चर् (1)
much (many) प्रभूत, बहु
how much ? कियत्
so much इयत्, एतावत्
as much as यावत्. तावत्
mud पङ्कम्
murder वधः
to mutter जप् (1)
mutually परस्परम्

N

name नामन् (नाम) n.
nature स्वभावः
near (adj.) अन्तिक
near (prep.) अभितः
(+acc.) निकषा (+
acc.), समया (+acc.)
neck कण्ठः
necklace हारः
net जालम्
never न कदापि
new नव
night रात्रिः f., शर्वरी
at night नक्तम्
nine नवन् (see n. 130) ;
nineteen नवदशन्

nineteenth नवदश
ninth नवम
noble उदार
noise शब्दः
to nourish पुष् (4)
not न, मा (with
imperat.)
now अधुना
nurse धात्री

O

object अर्थः, वस्तु
oblation हविस् (हविः) n.
to observe अव-
लोक् (10)
obstacle विघ्नः
to obstruct रुध् (7)
to obtain अधि-गम् (1)
लभ् (1) (लभते)
ocean उदधिः m.
to occupy अधि-स्था (1)
(+acc.)
odour गन्धः
offence अपराधः
to offer प्र-दा (3)
old वृद्ध, जीर्ण
old age जरा, वृद्धत्वम्
to grow old ज (4)
(जीर्यति)

one एक
once सकृत्
at once भठिति, सपदि
once upon a time एकदा
only एव, केवलम्

to oppress पीड् (10)
or वा
orator वक्ता (वक्ता) m.
order आदेशः
to order आ-दिश् (6)
origin प्रभवः
ornament भूषणम्
other अन्य, पर
otherwise अन्यथा
outcast चण्डालः (०ली)
outside बहिः (+abl.)
to overcome
अभि-भू (1)
to owe धृ (1)
own स्व

P

pain क्लेशः, वेदना
pair द्वयम्
palace प्रासादः
palate तालु
path मार्गः, वर्त्मन् (वर्त्म) n.
peace शान्तिः f.
peaceful शान्त
peacock मयूरः (०री)
penance तपस् (तपः) n.
to practise penance
तपः तप् (1)
to perform आ-चर् (1),
अनु स्था (1)
perfume गन्धः
to perish नश् (4)
person जनः, लोकः

piece खण्डः
to reduce to pieces खण्ड् (10)
to pierce व्यध् (4) (विध्यति)
pigeon कपोतः
pitiful दयालु
pitiless निदेय, निष्करुण
pity दया, कृपा
place स्थानम्, पदम्
to place नि-धा (3).
नि अस् (4) (न्यस्यति)
plant उद्भिद् (उद्भिद्) m.
plantain-tree रम्भा
to play क्रीड् (1), खिद् (4)
to please प्री (10) (प्रीणयति)
pleased प्रीत, तुष्ट
to be pleased तुष्ट (4)
pleasure भोगः
plough हलम्
to plough कृष् (6)
to plunge गाह् (1) (गाहते)
poem काव्यम्
poet कविः m.
point अग्रम्, बिन्दुः m.
poison विषम्
pollen रेणुः f.
poor दरिद्र
power प्रभावः, शक्तिः f.
to praise शंस (1) श्लाघ्
(1) (श्लाघते), स्तु (2)
to prattle जल्प (1)

preceptor आचार्यः,
गुरुः m.
in the presence of समक्षम् (+ gen.)
priest ऋत्विज्
(ऋत्विक्) m.
to proceed प्र-वृत् (1) (प्रवर्तते)
to proclaim घुष् (10)
promise प्रतिश्रुतिः f.
to promise प्रति-श्रु (5)
proper सम्यक्
properly सम्मक्
to prosper सम्-पद् (4) (संपद्यते)
prosperity भूतिः f., सम्पद् (सम्पत्) f.
to protect अच् (1), पा (2), पाल् (10), रक्ष् (1)
protection रक्षा
protector रक्षित् (रक्षिता) m.
prudent धीमत्, मतिमत्
to punish दण्ड् (10)
pure शुचि
to put धा (3), नि-धा (3)
to put down नि-क्षिप् (6)

Q

quality गुणः
without quality निर्गुण
quarrel कलहः, कलिः m.
queen राज्ञी
quick आशु, क्षिप्र, शीघ्र

quickly आशु, ऋति, शीघ्रम्
quiet शान्त
to become quiet शम् (4) (शाम्यति)

R

race जातिः f., वंशः
Raghu रघुः
Rāma रामः
rat मूषकः, मूषिकः
ray किरणः, रश्मिः m.
to reach प्र-आप् (5)
to read पठ् (1)
to receive आ-दा (3), लभ् (1) (लभते)
refuge आश्रयः, शरणम्
to take refuge आ-श्रि (1)
regular नित्य
to rejoice मद् (4) (माद्यति), मुद् (1) (मोदते)
relative बन्धुः m.
to release मुच् (6) (मुच्यति)
to remember स्मृ (1)
remembrance स्मृतिः f., स्मरणम्
to request अर्थ (10) (अर्थयते), प्र-अर्थ (10)
residence सदस् (सदः) n.
to restrain यम् (1) (यच्छति)
to return प्रति-गम् (1)

rice तण्डुलः
 boiled rice ओदनः
 rich धनवत्, धनिन्, श्रीमत्
 riches अर्थः, धनम्, वित्तम्
 ridicule हास्यम्
 to incur ridicule हास्यं
 to rise उद्-स्था (1)
 (उत्तिष्ठति)
 rivalry स्पर्धा
 river नदी, सरित् f.
 road मार्गः
 to roam अट् (1), भ्रम्
 (1, 4) (भ्रमति, भ्राम्यति)
 rogue धूर्तः, शठः
 rope रज्जुः f.
 rough परुष
 rupee रूप्यम्
 S
 sacred text मन्त्रः, शास्त्रम्
 sacrifice यज्ञः
 to sacrifice यज् (1)
 sage मुनिः m.
 for the sake of कृते
 (+ gen.)
 to salute नम् (1),
 वन्द् (1) (वन्दते)
 salvation मुक्तिः f.
 sandal-wood चन्दनम्
 satisfaction तृप्तिः f.
 satisfied तृप्तः f.
 to be satisfied तृप् (4)

saying वचनम्
 to scatter कृ (6)
 (किरति,) वि-अस् (4)
 science शास्त्रम्
 sea समुद्रः
 seat आसनम्
 second द्वितीय
 secretly रहसि
 section खण्डः
 to see दृश् (1) (पश्यति),
 ईक्ष् (1) ईक्षते
 to seek मृग् (10) (मृगयते)
 seer ऋषिः
 to seize ग्रह् (9)
 self आत्मन् (आत्मा) m.
 to sell वि-क्री (9)
 sense इन्द्रियम्
 series श्रेणी
 serpent अहिः m. सपः
 servant किरः, मृत्युः
 to serve सेव् (1) (सेवते)
 seven सप्तन्
 (see n. 130)
 seventeen सप्तदशन्
 seventeenth सप्तदश
 seventh सप्तम
 to shake वेप् (1) (वेपते)
 shame लज्जा
 sharp तीक्ष्ण, तीव्र
 to shine प्र-काश् (1)
 (प्रकाशते), दीप् (4)
 (दीप्यते), द्युत् (1)
 (द्योतते)

shoe उपानह् (उपानत्)
 f. पादुका
 shore तटः, तीरम्, वेला
 to shorten सम-क्षिप् (6)
 shoulder स्कन्धः
 shout क्रोशः
 to shout कृश् (1)
 to show दिश् (6)
 sick रोगिन्, व्याधित
 sickness रोगः, व्याधिः m.
 side पक्षः
 on both sides उभयतः
 (+ acc.)
 on all sides सर्वतः
 (+ acc.)
 sight दर्शनम्
 silently तूष्णीम्
 similar तुल्य, सदृश
 (+instr.)
 sin पापम्
 to sing गै (1)
 singer गायकः
 to sink नि-मस्ज् (6)
 (निमज्जति)
 sinner पापः, पापिन्
 (पापी) m.
 sister भगिनी, स्वसृ
 (स्वसा) f.
 to sit उप-विश् (6). सद्
 (1) (सीदति)
 Sītā सीता
 six षष् (षट्)
 (see n. 130)
 sixteen षोडशन्

sixteenth षोडश
 sixth षष्ठ
 skilful कुशल
 skilled निपुण
 sky आकाशः, व्योमन्
 (व्योम n.)
 slave दासः, दासी
 to slay हन् (2)
 sleep निद्रा
 to sleep स्वप् (2)
 sleepy तन्द्रालु
 slope तटः
 slothful तन्द्रालु
 slow मंथर
 slowly शनैः
 sluggish अलस
 sluggishness आलस्यम्, तन्द्रा
 small क्षुद्र
 to smear लिप् (6)
 (लिम्पति)
 to smell घ्रा (1) (जिघ्रसि)
 to smile स्मि (1) स्मयते
 smoke धूमः
 snake अहिः m., सर्पः
 snare जालम्, पाशः
 snow हिमम्
 so एवम्, तथा
 soft मृदु
 soldier सैनिकः
 some कश्चित्, काचित्, किञ्चित्
 somehow कथञ्चित्
 sometimes कदापि

son पुत्रः
 song गानम्, संगीतम्
 songstress गायिका
 son-in-law जामातु
 (जामाता) m.
 sound शब्दः
 to sound नद् (1)
 southern अवाच्
 to sow वप् (1)
 sparrow चटकः (०का)
 to speak भाष् (1)
 (भाषते), वच् (2) वद् (1)
 speaker वक्तु (वक्ता) m.
 speech भाषा, वाच्
 (वाक्) f.
 spirited तेजस्विन्
 spiritual विन्मय
 splendour शोभा
 to split द (9), भिद् (7)
 to sport रम् (1) (रमते)
 spot कलङ्कः
 to sprinkle सिच् (6)
 (सिञ्चति)
 to stand स्था (1)
 (तिष्ठति)
 standing स्थित
 star तारका, तारा
 steadfast धीर, स्थिर
 to steal चुर (10)
 step पदम्
 stick दण्डः
 to stick ली (9)

strength बलम् शक्तिः f.
 to strike तुद् (6), प्र-ह् (1)
 strong बलवत्, बलिन्
 to succeed सिध् (4)
 success सिद्धिः f.
 such ईदृशः, तादृश
 suddenly सहसा
 to suffer क्लिश् (4)
 (क्लिश्यते)
 sun रविः m. सूर्यः
 support धारणम्, आश्रयः
 to support धृ (1)
 surely नूनस्
 surprised विस्मित
 to be surprised वि-
 स्मि (1) (विस्मयते)
 surprising चित्र
 to swallow ग्रस् (1)
 (ग्रसते)
 swan हंसः, हंसी
 to sweep मार्ज (10)
 sweeper मलहारकः
 sweet स्वादु
 sweetmeat मोदकः
 sword असिः m.
 T
 tail लाङ्गूलम्
 to take ग्रह् (9),
 आ-दा (3)
 to take away ह् (1),
 अप-ह् (1), अप-नी (1)
 talented धीमत

to talk वद् (1)
 tall उन्नत
 to tame दम् (4) (दाम्यति)
 tank जलाशयः, तड़ागः
 to taste स्वाद् (1)
 (स्वादते)
 to teach उप-दिश् (6)
 teacher शिक्षकः, गुरुः m.
 tear अश्रु
 to tear द (9)
 to tell कथ् (10)
 ten दशन् (see n. 130)
 tenth दशम
 terrible भयंकर
 that अदस्, तद्, यद्
 theft चौर्यम्
 then तदा, ततः, तर्हि
 thence ततः, तस्मात्
 there तत्र
 therefore अत एव, तस्मात्
 thick घन स्थूल
 thief चोरः, स्तेनः
 thin तनु, कृश
 thing पदार्थः, वस्तु
 to think चिन्त् (10), मन्
 (4) (मन्यते)
 third तृतीय
 thirst तृष्णा, पिपासा
 thirteen त्रयोदशन्
 thirteenth त्रयोदश
 this इदम्, एतद्
 though यद्यपि
 thought ध्यानम्, मतिः f.

to threaten तर्ज् (10)
 three त्रि (see n. 126)
 group of three त्रयम्
 throat कण्ठः
 to throb स्पन्द् (1)
 (स्पन्दते), स्फुर् (6)
 to throw अस्, (4)
 क्षिप् (6)
 thus इति, इत्थम्, एवम्
 tiger व्याघ्रः, व्याघ्री
 time कालः, वेला, समयः
 tip अग्रम्
 tired क्लान्त, श्रान्त
 to become tired क्लम्
 (4) (क्लाम्यति), श्रम् (4)
 (श्राम्यति)
 today अद्य
 to tomorrow श्वः
 tongue जिह्वा
 tooth दन्तः
 top अग्रम्, शिखरः
 to torment पीड् (10)
 tortoise कूर्मः
 to touch स्पृश् (6) par.
 towards प्रति (+acc.)
 town नगरम्, नगरी
 to transgress अतिक्रम्
 (4) (अतिक्राम्यति)
 treasure कोशः, निधिः m.
 tree तरुः m., वृक्षः
 to tremble कम्प् (1)
 कम्पते
 trouble कष्टम्, क्लेशः

truth सत्यम्
 to try यत् (1) (यतते)
 to turn (परि-वृत्) (1)
 (परिवर्तते)
 turned away पराच्
 twelfth द्वादश
 twelve द्वादशन्
 twilight सन्ध्या
 two द्वि (see n. 126)

U

unable अक्षम, असमर्थ
 under अधः (+gen.)
 to understand अव-गम्
 (1), बुध् (1)
 unimpaired अप्रतिहत
 universe विश्वम्
 up to आ (+abl.)
 upon उपरि (+gen.)
 upward उदच्
 urn कुम्भः, कलशः

V

vain असार, व्यर्थ
 vainly, in vain वृथा
 Vaisya विश् (विट्) m.
 valour पराक्रमः
 to vanquish परा-जि
 (1) (पराजयते)
 vessel पात्रम्
 victorious जेत् (जेता) m.
 victory विजयः

vigour ऊर्जस् (ऊर्जः) n.
vile अधम, नीच
violent तीव्र
violently सरभसम्
virtue सदाचारः, गुणः
virtuous गुणवत्, गुणिन्
vision दृष्टिः f, दर्शनम्
voice गिर (गीः) f, वाणी
vow व्रतम्

W

to wait प्रति-ईक्ष् (1)
(प्रतीक्षते)
to walk चल् (1), व्रज् (1)
to wallow लुट् (4)
war युद्धम्
warrior भटः, योधः, वीरः
warm उष्ण
to wash क्षल् (10)
(क्षालयति)
water अम्बु, अम्भस्
(अम्भः) n, जलम्, पयस्
(पयः) n. वारि
wave ऊर्मिः f, तरङ्गः
way मार्गः
weak दुर्बल, बलहीन
wealth अर्थः, धनम्, वित्तम्
weapon अस्त्रम्, शस्त्रम्
weary क्लान्त, खिन्न
wedding विवाहः
week सप्ताहः

to weep रुद् (2)
weeping रोदनम्
to weigh तुल् (10)
welfare कल्याणम्, भद्रम्
well (adv.) सम्यक्, साधु
well कूपः, बापी
western पश्चिम, प्रत्यच्
what ? किम्
wheel चक्रम्
when ? कदा, when यदा
whence ? कुतः
where ? कुत्र, क्व,

where यत्र

which ? किम्, which यद्
(see nn. 113 & 114)
while यावत्, तावत्
white श्वेत, शुक्ल
wholesome पथ्य
who ? किम्, who यद्
(see nn. 113 & 114)

why ? किम्, किमर्थम्, कुतः
wicked दुष्ट
wicked man दुर्जनः
wide उरु, पृथु
wife पत्नी, भार्या
wind अनिलः, मरुत् m.,
वायुः m.

wing पक्षः
wise मतिमत्, प्राज्ञ
wise man बुधः
wish इच्छा

to wish इष् (6) (इच्छति)
with समम्, सह
(+instr.)
without विना (+acc.,
instr. & abl.)
wolf वृकः
woman नारी, महिला,
वधूः

wood दारु
work कर्मन् (कर्म) n. ^{कर्म}
world जगत् n., भुवनम्,
लोकः

to worship पूज् (10),
अर्च् (1)
worthless तुच्छ, निगुण
worthy योग्य
wretched दीन, कृपण
to write लिख् (6)

Y

to yawn जृम् (1)
(जृम्भते)
year वर्षम्
to yell आ-क्रश् (1)
yellow पीत
yesterday ह्यः
yet तथापि
yoke धुर (धूः) f.
young तरुण
younger कनीयस्, यवीयस्
youngest कनिष्ठ
youth यौवनम्

SYSTEMATIC INDEX

(The figures refer to the marginal number)

I. The Sanskrit Alphabet

Vowels—1 ; Consonants—2 ; Consonants followed by vowels—3 ; Compound consonants—4 ; Numerical figures—5.

II. Euphomic Combination (Sandhi)

1. *Vowel Sandhi* : Guṇa and vṛddhi—6(3) ; Sandhi of similar simple vowels—31(1) ; Sandhi of dissimilar vowels—31(2) ; Sandhi of diphthongs and vowels—31(3) ; Special sandhi rules : for the augment—47(3) ; in conjugations—7(2), 16(3), 23(3), 32(3), 40, 46(2), 55 ; Absence of vowel sandhi—31(4), 70(2).
2. *Visarga Sandhi* : 15(2), 27 ; Visarga standing for final र्—54 ; Absence of visarga sandhi—67.
3. *Consonant Sandhi* : Change of न् to ण्—17 ; Change of स to ष्—45 ; Final consonants allowed—72 (1, 2, 3) ; Hard and soft consonants—72 (4, 5, 6) ; Final म्—15 ; Final न्—87 ; Dentals combined with palatals, cerebrals and ल्—38 ; Transfer of aspiration—77 (7).

III. Declension

1. *Stems ending in vowels* : Masc. and neuter nouns in अ—10 and 11 ; Fem. nouns in आ—38 ; Masc. nouns in इ and उ—23 ; Fem. nouns in इ and उ—50 ; Fem. nouns in ई—38 ; Fem. nouns in ऊ—58 ; Masc. and fem. nouns in ऋ—52 and 53 ; Neuter nouns in इ, उ and ऋ—64.

2. *Stems ending in consonants* : Nouns and adj. with one stem—74-77 ; Nouns and adj. with two stems—79-83, 85, 89-92, 94 ; Nouns and adj. with three stems—97-107. ;
- IV. *Formation of the Feminine* : 66, 108-112.
- V. *Degrees of Comparison* : 93-94.
- VI. *Numerals* : from 1 to 19 : 126, 130 and 131.
- VII. *Pronouns* : Personal—67 ; Demonstrative—67, 69-70 ; Relative—114 ; Interrogative—113 ; Pronominal adjectives—96.
- VIII. *Indeclinables* : Prepositions—37 ; Adverbs—128.
- XI. *Conjugation*
1. *Generalities*—6 ; The augment—47.
 2. *Conjugational Tenses and Moods*
 - (1) *Generalities*—34.
 - (2) *Terminations*—8, 40, 48, 55, 59,
 - (3)

1st Conj. (भ्वादि)—6-9, 18	}	34, 46-49, 55-56, 59-60
4th Conj. (दिवादि)—16, 18		
6th Conj. (तुदादि)—23-25		
10th Conj. (चुरादि)—32-33		
 3. *The Passive*

Present, Imperfect, Imperative and Potential—68, 71 (3).
 4. *Participles*

Pres. part. act. and pass. (शतृ and शानच्)—83.

Perfect part. act. (क्तवतु)—85.

Perfect part. pass. (क्त)—85.

Indecl. past part. (क्त्वा and ल्यप्)—115.
 5. *Infinitive* (तुमुन्)—122.

X. Syntax

1. *The Cases* : Nominative—13 ; Accusative—14 ; Instrumental—21; Dative—22 ; Ablative—29 ; Genitive 30 ; Genitive absolute—119 ; Locative—35 ; Locative absolute—117-118 ; Vocative—36.
2. *Agreement of the adjective*—66.
3. *Tenses and Moods* : Present—8 ; Imperfect—46 ; Imperative—55; 61 ; Potential—59, 61.
4. *Participles* : Present and perfect participles—86; Indefinite past participle—116.
5. *Infinitive*—123.
6. *The Passive Voice* : Change of voice—71, 86(2), 116 ; Passive impersonal—71, 86(3).
7. *The Subordinate-Clause* : Noun-clause—124 ; Adjective-clause—125 ; Adverb-clause—127-129.

15

17

2

6:

Is

FEB 14 1996

